

Évos un amaicer guapo

Aproximación á poesía en lingua galega
do Principado de Asturias

Xoán Babarro González

3.ª edición corrixida e aumentada

Olga

CUANDO EN NOITE SOSEGADA
PENDENDO EL AIRE DORMIDO
SONA EL ALBARE ESCOUQUIDO
CONQUE FINA UNHA TONADA,
SE PO LA PENA AGOBIADA
EL ALMA TA DEL QUE ESCUTA,
NON SINTE POUCA NIN MUYTA
A ALEGRIA DEL CANTAR,
E COME GAMAÑ DE BOBRAR
RUCIARRE A SOLAS LUTA—
QUE SON A ALEGRIA Y A PENA
NESTA MISERABLE YIDA.
CUGARDA UNHA AL OUTRA UNIDA
CVAL ESLEANT DE CADENA,
E YA TRISTE, YA SRENA,
YAY EL ALMA N'VANA A DAR.
TEN EL OUTRA QUE SOMAR
CON UN AMARGO REMIDO,
OU C'O EL ALBARE ESCOUQUIDO
CONQUE SE FINA EN CANTAR.

FEDERICO MARGADAN

ÉVOS UN AMAICER GUAPO

ÉVOS UN AMAICER GUAPO
APROXIMACIÓN Á POESÍA EN LINGUA GALEGA
DO PRINCIPADO DE ASTURIAS

Xoán Babarro González

3.ª edición corrixida e aumentada

UNIVERSIDADE
DE VIGO

Edita:

Área de Normalización Lingüística da Universidade de Vigo

Edificio Isaac Newton, Facultade de Filoloxía e Tradución

Rúa das Cumieiras, s/n

As Lagoas, Marcosende

Campus de Vigo

36310 Vigo

Tfno.: 986 813 574

Correo electrónico: anl@uvigo.es

3.ª edición corrixida e aumentada

© Xoán Babarro González, 2010

© Área de Normalización Lingüística da Universidade de Vigo, 2010

© Servizo de Publicacións da Universidade de Vigo, 2010

Maquetación: Rita Bugallo

Reservados todos os dereitos. Nin a totalidade nin parte deste libro pode reproducirse ou transmitirse por ningún procedemento electrónico ou mecánico, incluíndo fotocopia, gravación magnética ou calquera almacenamento de información e sistema de recuperación, sen o permiso escrito da Área de Normalización Lingüística da Universidade de Vigo.

UN PEQUEÑO PAÍS DE CUENTO

Hay un país pequeño con un pequeño tren y un brazo de mar pequeño por donde navegan pequeños barcos, echando humo. Este país existe. Ni fue soñado ni es un juguete. Lo engastaron en el cuerpo granítico de la Península Ibérica, y es a modo de un viejo condado de otro tiempo o un minúsculo reino, sobre cuya tierra verde —verde de prado y mar, verde de bosque— podría ir uno colocando casitas de colores y ponerle un castillo de torres afiladas encima del monte más alto. [...].

Álvaro Fernández Suárez

ASTURIAS

No corazón te levo, doce Asturias,
prendida en voces rexas que me falan
dunha vaqueira infinda que se alonxa
polas canles da brétema e das cumes.

Irmá da miña terra, Asturias miña,
condecorada estás de neves puras,
de prados e pomares, brancos ríos,
ríos de tinta amarga coma a noite
fuxindo cara a mar dos peixes libres.

Un vento acompasado en danza prima
penta o teu sono feito de ababoles.
Os teus mineiros levan sobre os ollos
cantigas de mencedes e de xanas.

Unha frol arrincaches e ma deches
—xardín de Dios— no tempo da tristura.
Coas estrelas a gardo coma un soño
baixo a paz do Señor, eterna fonte,
Asturias miña, patria amante e rexa,
irmá da miña terra, vella língoa
cun doce son de gaita estremecida.

Celso Emilio Ferreiro

NOTA

Galego, bable galego, galego-asturiano, galego de Asturias, fala..., múltiples denominacións para unha realidade lingüística que é o que é. *Évos un amaicer guapo* terá sempre as portas abertas en futuras edicións, se as houber, para todos os poetas, independentemente da ortografía que utilicen e a concepción persoal que manteñan sobre a filiación lingüística e o futuro dos falares do Principado utilizados ao occidente de El Palo.

PRESENTACIÓN

A lingua falada nas terras situadas ao occidente do porto de El Palo rexistrou ao longo dos tempos unha poesía que tivo a miúdo como soporte a prensa comarcal, os programas das festas e tamén as edicións en follas soltas e copias manuscritas. Estes factores actuaron de condicionantes á hora de termos unha visión global do fenómeno literario e incluso contribuíron a fomentar o localismo dialectal fronte a un patrón lingüístico común.

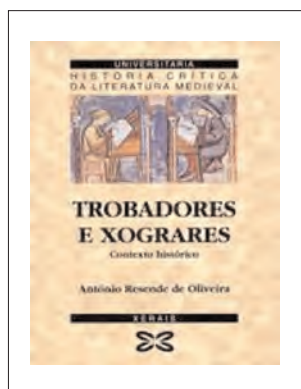
Esta escolma ten como obxectivo dar a coñecer os escritos poéticos desta área xeográfica situados dentro dun eixe cronolóxico que abrangue desde o nacemento do romance escrito ata os nosos días. Para a súa clasificación consideramos seis espazos temporais diferentes:

- 1. Idade Media.** Comprende os séculos XIII, XIV e XV, é dicir, a época das cantigas de trovadores e xograres.
- 2. Séculos Escuros.** Correspóndense coa Idade Moderna (séculos XVI, XVII e XVIII) e parte do XIX, un período con escaso cultivo literario.
- 3. Rexurdimento.** En Galicia prodúcese durante a segunda metade do século XIX con obras de autores como Rosalía de Castro, Valentín Lamas Carvajal, Manuel Curros Enríquez, Eduardo Pondal etc. No occidente asturiano os froitos do Rexurdimento afloran nas primeiras décadas do século XX, cando en Galicia se empeza a notar o labor das Irmandades da Fala.

4. Xeración de 1936. Encadramos aquí un grupo de autores que contaban pouco máis de vinte anos cando se inicia o conflito armado e que manifestan un cambio na estética dos poemas, por mor da pegada exercida na súa obra polo Modernismo e a poesía das vangardas.

5. Os anos da Ditadura. Supoñen unha ruptura na evolución do agromar literario dos anos vinte. Ao lado de poetas das anteriores xeracións, encontramos autores illados desvinculados, polo xeral, da tradición de preguerra.

6. Os nosos tempos. Coa chegada da democracia e o estado das autonomía, cambia sensiblemente o status legal dos idiomas de España e a situación cultural. Fronte a épocas anteriores, agora o libro pasa a ser protagonista como soporte literario e tamén aparecen revistas. Ao mesmo tempo, comeza a observarse un desfasamento entre o occidente de Asturias e Galicia no referente á normalización do idioma, debido a que o Estatuto de Asturias non concede rango de oficialidade ás súas linguas autóctonas.

A Idade Media, o Rexurdimento e os nosos tempos corresponden a tres momentos vizados da literatura galega de Asturias.

En relación cos poemas escolmados, debemos dicir que respectamos o léxico e as variantes dialectais empregadas por cada autor. A cantiga medieval reproducímola de acordo coa grafía que adoita utilizarse para os textos galego-portugueses da época. En cambio, nas composicións dos apartados 2, 3, 4 e 5 permitímonos introducir algunhas modificacións de carácter ortográfico, que, en xeral, son as que se veñen adoptando en Galicia para a presentación de obras de autores do XIX e principios do XX. Redúcense, basicamente, aos seguintes aspectos:

- Acomodar o emprego do apóstrofo aos usos escritos actuais: *entr'elas* > *entre elas*, *mall'era* > *malla era*, *cart'aberta* > *carta aberta*; *c'os* > *cos*, *n'a* > *na*, *n'outra* > *noutra*; *no hei* > *no'hei* etc.
- Actualizar a acentuación. En relación con este punto, mantemos o acento nas aféreses *tá* (<*está*), *tás* (<*estás*) e *tán* (<*están*) e introducimos un diacrítico nas formas *vémos* "viñemos", *véron* "viñeron" e *vése* "viñese".
- Empregar os grafemas , <v> e <h> de acordo coas regras vixentes da Real Academia Galega en formas como *avolo*, *esvelto*; *ái*, *asta*, *irmao*; *ai ho!* etc.
- Empregar <i> en lugar de <y> en formas como *sey*, *foy*, *tray*, *vay*, *hay*, *hoy*, *estudiey*, *sayas*, *you*, *y*, *na y-alma* etc.

Fronte á norma anterior, mantemos <y>, ademais de nos castelanismos (*ayer*, *playeras*, *yema*, *mayo*, *cuya* etc.), nos diferencialismos ieístas, tanto en formas do tipo *conceyo*, *coyer*, *encoyido*, *ye*, *tayaduca*, *veya* etc., como en *yevarlos*, *eya*, *aqueya* etc. (neste caso menos abundantes pola presión da ortografía castelá), que intentan reflectir na escrita variantes orais. Tomando como referencia a oposición do galego común *esfollar/esfolar*, observamos no occidente do Principado, segundo a área dialectal e o falante, diferentes sistemas fonético-fonolóxicos:

esfollar=esfollar	esfoyar=esfoyar	esfoyar/esfollar	esfoyar/esfolar	esfollar/esfolar
-------------------	-----------------	------------------	-----------------	------------------

Todas estas variantes, unido á falta dunha tradición escrita sólida, deron orixe á pluralidade gráfica que aínda persiste actualmente. É ben sabido que hoxe en día coexisten na escrita varias normas ortográficas: as oficiais de Galicia, as de tendencia reintegracionista, as propostas pola Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca, as do Grupo de trabayo prá investigación didáctica y normativa (promovidas pola Consejería d'Educación, Cultura, Deportes y Xuventú), as que manteñen elementos ortográficos do galego decimonónico e unha serie de usos particulares que, polo xeral, parten dunha base castelá. O emprego dunhas ou outras vai emparellado a miúdo ao uso dun determinado glotónimo (galego, galego-portugués, galego de Asturias, galego-asturiano, fala etc.). Ante esta situación, para dar unha visión da realidade actual, optamos por reproducir os poemas encadrados no apartado "Os nosos tempos" tal e como figuran no orixinal de cada autor.

O título, *Évos un amaicer guapo*, tomámolo dun verso do boalés Benjamín López.

Somos conscientes das lagoas que puideren acharse nesta "aproximación". Mais, esperamos que, a medida que se vaian dando a coñecer as edicións particulares e os inéditos dos autores vivos, reeditando facsímiles dos diferentes xornais e poñendo á disposición dos investigadores as coleccións privadas, vaia mudando a nosa visión, e esta limitada nómina, que ten como obxectivo ofrecer unha mostra da poesía que vén florecendo entre o Navia e o Eo, constitúa tan só un limiar.

Por último, quero manifestar que esta pequena contribución á historia literaria do Principado foi posible grazas á creatividade dos autores, aos datos que me facilitaron os familiares dos falecidos, aos que me leron o borrador da obra e a tantos amigos que me descubriron poetas, proporcionaron fotos, material literario, enderezos, teléfonos e outras informacións. Para eles, o meu agradecemento e o desexo de que este guapo amaicer nos faga sentir a todos máis próximos.

1. A IDADE MEDIA

Ao longo do século XIII, nas terras do Eo-Navia, o latín, que viña utilizándose na escrita, empeza a ceder terreo ao galego, lingua autóctona orixinada a partir da evolución do latín vulgar falado nestas comarcas, tal como podemos comprobar a través da documentación de mosteiros coma o de Santa María de Vilanova de Ozcos¹.

Desta época son as primeiras manifestacións literarias escolmadas nos cancioneiros: as cantigas trobadorescas. Entre os xéneros frecuentados por trobadores e xograres ocupan un lugar singular as cantigas de amigo, para as que Tavani (1980: 17) considera como base histórica os séculos XI e XII no ámbito do "regno galego-asturiano-leonese".

Hũos monges non auian que comer et rogaron Santa María que os acorresse. Os monges acharon outro día os orrios chẽos de muy bõo trigo... *Cantigas de Santa María* de Afonso x

1. Cf. Floriano Llorente, 1981 e Fernández-Guerra y Orbe, 1991: 73-86.

Mais, aínda que na poesía galega medieval encontremos referencias ao occidente asturiano, coma a da cantiga de escarnio que o leonés Fernán Soárez de Quiñones dirixe a Lopo Anaia, na que se mencionan Os Ozcos, de onde este último era natural², pode sorprendernos que os estudosos da nosa literatura medieval non descubran nomes de xograres ou trobadores de clara procedencia asturiana³; porque mesmo a Fernán do Lago lle asignan unicamente orixe galega ou portuguesa, sen repararen en que a parroquia allandesa de Lago, lugar obrigado de paso no Camiño de Santiago con hospital de peregrinos, conta con evidentes puntos a favor para ser considerada como berce do xogar. A súa cantiga de romaría aparece no *Cancioneiro da Vaticana* e no *Cancioneiro da Biblioteca Nacional de Lisboa*.

1.1. FERNÁN DO LAGO

Os datos que nos achega a súa cantiga de amigo son as únicas referencias biográficas deste xogar do século XIII. A actual igrexa dedicada en Lago (Allande) a Santa María data do XVIII, pero sabemos que foi construída sobre outra anterior. Poida que quen lembre máis a época dos trobadores a través do Camiño Norte sexa o teixo centenario que se ergue á súa beira.

Santa María de Lago (Allande)

2. Cf. Lapa, 1970: 228-229.

3. Para testemuños de trobadores en relación coa literatura asturiana, cf. Viejo Fernández, 1996.

D'ir a Santa María do Lagu'ei gran sabor⁴
 e pero non irei alá, se ant'i non for⁵,
 irmãa⁶, o meu amigo⁷.

D'ir a Santa María do Lagu'émi gran ben,
 e pero non irei alá, se ant'i non vén,
 irmãa, o meu amigo.

Gran sabor avería eno meu corazón⁸
 d'ir a Santa María, se i achass'entón,
 irmãa, o meu amigo.

Ja jurei⁹ noutro día, quando m'ende partí,
 que non foss'a l'ermida, se ante non foss'i,
 irmãa, o meu amigo¹⁰.

4. Teño gran desexo, gran pracer.

5. Se antes alí non for.

6. Forma medieval que dá orixe á *irmá* actual.

7. Namorado, noivo.

8. Forma medieval que dá orixe á moderna *corazón*.

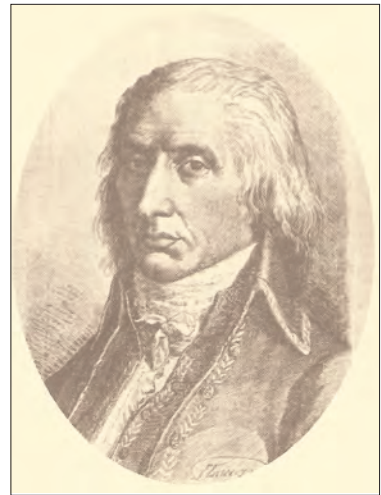
9. Xa xurei. Recordemos que <j>, na lingua medieval, lese sonoro, coma en portugués ou en francés.

10. Velaquí unha versión libre desta cantiga que nos podería aproximar ao que nos di a moza que fala: "De ir a Santa María do Lago sinto gran pracer, / pero non irei alá se antes alí non aparecer, / irmá, o meu amigo. // Ir a Santa María do Lago é para min gran ben / pero non irei alá se antes alí non vén, / irmá, o meu amigo. // Moi gran pracer tería no meu corazón / de ir a Santa María, se alí achase entón, / irmá, o meu amigo. // Xa xurei o outro día, cando de alí partín, / que non iría á ermida, se antes non estivese alí, / irmá, o meu amigo".

2. OS SÉCULOS ESCUROS

Durante a Idade Moderna non só son escasos os textos literarios en galego senón que tamén asistimos á imposición do castelán en todo tipo de documentación. De aí que nos refiramos habitualmente a esta época como Séculos Escuros.

En relación coa literatura de autor, no occidente do Principado apenas dispoñemos de datos. O licenciado Eugenio de Salazar, cando dá conta da viaxe que realiza a Tormaleo¹, nas terras de Ibias, a mediados do século XVI, ademais de observar que as mulleres se chaman "Marucas, Xuanucas, Treixas, Freicas, Aldaras, Blasquidas, Gonçalvas y Alvarucas" recolle un testemuño da literatura popular cantada:

Antonio Raimundo Ibáñez, marqués de Sargadelos, destacado industrial do século XVIII. (Gravado de José Cuevas)

1. *Carta al licenciado Agustín Guedeja, entonces Relator del Consejo y de la Cámara de Su Majestad y agora su Fiscal en la Real Audiencia de Galicia...* (cf. González Ollé, 1978).

Deita palla al boi,
Gonçalvo,
deita palla ao boi.

Treixa Ferrández,
fiandera honrada,
puxa, cada fío,
úa pucherada.

Os castelanismos deste pequeno texto son propios de persoas foráneas, alleas ao sistema lingüístico, como ocorre tamén con aqueles autores casteláns dos séculos XVII e XVIII que escriben vilancicos dialogados nos que aparecen personaxes que representan paisanos de Galicia e Asturias, nos que son frecuentes as confusións entre formas galegas e asturianas:

[...]

- Eu vengo de Cangas
y un vinadeiro tentome la manga.
- ¿Quei le hiciste?

-Ladrón vinardeiro,
la miña manga no leva dineiro.

- Ya los galegos que van a la sega
tudus en tropa, Duminga aquí legan.

- Pus ballaremos; que dices?

- Palabra

eu ballaré, mi Duminga, si ballas.

- Vengo de Cangas e voy para Oviedo²,
rapela ao diablo la branca que levo³.

[...]

2. Recordemos que a forma propia do galego é *Ovedo*, aínda viva no topónimo melidao Camiño de Ovedo. É posible que esta forma se coñecese ata época moi recente na fala popular, a vulgar pola cursiva que "Pepe de Mingo" utiliza na sección "Piropos tapiegos" do número 290 do *Castropol* (do 20 de abril de 1913): "[...] Me escribió un amigo que tengo en *Ovedo* y me dice que puede librarse del servicio militar mediante 500 pesetas [...]".

3. Cf. Pensado, 1985: 294-300.

[...]

- ¡A Domingote!

- ¿Que quereis, Dego?

- ¿Non visteis a Dona Fermosa de o Neno,
como le apaña chegándole ao peito?

- Ela, ¡pardio bre!, máis bella es que o Ceo,
pero non paga, me dicen, ni ao demo.

- ¿Que face allí aquel Santo Viello,
con la súa vara en la maon sospenso?

- Chámanle todos Pai do meo Neno,
mais eu cuito aínda que es Fillo de Deus.

Coro. - ¡Ai que folgança! ¡Ai que contentu!

Zumbe i retumbe a gaitiña, galegos!⁴

[...]

Polo que toca á literatura popular, o galego continuou mantendo a súa presenza nos xéneros de transmisión oral, estreitamente relacionados cos ciclos que marcan as festas e os labores agrarios. A este respecto, convén termos presente que moitas pezas recompiladas durante os séculos XIX e XX existen xa desde a Idade Moderna.

Casa Museo de Antonio Raimundo Ibáñez, marqués de Sargadelos, en Ferreirela (Santalla de Ozcós)

4. Cf. Rincón, 1977: 467.

2.1. VILANCICOS

O costume de cantar e escenificar vilancicos imposto durante a Idade Moderna foi fraguando tradición en moitas catedrais da Península. En Mondoñedo mantívose ata o século xx. Deste importante núcleo cultural non estiveron alleas as xentes do occidente asturiano, a xulgar pola procedencia xeográfica dos profesores e dos seminaristas mindonienses.

A "Reisada" de Ibias. (Foto da revista *A Freita*, n.º 7)

1

Eu te adoro e te venero,
Verbo do Padre Divino,
entre os brazos da máis pura
Virxen, madre de Dios Fillo.

Xuro a tal que eu ben quixera
divertirte, meo⁵ Neniño;
pero como estou na muda⁶
cantan na gorxa os pitíños⁷.

Aínda así por alegrarte
canto con traballo e brinco
de contento, porque vexo
o esperado en tantos siglos⁸.

5. Formas como *meo* e *eo* están actualmente presentes no Eo-Navia, onde alternan con *meu* e *eu*.

6. O solista refírese a que lle está mudando a voz.

7. Sáenlle galos ao cantar.

8. Musicado por Ángel Custodio Santavaya e estreado en Mondoñedo en 1800 (cf. Villanueva, 1994: 245).

2

Este Neno que tembrando
 entre unhas pallas está,
 que ten por berzo⁹ un pesebre,
 por rexio pazo un portal,
 é o esperado das xentes,
 o prometido de Abrahan,
 e agoirado dos profetas,
 o novo, o endiosado Isá.

Os bois e vacas na corte
 muxen cando as doce dan;
 breca¹⁰ de folgo os cabritos,
 os cais¹¹ pónense a ladrar;
 cucurucú canta o galo;
 as polas, cacaracá;
 quiquiriquí fan os polos
 e os ños bababaaa...

Non ben escuitan as campas¹²
 alegres repinicar,
 veñen xentes do contorno
 ao Neno Dios saludar,
 e nesta Babel ruidosa
 todos se queren folgar
 de que viñese o Mesías
 á humanidade salvar.

9. Berce.

10. Berran.

11. Caracterizan as falas do bloque oriental formas como *cais*, *calzois*, *luis* etc., en lugar das normativas *cans*, *calzóns*, *luns* etc.

12. Campás.

Hoxe n' é noite de durma,
 que é noite de Navidá,
 noite de oír ao Roxiño
 e seu compinche trinar
 unha festiva muiñeira
 de instrumentos ó compás,
 entre eles a fruta dulce
 que o tío Xavier vai chifrar¹³.

2.2. TEXTOS TRADICIONAIS

Ata tempos moi recentes, romances, couseliñas (cousilías, adivías, adiviñas), refráns, esconxuros, oracións, xogos rimados, cántigas e outros xéneros populares eran transmitidos oralmente de xeración en xeración, de aí que non sexa fácil datar a súa orixe. Do que si temos constancia é de que, fronte á decadencia da literatura culta durante a Idade Moderna, as creacións populares mantivéronse vizosas ata a segunda metade do século XX.

Sachando patacas de César López Méndez (Museo Etnográfico de Grandas de Salime)

13. Texto, de arredor de 1831, do ribadense Xacinto Romualdo López, musicado anos máis tarde polo mestre de capela José Pacheco (cf. Álvarez Blázquez, 1959: 185-186). Moitas coplas dos vilancicos ían pasando de autor en autor. Este mesmo tema encontrámolo en Pascual Saavedra (cf. Villares, 2007: 82-85).

1

¡Chove, neva,
 fai carambela!
 ¡Probe da veyá
 que tá na fornella¹⁴
 con sete neníos¹⁵
 i media mantella!

(Recollido por Acevedo, 1984: 16).

2

Na casa del rico que fai mala vida,
 a puntada llarga i acabar axina.
 Na casa del probe que dá del que ten,
 puntada pequena i apretalla¹⁶ ben.

(Escolmado por Fernández y Fernández, 1984: 120).

3

Chinguilingrín matou a muyer,
 féxola¹⁷ en cachos, llevoula a vender.
 Todos pensaban que era toucín
 i era a muyer de Chinguilingrín.

(En Acevedo e Fernández, 1932, s. v. toucín).

14. Fornela, por extensión, lareira ou cociña. Tamén pode referirse ao cubículo aberto na parede utilizado como dormitorio. Lémbrese que nos concellos do baixo Navia as palabras que no latín rexistraban L- inicial ou -LL- intervocálico deron como resultado un son consonántico palatal. De aí formas como *llameira*, *llonxe*, *llúa*, *mantella*, *tollo* etc.

15. Na maior parte dos concellos galegofalantes do Principado, igual que no lucense de Negueira de Muñiz, mantéñense as terminacións *-íos* ~ *-ius* e *-ía(s)* en lugar de *-iños* e *-iña(s)*; de aí formas como *neníos*, *rapacíos*, *madría*, *merendía*, no canto de *neniños*, *rapaciños*, *madriña*, *merendiña*, estas propias da área Abres-Taramundi e de puntos dos Ozcos e Ibias. Para o masculino singular utilízase *-ín*, igual que nas comarcas orientais de Lugo (*pequenín*, *padrín*, *toucín* etc.).

16. Lembremos que na área de palatalización de -LL- se rexístran os pronomes átonos *-llo(s)* e *-lla(s)*.

17. Parte das falas do Eo-Navia manteñen os pronomes átonos *lo(s)* e *la(s)* como únicas formas, sen variantes alomórficas. No perfecto de *facer*, igual que pasa en portugués (*fiz/fez*), podemos encontrar unha alternancia vocálica entre a primeira persoa e a terceira (*fixen/fexo*, *ficen/fezo*).

4

Dios te bendiga,
 lúa nova,
 que nun me trabe
 can nin colobra¹⁸
 nin que me veña
 mal de fóra.

(Conxuro recollido por María del Carmen
 García García, 2006: 231).

5

Padrenuestro pequenín,
 fun al cielo e volvín,
 encontrei a meu padrín
 comendo pan e toucín;
 pedinlle un bocadín
 e deume con un trabecín,
 pedinlle un bocadón
 e deume cun trabizón...
 Fun por un carreiro torto,
 encontrei un carneiro morto,
 quiteille as carambelas¹⁹,
 púxenme a tocar con elas;
 oíronme os de Lugo,
 chamáronme verdugo;
 oíronme os ladrois,
 quitáronme os calzois;
 oíume mía madría
 e deume a merendía.

(Recollido en Piantón, A Veiga. Cf. Babarro, 2003, vol. II: 73).

18. Na maior parte das falas de entre o Eo e o Navia mantense o -L- intervocálico latino, de aí que sexan propias desta área xeográfica formas como *colobra*, *mola*, *celo*, *(a)voló*, *calente* etc. (en galego común, *cobra*, *ceo*, *avó*, *quente* etc.).

19. Caramelas, cornos.

6

Un morto levan nos brazos
 con tornillos e barazos
 dando berros e allaridos;
 cuando se queixan os mortos,
 que farán os vivos!

(Couseliña, referida ao acordeón, escolmada por
 Fanny López Valledor, 1999: 101).

7

Santa Bárbara bendita,
 que nel Celo tás escrita
 con papel i augua bendita,
 guarda pan, guarda vino,
 guarda a xente del²⁰ peligro.
 Guarda aos que tán na fonte,
 trembando de medo á morte,
 guarda aos que tán nel mar,
 non yes deixes naufragar.

(Oración recollida por Labandera Campoamor, 1970: 475).

8

Argueirín, argueirín,
 corre pal cabo del oyín
 como el²¹ agua nun pocín,
 que aí vén Santa María
 con a súa mao²² lavadía
 i dixo que xa mo sacaría.

(En *Gran Enciclopedia Asturiana*, s. v. argueiro).

20. Teñamos en conta que en Asturias, ademais do artigo masculino *o*, utilízase tamén *el*.

21. No galego de Asturias, ao lado da forma *a*, aparece o artigo *el* con substantivos femininos que comezan por vogal, especialmente se esta é tónica.

22. Forma característica das falas galegas centrais e orientais (fronte á normativa *man*).

9

Santo Cristo da Atalaia,
dános o ventíño en popa,
que somos os das Figueiras,
traemos a vela rota.

(En *Gran Enciclopedia Asturiana*, s. v. San Román).

10

Detrás daquel coto
hai un boi xoto;
nun hai home nacido nin por nacer
que na corte lo poda meter.

(Adiviñanza, alusiva ao sol, recollida por Adelina
Fernández López e Susina Pérez Sánchez, 2000: 72).

11

San Antonio bendito,
dáme un home,
mas que me mate,
mas que me esfolle²³.

(Escolmado por López García, 2001b: 95).

12

Pico, pico, mazarico,
¿quen che deu tamaño pico?
- Deumo Dios i o meu traballo
para picar naquel carballo,

23. Este texto tradicional é a base dun poema de *Cantares gallegos* de Rosalía de Castro: "Meu santo San Antonio, / daime un homiño, / anque o tamaño teña / dun gran de millo. / Daimo, meu santo, / anque os pés teña coxos, / mancos os brazos. // Unha muller sin home... / isanto bendito! / é corpiño sin alma, / festa sin trigo, / pau viradoiro / que onde queira que vaia / troncho que troncho. [...]".

e piquei e repiquei
 i un grau de millo encontréi
 e leveino ó molín,
 i os moliños mole mole
 i os ratiños come come,
 e collín un polo rabo
 e leveino pró mercado
 "¡A ver canto dan señores
 por este porco cebado...!"

(Recollido por Cándido Sanjurjo no folleto, sen data,
Apousos que deixa o tempo. Nas veigas do Eo en Abres,
do ano 1924 pr'acó, edición do autor).

13

Xuan fai el formento,
 Xuan amasa el pan,
 non hai outro nel mundo
 más bueno que Xuan²⁴.

(Recollido por J. A. Labandera Campoamor, 1970: 71).

14

Veite²⁵ serzo²⁶ sercelín
 de penedo en penedín,
 de carballo en carballín,
 pá cabana del Vallín,
 que allí tá el diablo
 con a súa muller barbuda

24. Tamén Rosalía desenvolveu este motivo popular, no poema "Xan" de *Follas novas*: "Xan vai coller leña ó monte, / Xan vai a compoñer cestos, / Xan vai a poda-las viñas, / Xan vai a apaña-lo esterco, / e leva o fol ó muíño, / e trai o estrume ó cortello, / e vai á fonte por augua, / e vai á misa cos nenos, / e fai o leito i o caldo... / Xan, en fin, é un Xan compreto".

25. Na fala de Boal, o mesmo que nas da Mariña, é bastante habitual a harmonización fonética do ditongo *ai* en *ei*.

26. Cerzo, néboa, brétema.

y la perra rubia.
 Si te pilla costa abaxo
 pártete un brazo,
 si te pilla costa arriba
 quítache a vida,
 si te pilla nun penedín
 pártete el dido monín,
 si te pilla nun carballón
 pártete el dido grandón.
 Veite serzo sercelín
 de penedo en penedín,
 de carballo en carballín
 pá cabana del Vallín.

(Recollido en Sarceda, Boal. Cf. Babarro, 2003, vol. II: 88).

15

Parroquia de Taramunde,
 por todo el mundo nombrada,
 fueron cantar el guinaldo
 como todo dios lo canta;
 fue Teresa del Santiago,
 viuda por su disgracia;
 Furafolles dos Couces
 era el que tocaba a gaita.
 Serafina morenita,
 Serafina resalada,
 que engañou ós guinaldeiros
 con úa morcía de auga.
 Póxose encima da porta,
 encima moi recoldada²⁷,
 escuitar aos guinaldeiros

27. Apoiada cos coldos ou cóbados.

i por ver como cantaban,
 ben se sabe que naceu
 máis abaxo da Forcada.
 Baxaron por Ponticiella²⁸
 todos juntos de armanada,
 pasaron por Mesullana
 treinta llobos dúa barcada,
 deixáronlle a Ceferino
 treinta pesetas en prata;
 pasaron por Capareiro,
 foron jumar a Llaviada
 i na venta de Penouta
 allí tomaron a parva.
 Perguntaron á venteira
 quien lles daría pousada.
 -Non sei si llela darán,
 que son de mui²⁹ mala raza.
 Cascáronlle úa paliza,
 deixáronla desangrada [...],
 Fóronse por alí alante,
 al pueblo de Brañavara;
 preguntaron al monteiro
 se había carne de carnada.
 No monte da Garabuza
 non quedara fiera brava.
 Era tan grande a morcilla,
 que chegaba á Silvallana
 i si la estiran un poco,
 al puente de Cornellana.

(Romance recollido en Boal. Cf. Schubarth e Santamarina, 1988: 49).

28. Ponticella.

29. A forma *mui(to)* encontrámola no galego occidental e no oriental.

16

Puxen siete vanadores
 a vanar³⁰ trigo pa min;
 vanaron siete fanegas,
 siete e mais el zalamín³¹;
 fun a ver a meu compadre,
 meu compadre e meu vecín
 que me prestase a iegua,
 a iegua e mais el rocín,
 a iegua no estaba en casa,
 rocín vai por el camín.
 Volvinme pá miña casa
 e remedieime entre min,
 collín a mía cabra coxa
 presa por un cordelín,
 púxelle as siete fanegas,
 siete e mais el zalamín;
 costa arriba i costa abaxo,
 inda me llevaba a min.
 Eso del amanecer
 fomos chegando al molín
 i a condenada muiñeira
 quixo fer³² burla de min
 e poxo un cántaro al llume
 pa dar-me el almorzo a min.
 Echou sete libras de unto
 i outras tantas de toucín,
 echoume tanta manteiga
 coma as molas del molín.

30. Limpar co cribo.

31. Celamín, medida de capacidade. Neste caso, sería a paga ou propina dos traballadores.

32. A forma reducida *fer* alterna nalgúns puntos con *faer* fronte a *facer*, *fader* e *faguer* doutras zonas.

I a taza era a muxega³³
 i a culler el moxeguín³⁴
 i ese gran señor me valga,
 válgame San Bernaldín.

(Romance recollido en Boal. Cf. Schubarth e Santamarina, 1988: 63).

17

Cuando a cigüeña vai pró mar,
 pilla os bois e vai arar,
 e cuando vai hacia Meira,
 pon o caldeiro á goteira.

(En *Gran Enciclopedia Asturiana*, s. v. Taramundi).

18

- Bixato, bixato,
 ¿que levas nel papo?
 - Leite mazado.
 - ¿Quen cho mazou?
 - María de Merou.
 - Pasou por el río cúa manta cuberta
 [i non la moyou.

(Escolmado por José Luis Pérez de Castro, 1963).

33. Parte do muíño, en forma de caixa, onde se bota o gran que se vai moer.

34. Táboa que se coloca no fondo da moxega para controlar a existencia de gran. O moxeguín relaciónase por medio dunha baraza e unha roldana co aferidoiro, o dispositivo que goberna o paso da auga. Cando o gran se acaba, o moxeguín levántase ao ser vencido polo peso do aferidoiro, este pecha a entrada da auga e o muíño detense. Tamén se coñece por paradoira.

19

- ¿Deron morcillas aquí a Vidal?
- Non
- Pos adelante con el varal³⁵.

(Dialoxismo recopilado por José Luis Pérez de Castro, 1963).

20

Arcas caídas,
 espinilla e paletillas,
 volvédevos a voso lugar
 como se volven as olas del mar.

(Ensalmo reproducido na *Gran Enciclopedia Asturiana*, s. v. Grandas de Salime).

21

Nel valle del Vallín
 tres afatan³⁶ un rocín;
 un afata i outro ten
 i outro mira si vai ben.

(Dito recopilado por Jacinto Díaz López, 1993: 17).

22

Érguete, niebla,
 pita cega,
 de este valle
 i de esta terra,

35. Pérez de Castro, baseado na información de Claudio Penzol Vijande, pon a orixe deste dito popular nun suceso ocorrido en Castropol, que coincide exactamente co famoso conto de Vidal, escrito en oitavas, que Rosalía desenvolve en *Cantares gallegos*: "Aló no currunchiño máis hermoso / que a luz do sol na terra alumeara, / veiga frorida e prado deleitoso / que aos campiños do Edén se acomparara; / aló onde o Sar soberbo e caudaloso / parece que se dorme ou que se para / (tan maino corre entre a robreda escura), / alí naceu Vidal o sin ventura. [...]".

36. Aparellan.

que aí vén Samartín
 con el sou³⁷ caballín,
 que te ha de matar,
 que te ha de afogar,
 que te ha de meter
 a cabeza na mar³⁸.

(Conxuro contra a néboa recollido por Manuel Álvarez Rico, 1957).

23

Elas eran tres comadres
 e dun barrio todas tres;
 amañaron a merenda
 para ir ó San Andrés³⁹.
 Unha trouxo trinta ovos,
 para cada unha dez;
 outra trouxo unha empanada
 con tres codas⁴⁰ ó revés.
 Outra trouxo unha marrana
 con seis semanas i un mes...
 - Acabada a romería...,
 na taberna me aguardés.
 Dixo unha:
 - ¡Ponnos viño!
 - Comadre ¿canto hei poñer?
 - Poña osté canado e medio
 para nun ter que volver.

37. Na área astur-negueiresa, igual que nos Ancares leoneses e no occidente da Coruña, mantéñense as formas etimolóxicas *meu(s)*, *tou(s)* e *sou(s)*.

38. Obsérvase a semellanza entre o texto popular e esta composición de *Do Ermo* de Antonio Noriega Varela: "¡Levántate, nebra, / do bico da serra! / Aí vén San Martiño / no seu cabaliño, / que te ha de levar, / que te ha de pousar / na tona do mar".

39. Romaría do Santo André de Teixido, na comarca coruñesa de Ortegal.

40. Codias, codelas, codechas, corrosocos.

Alá pola media noite
 todas falaban francés⁴¹.
 Unha, di mirando o xarro:
 - Mira que neno sin pés...!
 Outra di mirando a luna:
 - ¡Mira que bolo alí tes...!
 Adormecidas ca inchente,
 tópaas⁴² o home da Inés;
 pau a unha, pau a outra,
 iba o demo en todas tres.
 Ó cabo de "tara" meses,⁴³
 "tarará" todas as tres.
 Din que foi o San Alberte,
 din que do Champirulé...
 ¡*Condóminum peregildem...*,
 as herbas do San Andrés⁴⁴!

(Recollido por Cándido Sanjurjo en *Apousos que deixa o tempo. Nas veigas do Eo en Abres, do ano 1924 pr'acó*).

24

Mía⁴⁵ mai tuvo dez fiyos
 i todos eran dun home;
 deuyes a maturrangada,
 nun⁴⁶ quedaron sinón nove.

41. Todas estaban borrachas.

42. Atópaas, encóntraas.

43. As tres estaban embarazadas.

44. Herbas empreñadeiras ou herbas de namorar, que os romeiros, sobre todo a xente moza, collían na beiramar próxima ao santuario para levar como amuleto coa finalidade de conseguir parella.

45. En Asturias, ademais de *miña*, utilízase a forma posesiva *mía*.

46. O texto está reproducido coas variantes *nun* e *non*.

A velá mexei,
 a ve nemorai,
 turulubulu vai,
 turulubulu vei,
 quen te namorou,
 meu ben⁴⁷.

Dos nove que ye quedaron,
 todos comían bizcocho;
 deuyes a maturrangada,
 non quedaron sinón ocho.

A velá mexei...

Dos ocho que ye quedaron,
 todos comían molete;
 deuyes a maturrangada,
 non quedaron sinón sete.

A velá mexei...

Dos sete que ye quedaron,
 todos eran de Abrés,
 deuyes a maturrangada,
 non quedaron sinón seis.

A velá mexei...

Dos seis que ye quedaron,
 todos andaban a brincos;
 deuyes a maturrangada,
 nun quedaron sinón cinco.

A velá mexei...

47. Schubarth, D. e A. Santamarina (1983: 60), dannos conta da música con que se cantaba unha versión de Veiga de Logares, A Fonsagrada: "Miña mai tiña dez fillas / e todas eran dun home; / déulle-la maturrangada, / non lle quedan senón nove. / Bule-bule vai, / bule-bule vén / i avila avilai / i avila avilei, / xa me namoraba, / xa me namorei, / quen ten amores apréciaos ben. [...]".

Dos cinco que ye quedaron,
 todos comían pan branco;
 deuyes a maturrangada,
 non quedaron sinón cuatro.

A velá mexei...

Dos cuatro que ye quedaron,
 todos eran de Barrés;
 deuyes a maturrangada,
 non quedaron sinón tres.

A velá mexei...

I dos tres que ye quedaron,
 todos eran de Lerroux;
 deuyes a maturrangada,
 non quedaron sinón dous.

A velá mexei...

I dos dous que ye quedaron,
 todos eran de Irún;
 deuyes a maturrangada,
 i non quedou sinón un,
 que son eo.

(Recollido en Lois, Castropol, por José L. Pérez de Castro, 1955: 135).

25

Ia pigureira⁴⁸ do Val de Piñeira,
 tu vaite, tu vente tu díllelo así,
 que siete ladrones me tienen aquí
 con siete cadenas al rodor de mi,
 i a vaca marela

48. Pegureira, pastora.

táche na tixela
 i a vaca bragada⁴⁹
 táche na salgada⁵⁰
 i a vaca piñeira⁵¹
 táche na toucieira⁵²;
 tu vaite, tu vente tu díllelo así,
 que siete ladrones me tienen aquí.

(Recollido en Bres, Taramundi. Cf. Schubarth, D. e A. Santamarina, 1983: 45).

49. Co pelo da parte baixa da barriga de diferente cor ao resto do corpo.

50. No salgadoiro, a salgar.

51. Que ten os cornos cara arriba.

52. Touciñeira.

3. O REXURDIMENTO

A pesar de que o Rexurdimento da literatura galega se desenvolve durante a segunda metade do século XIX, de que nos Xogos Florais de Tui de 1891 se acepten especificamente traballos no "dialecto do país asturiano comprendido entre o Eo e o Navia" e de que por esta bisbarra se difundira a literatura decimonónica¹, salvando testemuños ocasionais, o rexurdir literario non acaba manifestándose plenamente nos creadores da terra Navia-Eo ata as primeiras décadas do XX, na obra dun grupo de autores nados arredor de 1870 e 1880.

Fragmento dunha poesía de Antolín S. Mediante na lingua colo-

1. Non debemos esquecer, ademais, que en xaneiro de 1881, meses despois da aparición de *Follas novas* de Rosalía de Castro, autora "tan conocida y amada por estas tierras" segundo o dicir de Vargas Vidal (2003: 105), empeza a publicarse o semanario *Las Riberas del Eo*, "defensor de los intereses morales y materiales de la zona oriental de Galicia y occidental de Asturias", verdadeiro expoñente do rexurdir cultural desta área xeográfica. Unha transcendencia máis popular do Rexurdimento podemos observala a través dos calendarios lucenses *Almanaque de Galicia* e *O Gaiteiro de Lugo*, que se distribuían por Galicia, Asturias, León e Zamora.

Teñen transcendencia a nivel comarcal a publicación da composición "A Veiga de Ribadeo²" de Antolín S. Mediante, reproducida en prensa varias veces en 1913 (data que coincide, para a área Ozcos-Grandas-Ibias, coa edición na Fonsagrada do quincenal *O Tío Pepe*), a aparición en 1920 do libro de poemas *Amarguras d'un viaxe* de Ramón García González e a publicación en 1922 do "pasillo en dialecto tapiego en un acto y en prosa" *Un feixe de tapiegas* de Conrado Villar Loza.

E contemplando xa todo o ámbito galegofalante, un suceso singular resultou o premio que en 1925 se lle concede en Lugo, durante as festas do San Froilán, a Mediante polo poema "A un moíño desfeito", que tamén é editado varias veces nese ano. Este poeta, un dos máis significativos da poesía galega de Asturias da primeira metade do xx, mantén na prensa comarcal colaboracións literarias sistemáticas desde 1912 ata 1943.

QUEIXAS DUN VELLO MALLADOR
É.T.R.A. Asturias Santos Mediano Ferrás
 Música: Loli Gutiérrez Calvete

As - sen - tu - ras máis ós - ar - las que o - rí - do non o - dy -
 ci - a, po - lus a - llantos do - á - a, es - que - cí - das hai que
 ve - las, sin que por - cam - par en - tre - las a - mo - ve - da - de máis
 ve - las, a - gir - ra - na non hai ma - llar máis a - tris - to - nos na
 ci - ra, que os do - nos tra - ma - nos - ra pra es - mal - tra - zar
 gran e pa - lla,) Tem - poe que non vol - ve -
 rán, des - pou - de fa - cer a se - ga, c - ra to a - gro e ma -
 llar - ga a la - bor de máis a - llar, e por se - rra, así e
 chan, que o sol de a - go - do quen - cí - an es - re - can ma - lles tan -
 di - sin o - tr - ego e mal - do com - se - do, que, po - lá - fan - dí - do

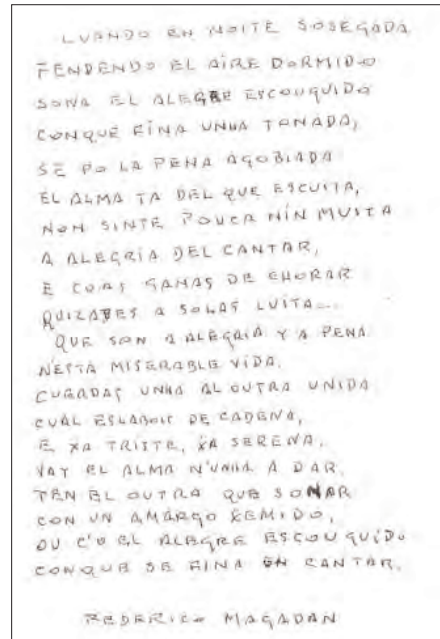
Música de Loli Gutiérrez Calvete para "Queixas dun vello mallador" de Mediante (fragmento)

2. Nesta época, para a vila do Suarón, aínda se utiliza oficialmente, castellanizado, o topónimo "Vega de Ribadeo". No número 106 d'*El Agricultor* (Riotorto, marzo de 1916) recollíase así a noticia do cambio de nome: "Por R. O. se ha cambiado el nombre del Ayuntamiento de esta industriosa villa. Llamaráse ahora "Vegadeo", desapareciendo por consiguiente "Ribadeo" de la primitiva nomenclatura oficial de origen".

Os mencionados tres autores son os que Carballo Calero (1975: 514) clasifica como "epígonos" do Rexurdimento no grupo de "Poetas da dereita do Eo", partindo, sen dúbida, da selección que Arias (1970) realizara na súa antoloxía³.

Non podemos pasar por alto que na década de 1920 se estrea en Santiago de Compostela as pezas dramáticas do veigueño Armando Cotarelo Valledor, de quen é necesario que nos refiramos ao seu *Cancioeiro da agulla* como mostra da poesía tradicional. No primeiro terzo do XX chegan tamén ao occidente asturiano diferentes obras teatrais de autores galegos⁴ e certos poemas musicados popularizáronse tanto por Galicia como polas terras do Navia⁵.

No campo da literatura oral convén termos presentes, así mesmo, os textos recollidos por Acevedo e Fernández (1932) no seu *Vocabulario del*

Décimas de Federico Magadán copiadas por César Montaña Álvarez de Ron.

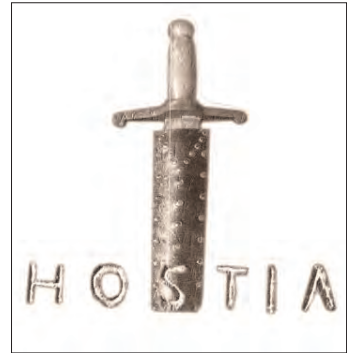
3. Dentro deste rexurdimento comarcal non debemos esquecer os *Contos de polavila* de José María López, natural da parroquia de Vilaboa (do antigo concello de Vilaoudriz), daquela aínda parte do arciprestado de Taramundi, publicado en 1928.

4. Sanjurjo Fernández (1996: 158) lembra unha serie de obras representadas no Pósito Marítimo-Terrestre de Abres, algunhas dadas a coñecer tamén na vila da Veiga, que corresponden a autores galegos do XIX e do XX: Francisco M.ª de la Iglesia, Xavier Prado "Lameiro", Uxío Charlón Arias e Manuel Sánchez Hermida, Heliodoro Fernández Gastañaduy...

5. É ben significativo, por exemplo, que na década de 1930 se cante nas escolas de Boal, durante os recreos, o tema de Curros Enríquez "Canta, sapo canta; ti y'eu semos dous..." (cf. Fernández López e Pérez Sánchez, 2000: 177).

bable de occidente, obra que vén considerándose como o primeiro dicionario específico das falas espalladas entre o concello de Valdés e o Eo. Marcelino Fernández e Bernardo Acevedo, este tamén autor dun soneto, xa adiantaran a finais do XIX pezas populares nas súas respectivas obras *El Franco y su concejo* e *Boal y su concejo*.

Aos escritores mencionados é necesario amecer, éntre outros, os nomes de José Fernández García "Pepe de Muestras", Federico Magadán Vidal e Alvaro Aenlle Rodríguez. Con eles agrupamos tamén a César Montaña Álvarez de Ron e José Celestino Fernández García "Pepe de Pinilla", que, a pesar de seren máis novos e faleceren despois do ditador, xa eran coñecidos como poetas en lingua vernácula a comezos da década de 1940.

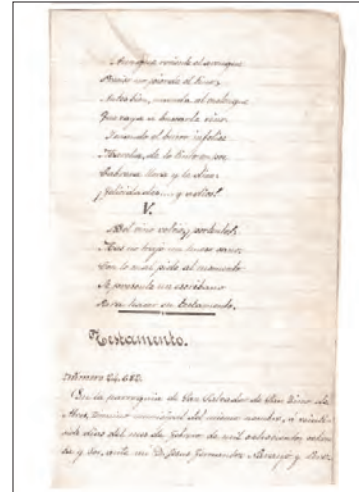
Detalle do tríptico editado polo Centro Dramático Galego para a representación da traxedia de Cotarelo Valledor en 1996

3.1. O BESTIO DE PRECISO

A obra, sen título e maioritariamente en castelán, coñecida popularmente por "O bestio de Preciso", "O bestio de Ramón" e tamén por "Testamento del bestio de Preciso", con partes en prosa e partes en verso, xunta o xénero do sermón e o do testamento, característicos do Entroido⁶. Divídese en tres partes: Anacreóntica (introducida por dous pareados, *Morretis burris Precisum, / resucitavitur paradisum*, e "Sermón de la Montaña, capítulo quinto. / Explica que a Preciso le gusta lo tinto"), Testamento (onde está incluído o fragmento en

6. Da zona de Abres temos testemuños orais doutros posibles testamentos (cf. Sanjurjo, 1996: 98): "E veu a Balega, / como era güeveira: / -iEu quero o buchelo / pra unha faltriqueira!". N'O *Bestio de Preciso*, o reparto desta parte do animal realízase así: "A Manuel del Tarabelo / darle mi cabeza toda; / darle también el buchelo / para el día de la boda".

galego que reproducimos) e Epitafio. O testamento dátase "en la parroquia de San Salvador de San Tirso de Abres, término municipal del mismo nombre, a veintisiete días del mes de Febrero de mil ochocientos ochenta y dos", o que nos fai supoñer que unha das representacións coincide verdadeiramente coa data indicada⁷. A obra remata cun *Es copia* e asina Mohamed-ben-Abdallah-ben-Alí-Amed-el Mohaferí⁸.

Arrieiro de Belcebú,
 feu, mouru e mal nacido,
 ¿mandei o bestio con tu
 pra traermo así ferido?

¿Di, condenado a la morte!⁹
 ¿Pensas que continuamente
 che estou de esti mesmo porte
 que nun conozo a la xente?

Heite¹⁰ romper o bautismo
 a couces e mordiscois
 e pra escarmento, eu mesmo
 heite salar sin calzois.

7. Deste xeito, debemos supoñer a creación dos versos que escolmamos anterior ao ano indicado, moito antes da poesía de Antonio Cuervo que Suárez Fernández (2006b: 14) data por 1889 ou 1890 e que considera a primeira mostra literaria coñecida en galego-asturiano.

8. Tomamos o texto dunha versión manuscrita conservada entre a documentación persoal de Álvaro Aenlle, que nos facilita Jesús Ferreiro. Coñecemos outra copia mecanografada de Cándido Sanjurjo, que presenta escasas variantes en relación coa anterior.

9. No orixinal, con interrogacións (¿?).

10. Forma teísta en lugar de *heiche*.

- Non xa, Roquito, Blasete,
non xa, Precisico meu,
eso de darmas no c.
quítesechे do copete,
que a un home como eu
nun llas pegas nunca tu.

Si o bestio está rebentau
tu mesmo a culpa tuvechi,

pos tíñaslo sempre esfamau,
que [a] cebada¹¹ non lli dechi.

3.2. EL NACIMIENTO DE BOAL

Esta enxebre peza boalesa de carácter parateatral forma parte da tradición local relacionada co Nadal, data na que se recitaba dentro da igrexa durante unha velada organizada ao respecto, de aí que algunhas persoas lembren de memoria determinados fragmentos. Era un acto que todos os veciños agardaban e acostumaban ensaialo nenos e nenas que acudían ao catecismo¹². A autoría do texto é atribuída a Francisco

11. No orixinal, *c'cebada*.

12. Susina Pérez, que é a que nos proporciona os datos e recitou os versos de nena, lembra neste labor as catequistas Loli de Lala e Conchita da Paca. Á espera de podermos completar o estudo para aproximarnos o máis posible ao ano de redacción, diremos que en 1925 foi recitada por Emilio Fernández López.

Fernández Novo "el Nenón", falecido, con setenta anos, na Barreira de Boal en outubro de 1922¹³. Mais non resultaría estraño que tras desta peciña, tan do gusto do costumismo decimonónico, que enlaza coa vizosa literatura que sobre o tema se desenvolveu ao longo dos Séculos Escuros, se encontre tamén a man dalgún entusiasta párroco. Cando menos, o recitado ou representación no interior da igrexa, en particular para a primeira edición, presupón o asentimento da autoridade eclesiástica parroquial e incluso que a idea inicial proveña desa mesma figura¹⁴.

EL NACIMIENTO DE DIOS¹⁵

Era úa noite de xelada
 taba eu tras dos tizois
 enxugando os meus calzois
 que asta as pernas tía moyadas¹⁶.

Garabuyo fía el cigarro
 i mía madre calcetaba,
 meu padre taba coyendo
 capellas¹⁷ pa dar al gado¹⁸.

13. "El Nenón", carpinteiro de profesión, con nove fillos de dous matrimonios, foi autor de composicións humorísticas de carácter irónico e satírico relacionadas con situacións e personaxes da vila.

14. O ano en que recita Emilio exercía de párroco Francisco G. Fuertes e antes de 1925 lémbrese a D. Francisco "el Curón".

15. Restauramos a puntuación e actualizamos a ortografía dun mecanografado que me fan chegar Adelina Fernández e Susina Pérez. Unha vez abandonado o costume, elas as dúas intentaron anos máis tarde recuperar a representación.

16. O emprego desta rendondilla inicial contrasta coa rima romanceada que segue.

17. Feixes ou móllos de palloza seca de millo (maís, maiz, meiz).

18. *Al gado* rompe a rima nos pares. Seguramente nunha primeira versión, *ás vacas*. De feito, na reconstrución manuscrita que me enviaron Adelina e Susina antes de encontraren o texto a máquina, de acordo coa versión que tiñan memorizada, estes dous versos resólvense así: "Meu padre fora prá corte / daryes a payoza ás vacas".

Sonou un golpe na porta,
salín eu a ver quen taba,
abro el portello i encóntrome
con Pericón da Baxada.

- Búas noites, tío Mingón.

- ¿El¹⁹ é Pericón quen chama?

- Si, home, é.

- Pos que pase²⁰.

- ¿Como che vei Pericón?

- ¡Madeus²¹..., mal! Con a xelada,
teño un cadril casi roto
i as canellas desgraciadas.

- Xa cho creo -dixo meu padre-,
tamén el frío che me mata;
el reumatismo i el frato
teinme rendido na cama.

Casi nun pododo ir á misa
nin dar un perrín as ánimas;
eu nun sei como será
pa entregar a nosa alma.

- Haye a ser ben²², tío Mingón.

- ¡Quen tuvera nas súas barbas!
Sentareime i cenarei.

¡Oh, que búas tan as castañas!

Aballaba Pericón

sin parar as súas queixadas.

Casi comeu úa medida²³,

19. Obsérvese o emprego de *el* como reforzo interrogativo.

20. Este verso, que rompe o esquema do romance, ou é un engadido posterior ou precisaría, para harmonizar a rima, completarse con outro(s) verso(s) (non transcrito).

21. Por Deus...

22. Halle de ser ben, halle de ir ben.

23. Medida. De non se tratar dun trazo fonético popular, é posible que o mecanógrafo interpretara como <a> un <e> manuscrito (máis adiante aparece tamén *matéronse*). Volvemos encontrar alterado o romance. Entre este verso e o seguinte quizais falte parte do texto primitivo (*casi comeu úa medida de...*).

bebeo dúas concas de caldo
 i de lleite úa cazolada;
 pasou a mau por a boca
 i dixo²⁴:

- ¡Vaia todo pollas²⁵ ánimas!
 - Xa que acabamos a cena
 -dixen eu con muita calma-,
 ¿quen de ustedes cuenta algo
 pa irnos despós á cama?

Mírou pa min Pericón,
 Pericón el da Baxada:
 - Eí vei un cuento -me dixo-,
 eí vei a historia; has guardalla:

Fairá hoi us dous mil anos
 (a mía memoria é mui flaca)
 a empadronarse corrían
 a Belén xente de traza.
 Tamén iba San José
 i a Virgen, súa esposa casta,
 a cumprir con el precepto
 que un rei terreno mandaba.

- ¡Que frío fai, decía tío Pepe²⁶!
 ¡Conto me dolen as patas!
 - Pouco falta -dixo a Virgen-;
 de Belén xa vexo as casas.

24. Con seguridade, este "i dixo", que rompe o ritmo, non existiría na primeira versión (véxase o estilo que aparece máis abaixo noutros casos similares).

25. Forma corrixida sobre "por as", que xa se usou anteriormente

26. Nos cantos de Nadal é moi habitual adoptar un trato familiar con Xosé e con María. Recordemos aquela panxoliña que di: "Se queres saber o nome / dos pais do pequeniño...: / súa nai, señora Maruxa / e o seu pai, señor Pepiño".

Acercouse a úa porta
 que dun palacio pintaba,
 chamaron dando dous golpes;
 nin un alma contestaba.
 Asomouse a un corredor
 un señor das pernas llargas:
 - ¿Que buscan a estas horas?
 -dixo con mui mala cara-
 - Buscaba casa cuberta.
 - Ídevos; nun dou pousada.
 Ídevos aunque morrades
 de fame i frío na invernada;
 casa cuberta nun dou
 aos probes que nun la pagan.

Fóronse²⁷ camín del monte;
 os dous de frío tiritaban
 i dando gracias a Dios
 matéronse²⁸ núa cabaña.
 Nel reló deron as doce,
 San José el llume atizaba;
 entonces parío a Virgen
 a Dios entre úas payas.
 ¡Como trembaba de frío
 Jesucristo na cabaña!
 ¡Ben deitou²⁹ del boi i a mula
 que un pouco lo calentaban!

27. No orixinal, *fórense*. Tamén cabe que se transcriba con esta forma un primitivo *fóranse*.

28. Metéronse.

29. Deitou ben de, grazas a.

Jesusín foi adorado
 dos pastores na cabaña.
 De Belén..., nun quixo a naide;
 ¡era xente sin entrañas!
 Tampouco ha querer nel cielo
 a xente de malas mañas
 que aos probes que yelo piden
 mándalos sin dar pousada.

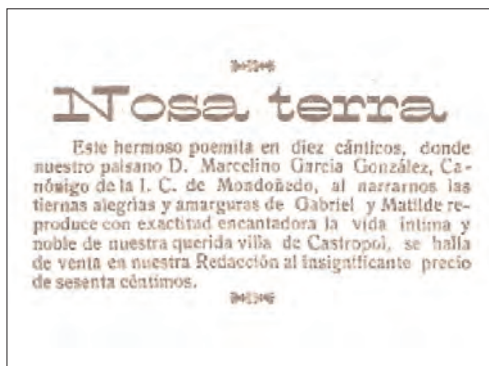
Mirou pa min Pericón,
 Pericón el da Baxada:
 - Eí teis el cuento -me dixo-,
 eí teis a historia; has guardalla.
 ¡Búas noites, tío Mingón!
 - Adiós, Pericón del alma.
 - Tardei muito. ¡Como ha tar...
 a mía Carmela enfadada!³⁰

30. A présa do final é un tópicos neste tipo de diálogos. Así remata, por exemplo, "O caso do nacemento (Parrafeo de dous rapaces)" de Xosentoño do Pallarín (recollido en 1993 nos números 3 e 4 da revista *A Freita*): "I- agora, se m-o premites / eu teño que te deixar; / non hai hoxe quen me libre / d-un repaso d-o gabán".

Tamén temos constancia da representación, na década de 1950, de diferentes pezas relacionadas co Nadal na parroquia de Serandías (Boal).

3.3. RAMÓN GARCÍA GONZÁLEZ

Ramón Ignacio García González (Castropol, 1870-1938), licenciado en Filosofía e Letras, exerceu durante algún tempo a docencia, antes de colocarse na súa vila natal como inspector de arbitrios, onde participa na fundación da Biblioteca Popular Circulante³¹. Legounos abundantes colaboracións na prensa, a miúdo baixo pseudónimos, entre os que Suárez Fernández (2006b: 44) apunta "Ormán" e "Farruco"³².

Noticia dunha obra do irmán de Ramón no xornal *Castropol* (30-1-1915)

Cultivou con graza a sátira política, como na composición titulada "Un orador novo"³³:

[...]

Dicen que imita a calandria,
 que del pardillo ten deixos,
 que pía como os pinzois
 i que silva como os merbos.
 Non me choca; el é da aldea
 i ben puido aprender eso.
 Lo que si parez non ten
 é gracia nin trazas delo,

31. Cf. Suárez Fernández, 1999: 60-62.

32. "Ormán" fórmao alterando a posición das vogais do seu propio nome e "Farruco" posiblemente teña a orixe no hipocorístico da súa avoa paterna, Francisca.

33. Publicada o 10 de xullo de 1912 no número 262 do xornal *Castropol*.

i condo quer faguer chistes,
 quédaye a sal nel gargueiro.
 Neso parécese al corvo,
 i é cousa que non comprendo,
 porque, al menos al andar,
 non deixa de ter salero.

Farruco

En 1920 García González reúne en *Amarguras d'un viaxe* (libro que dedica a Vicente Loriente Cancio, quen pouco tempo despois ía ser impulsor da citada Biblioteca Popular) unha serie de poemas que recrean a separación entre dous namorados, Carlota e Ignacio, mariñeiro el, e o seu reencontro:

Carlota, a nena del Souto,
 era unha moza garrida,
 unha moza doutros tempos,
 non das que agora se estilan,
 esas nenas esfamiadas,
 peleyo, trapo y puntillas.
 Aquela... ¡había que verla!
 recia, guapa, fresca, viva,
 dunhos colores sanotes,
 que, madeus, vos daba envidia.
 [...]

Foi Ignacio el escoyido,
 de facha recia i esvelta,
 tan gentil coma os³⁴ señores
 en cumplidos de etiqueta.
 Nunca coyera el arado,
 nin sabía que era “esteva”³⁵,

34. No orixinal, *com'os*.

35. Parte do arado por onde se agarra para traballar, rabela, rabiza.

nin alindara unha vaca,
 nin fora al monte por leña,
 mais sabía repartirla
 i era el gallo nas peñas.

[...]

i lo que aus³⁶ montes fuxía
 tiraba del a ribeira,
 i el mar fíxolo piloto
 i era un marino de veras.

[...]

A combinación de hendecasílabos e heptasílabos nalgún poema desta obra pode lembrarnos a certa Rosalía de *Follas novas*:

[...]

Que dulzura sentía, i cual el alma,
 como os nenos en brazos dunha madre,
 se deixaba mecer i se dormía
 en bienestar tan grande!
 Os ocos entornados, hacia dentro
 a vista recoyida, como salen
 os páxaros del níu lougo que empluman,
 del níu del corazón, alegres baten
 os sueños el sou vuelo.
 Del alma son as aves,
 que la adornan cantando, y buliceiras,
 sin que el pico yes canse.

[...]

Amarguras d'un viaxe remata coa composición "De volta":

36. Aos.

¡Feliz amanecer! Al outro día
 de Carlota pedir al cielo alivio,
 sobre el pálido azul del firmamento
 pasaba a aurora el sou pincel divino,
 tiñindo el éter i as graciosas nubes
 de suave rosa i del naciente brillo;
 sereno el mar, da costa al horizonte
 tendía as aguas, de un azul purísimo;
 as brisas esparcían por a playa
 el olor agradable dos mariscos,
 i os botes alejábanse del puerto,
 isada³⁷ a vela, sin temor, tranquilos.
 En medio deste marco primoroso,
 as lonas soltas, os seus³⁸ senos chíos
 por soplo bonancible, majestuosa,
 rasgando el agua con donaire i brío,
 acercábase al puerto unha fragata
 desiendo ancliar nel apacible abrigo.
 Al pouco taba dentro, i al instante
 bulía por el puerto el regocijo.
 ¿Quen era el capitán? El bravo Ignacio;
 chegaba fiel al sou primer cariño.

 NA PRIMAVERA³⁹

Chui chooorrrrichichí chui chui. Tal nas⁴⁰ ramas
 que a esponxarse comenzan con as foyas,
 con gorgorius del tembloroso papo
 os páxaros se alegran i⁴¹ alborozan.

37. Forma conservadora, desde o punto de vista fonético, en lugar de *izada*. O léxico do mar, e o mesmo tema da obra, son elementos moi vinculados ás vivencias do poeta, debido a que o seu pai, Nicolás García Monteabaro, tiña por oficio o de mariñeiro.

38. Uso esporádico desta forma analóxica, fronte ao *sou(s)* do resto da obra.

39. Publicado en 1915 no número 361 do *Castropol*.

40. No orixinal, *n'as, d'un, n'el, n'os, s'olen...*

41. O autor escribe *y*.

Eu párome a escuitarlos, gozo el mundo
condo⁴² dun árbol nel piquín se pousan
i siguen barbayando os sous cantares,
precioso chorro de graciosas notas.

¿Que yes dá tal contento? Pois veredes:
Aló nos altos picos, xa se borran
as neves del inverno, os frutales
compoinse⁴³ con a flor, tamén asoman
na yema que se entreabre, plegadíñas,
bordeadas de piquius, as tiernas foyas,
el herba crece, xa se olen os perfumes,
corren del río as buliceiras ondas,
el sol calenta i recubriendo os surcos,
que rompeu del arado rexa⁴⁴ corva,
van fieros os trigales, prometendo
encher el forno de avultadas tortas.

Como vedes, a escape xa se acercan
os tempos en que a vida se renova;
i si é todo alegría por el mundo
i el cielo sobre el campo apenas chora,
el paxarín, qui é⁴⁵ música, ¿queredes
que se amurrie i se cerque de congoxas?
Non, el paxarín gorjea, canta al alba
nas horas de calor baxo das foyas,
i aló na tarde, al esconderse el sol,
i cálese al baxar da noite a sombra.

42. Nas falas galegas de Asturias, ademais de *cando* e *cuando*, encontramos *condo*.

43. Compóñense. As formas *tein*, *vein* e *poín* caracterizan as falas do bloque oriental (fronte a *teñen*, *veñen* e *poñen*, centrooccidentais, que xa podemos escoitar en Naraído, Santiso de Abres).

44. Castelanismo adaptado ao galego utilizado en lugar de *reya* (ou *rellá*).

45. O autor escribe *quie* e, dous versos máis arriba, *sie*.

El páxaro évos música; ademais
 agora que del monte xa se borran
 as neves, vanse as nubes, rie el cielo
 i de foyas os árboles se adornan,
 el anda entretenido por as ramas
 buscando un hueco escondidín na copa.
 ¿Pra que? Non afanarse, xa mui lougo⁴⁶
 cen paxarius vos lo dirán de sobra,
 cuando cantando el chui chooorrrlichichí
 saquen del núu as cabeceías novas.

Farruco

3.4. CONRADO VILLAR LOZA "PEPE DE MINGO"

Villar Loza "Pepe de Mingo"
 (Taramundi, 1873-Tapia, 1962), con abun-
 dantes colaboracións no *Castropol*, *La*
Comarca, *Las Riberas del Eo* e outros xor-
 nais, animador cultural da vila tapiega, conta
 cunha serie de poesías, a miúdo de carácter
 festivo, sobre temas locais. Algunhas das súas
 composicións, tanto en galego como en cas-
 telán, foron musicadas ("Brisas tapiegas", "O
 pastor", "Terra asturiana", parte cantada de
Un feixe de tapiegas...). Na súa relación
 co mundo da música figuran tamén os poe-
 mas para a zarzuela *Lonxe d'aquí*.

46. En Asturias utilízase esta forma, ademais de *logo*.

Lonxe, mui lonxe de aquí
 donde ye chaman A Habana,
 teño al meu fiyo querido,
 teño al meu Pedro del alma!
 Veinte anos ha que se foi,
 empuxado por a idea
 de xuntar alí unhos cuartos,
 i volver lougo prá aldea.
 [...]

Tapia é o centro de interese da maior parte dos seus escritos:

VIDE A TAPIA⁴⁷

Vide, si, camín de Tapia,
 con motivo del Carmelo
 i a inauguración da estatua
 del marqués de Casariego.

Haberá seis días de festa
 i en todos esos seis días
 non veredes por as calles
 pitos, cochos nin galías.

Non se colgarán paxelos
 nas ventanas a secar;
 poceiras non las veremos,
 i borricos i cabalos
 por as calles no'andarán.
 [...]

47. Publicado no programa de festas de Tapia de Casarego de 1930. Reprodúcese en xullo de 1955 no número 5074 de *Las Riberas del Eo*, dedicado a Tapia co gallo das vodas de prata do monumento ao marqués de Casariego D. Fernando Fernández Casariego.

ALÓ VAI UHA COUSA MÍA,
 QUE NON TA COMO EU QUERÍA⁴⁸

*Nel homenaxe que Tapia de Casariego ye tributa al seu fiyo
 [adoptivo
 D. Casimiro Cienfuegos, admirado poeta meo i dilecto
 lamigo.*

Desde que ando por el mundo
 teño aquí na mía mollera
 ¡pensamientos que acaricio,
 que morirán condo eu muera!

Teño, si, desde mui neno,
 un pensar en min metido:
 ¡Que os pueblos deben honrar
 aos⁴⁹ fiyos esclarecidos!

I deste pensar levados,
 ¡hoi honramos os tapiegos
 al noso irmao adoptivo
 D. Casimiro Cienfuegos!

El foi quen soupo cantar
 a villa de Casariego,
 ¡porque la quer i la sinte
 como a Luarca i Cadavedo!

¡El foi quen trobou a Tapia
 pulsando a súa excelsa lira
 i derramando sob[r]e ela
 torrentes de poesía!

Vive con el un recuerdo,
 ¡que jamais ha de olvidar!,
 que a súa gran intelixencia
 empezouse aquí a formar.

48. Publicada o 23 de decembro de 1944 no número 3623 de *Las Riberas del Eo*.

49. O autor escribe *a os*.

¡I por eso este gran bardo,
 condo a Tapia se trata,
 la recorda con amor
 i con cariño la exalta!

I Tapia, al verse exaltada
 por tan excelso poeta,
 ¡nombroulo fiyo adoptivo,
 cual premio á súa gentileza!

(Dirigiéndose al poeta)

I despois desto que dixen,
 pregunto eu, D. Casimiro:
 ¿Por que mezclou el meo nombre
 nesos versos tan floridos?

¿Non ve usté que a mía persona
 non merece ser cantada,
 i menos por un poeta
 del sou numen i a súa fama,
 orgullo da nosa Asturias,
 i gloria das letras patrias?

¿Quen lo meteo nesos trotes?
 ¿Insinuouyo algún tapiego?
 Pois si lo fixo por eso,
 ¡fíxolo mal, desde luego!

I por esto i outras cousas,
 iba a reñirle⁵⁰ inclemente,
 pero non lo fago ahora
 porque hai aquí muita xente.

50. Obsérvese como o autor utiliza para esta forma pronominal as grafías *ye* e *lle*.

Déixolo, pois, pra outro día.
 ¡Xa buscarei el momento,
 i lo que eu ye diga entonces...
 serviraye de escarmento!

(Dirigiéndose al público)

Comprendo que estos meos versos,
 todos elos mal rimados,
 tan resultando pra ustedes
 xa demasiado pesados;
 mais vou pidirlles uha⁵¹ cousa,
 xa que as[ta] aquí me escuitaron.

(Bajando la voz)

Que non lo oiga el poeta;
 vou pedíryelo mui baxo.

Pido a todos, ¡pero a todos!,
 os que aquí tamos reunidos,
 pral noso eximio poeta
 muitos aplausos nutridos,

(Alzando la voz)

¡muitos aplausos sinceros,
 i que al darlos aquí en Tapia...
 se oiga en Luarca i Cadavedo⁵².

51. Mantemos a grafía do orixinal. Neste caso, igual que no título, a métrica esixe a articulación da forma como monosílaba.

52. Casimiro Cienfuegos dedicará "A D. Conrado Villar, gran tapiego y querido amigo" o "Díptico de sonetos en las bodas de plata del monumento a Casariego (impronto)", publicado, coa data "Luarca, 6 de julio de 1955", no número 5074 de *Las Riberas del Eo* (Ribadeo, 16 de xullo de 1955).

BRISAS TAPIEGAS⁵³

(Canción con música de Don Fernando Salgado Valdés)

I

Non sei, ¡oh Tapia!, que teis⁵⁴;
non sei, non, lo que atesoras,
que donde quera que eu⁵⁵ tou
sempre me veis á memoria.

É poético el tou Orro⁵⁶,
é poético el tou cielo
i é⁵⁷ poesía i encanto
todo lo del teu⁵⁸ conceyo.

(Refrán)

Brisas tapiegas,
cántabras brisas,
sodes da vida
suaves caricias.
Cántabras brisas,
brisas tapiegas,
xunto a vosoutras
non sinto penas.

II

Non sei, Tapia, lo que guardas;
solo sei que si te quero
i que fóra de ti sinto
a nostalgia del meo pueblo.

53. Publicada o 8 de marzo de 1941 no número 3428 de *Las Riberas del Eo*. Vólvese reproducir, con lixeiras variantes, en xullo de 1955 no número 5074 do mesmo xornal.

54. As formas temáticas *teis* e *veis* caracterizan as falas do bloque oriental, fronte ás atemáticas *tes* e *vés* do galego centrooccidental, que se usan na área de Abres e Taramundi.

55. No orixinal aparece apóstrofo nas formas *qu'eu*, *d'a*, *qu'en* e *n'a*.

56. Pensamos que o autor fai referencia a un farallón do mar de Tapia, tamén chamado Orrio (nun mapa que conservamos de José Máximo Fernández López sobre a toponimia da ribeira de Valdepareas -El Franco- figura tamén o topónimo Os Urrios referido a dous farallóns).

57. No orixinal, *y-e*.

58. En 1955, *tou*.

¡Será ora que en ti dormen,
 baxo a túa terra querida,
 seres amados del alma,
 por os que choro na vida!

Tapia de Casariego (Asturias)

3.5. JOSÉ FERNÁNDEZ GARCÍA "PEPE DE MUESTRAS"

Fernández García (Navia, 1878-1942), "Pepe de Muestras" ou "Pepe Muestras", barbeiro, animador e director de orfeóns, caracterízase por unha poesía de carácter festivo, ás veces señañoso, publicada sobre todo na prensa naviega, redactada no sistema lingüístico da vila, arredor de acontecementos e intereses comarcais. O emprego da toponimia local resulta particularmente expresivo nalgúñas composicións, como na dedicada "Al maestro Sama":

Pepe na porta da súa barbería

[...]

Non coñecestes vosoutros
 nenos de Navia, Piñeira,
 Cadavedo, San Pelaio,
 Cartavio, Illano, La Esfreita,
 Armental, Arbón, Anleo,
 Serandías i Ortigueira,...
 que máis tarde en Barcelona,
 en Bilbao, en Compostela,
 en Mondoñedo, en Madrid,
 en Oviedo i unde quiera,

abríronse paso todos,
 cada cual con su carrera,...
 deixando el nombre de Sama
 reluciente como úa estreya?
 [...]

Para mostrar os seus extraordinarios dotes para o humor tamén lle valen ao autor acontecementos familiares coma o nacemento da súa malograda filla Teresía, motivo central da "Carta aberta al amigo Rutenio"⁵⁹:

[...]
 Con los bracios estiraus
 i los oyiquios abertos,
 empezou la prohibía,
 en conto saliu de dentro,
 con úa voz de paxarín,
 a falar que era un contento.
 Xa sabes tu que al nacer
 choran todos los pequenos;
 pos esta dixo... ¡pardió!
 "La zorra, el lobo y el perro",
 y mentras que la vestiron,
 que tardaron mui ben tempo,
 non cesou de recitar
 fábulas de Samaniego.
 [...]

59. Manexamos unha edición presentada polo seu fillo Quincos, do que tamén o poeta recorda a infancia nesta "carta", facilitada por Francisco Fernández Peláez, igualmente fillo do autor.

A LA "PORTA DE LA VILLA"⁶⁰

Condo paso arrimadín
 a ti, pa La Colorada,
 a comer úa tayaduca
 con Abel ou Pepe Xuana,
 siempre me paro un pouquín
 pa verte, veyá simpática;
 i al contemplarte tan porca
 i encoyida i acabada,
 tu, que algún día nel regazo
 yevabas⁶¹ a todo Navia,
 non sei⁶², mialma, que me dá:
 non sei si é pena ou si é rabia.

¿Como perdiche tan pronto
 el humor i la⁶³ arrogancia
 de que, sendo iou⁶⁴ pequeno,
 i sendo mozo, gozabas?

¿Quien che quitou los sentiños
 de cantería i de pizarra
 que, día i noite, a todas horas,
 tanto servicio prestaban,
 pa tar sentada la xente
 mentras los mozos bailaban;
 pa descansar los obreiros
 un pouquín, tras de la xanta,

60. Temos como fonte principal o texto publicado en agosto de 1954, baixo o epígrafe "Verso nuestro", na revista *Lar* de Navia e tamén a edición de Díaz Padilla (1990: 78-79).

61. No orixinal, *yavabas*. En Díaz Padilla, *lleabas*.

62. No orixinal, *sey*, y etc.

63. Debemos ter presente que as falas do concello de Navia e as das parroquias de Arbón, Oneta e Villaión caracterízanse polo emprego das formas do artigo *el, la, los* e *las*.

64. Nos concellos de Navia e Villaión e na parroquia allandesa de Bustantigo emprégase a forma *iou*, característica do asturiano occidental, en lugar de *eu*.

i pousar por las mañás⁶⁵
 las del Vidural la ganza⁶⁶;
 i asta pa jugar al pote
 los rapacíos i a la chapla⁶⁷?

¿I aquel arbolín de perlas
 redondas i coloradas,
 con que al salir de la escuela
 los rapaces se fartaban?

¿I aqueya⁶⁸ esvelta farola
 que tanto cuidaba Zampa
 mediante la propinía
 de doña Rosa Calzada?

¡Contas veces estudiei
 al pé deya⁶⁹ la Gramática
 i con que gusto nos tía
 arrimaus a las súas saias
 ou colgaus de la cintura
 ou sentaus, que era mui ancha;
 i asta había algún atrivido
 que se ye subía a las barbas!...

Las playeras que el Arango,
 sentadín en ti, entonaba
 non las volveu a cantar
 desde que se foi pa Grandas;

65. Na edición que fai deste poema S(uárez) F(ernández) (2006b: 83-85), *polas*.

66. Conxunto de plantas que se rozan para estrume, gancela, gancella. Enténdese que levaban a ganza a vender á vila, para acender o lume ou para estrume.

67. Chapra, chapa. Para o xogo das chapas utilizábanse moedas, preferiblemente pesadas, que en tempos modernos foron substituídas por tapas metálicas de botellas.

68. O autor, neste tipo de formas, rexistra graficamente o ieísmo que caracteriza a moitos falantes de Navia, Coaña e outras zonas.

69. No orixinal, *d'eya, qu'era e d'aquel*.

i folgouye al probetín
 desde entonces la garganta;
 porque daquel gorgoleiro
 salían tan dulces tonadas,
 a la voz que Dios ye deu,
 prestándoye tu la gracia.

Tanto che foron quitando,
 que te deixaron sin nada,
 despós de ser tanto tempo
 reina i señora de Navia.
 Si souperas como tás...,
 si lo souperas..., ¡chorabas!

Mas, con todo, non te aflijas,
 "Porta de la Villa" amada,
 que con tar tan reviyeca⁷⁰
 i tar tan abandonada,
 iou conservo las grandezas
 i recuerdos tous nel alma,
 i Dios me deixe yevarlos⁷¹
 conmigo, dentro la caixa,
 condo por última vez
 (pero esta con todo Navia)
 pase arrimadín a ti
 camín de La Colorada.

70. Revella, avellentada, engurrada.

71. En Díaz Padilla, *llevarlos*. En S. F. as formas *yavabas*, *d'eya*, *aqueya* e *yevarlos* pasan a *llevabas*, *d'ella*, *aquella* e *llevalos*.

3.6. ARMANDO COTARELO VALLEDOR

Cotarelo Valledor (A Veiga de Ribadeo, 1879-Madrid, 1950), numerario da Real Academia Galega, primeiro presidente do Seminario de Estudos Galegos (1923), numerario da Real Academia Española en representación das letras galegas (1927), catedrático de Lingua e Literatura Española na Universidade de Santiago de Compostela e de Lingua e Literatura Galaico-portuguesa na de Madrid, salienta polas súas pezas dramáticas *Trebón* (1922), *Sinxebra* (1923), *Lubicán* (1924), *Beiramar* (1931), *Mourenza* (1931) e *Hostia* (1926) e pola extensa obra de investigación sobre a literatura popular, os Séculos Escuros e a Idade Media. A Cotarelo, que, a dicir de Filgueira Valverde (1984: 15), presentou na súa obra "verbas e xiros que recollía das xentes nas veigas do Eo, na Montaña, en Compostela ou á beira do mar de Arousa", dedicóuselle en 1984 o Día das Letras Galegas. O sistema literario de Cotarelo, aínda que aparezan na súa obra formas propias das terras do Eo, está pensado para todo o ámbito galego. Por esta razón, coidamos que as cántigas do *Cancioeiro da agulla* recollidas na súa comarca natal son presentadas cos trazos morfolóxicos maioritarios, coma no caso daquela (1930: 246) da que nos di "esta chuscada teño oído moitas veces de pequeno":

Xastre, xastre, camisa rachada
o c... che cosiron con sete puntadas.
Xastre xastre, fahme unha monteira,
¡que o demo te arrastre por unha silveira!

Ou esta:

Xastre, xastre, fozón e larpeiro,
dácame as sobras do meu terzopelo;
farasme un mantelo e dúas manteliñas,
¡lévete o demo dos pelos pra arriba!

Nas súas obras de teatro en prosa podemos encontrar composicións poéticas, coma a que pon en boca de Latronián, personaxe de *Hostia*:

Caprichosa unha dona de entre a senra
un reiseñor pillou,
e porque fose súa cántiga máis tenra
os ollos lle picou.

Tal que a triste avesíña desollada,
ansí cal ela estou
pois a min, como á dona, malfadada
a sorte se amostrou.

Cego quedei pra as frores, que de a vida,
soilo vexo a door,
¡prisioneiro infeliz, alma transida,
magoado reiseñor!

Mais, ¿que importa sufrir. Saia brioso
o ar da miña voz,
xa que ao canto o fai tenro e máis meloso
a anguria do cantor.

O galego tamén está presente en obras en castelán, como é o caso da ópera *Utreya*⁷²:

¡Que compañía tan galana!
¡Que soldados tan barís!
¡Que señor tan arrogante!
¡Que doncela tan xentil!

ENDECHAS DA TÍA MIÑOTA⁷³

A miña Martiña,
Martiniña branca,...
Aquela añagota,
cordeira galana,

72. Cf. Carreira, 1984.

73. De *Lubicán*.

de pelica crecha,
 de sinxelas patas;
 a dos ollos lenes,
 a da voce maina,
 a máis cariñenta,
 máis xeitosa e mansa,
 que decote, leda,
 ó meo pé choutaba;
 a que herbas e grumos
 cataba na faldra...
 ¡alí está tendida,
 de sangue zafada!
 A miña Martiña,
 Martiniña branca...

O lobo famento
 baixou da montana⁷⁴,
 brincou no cortello,
 trabou na coitada.
 Erguinme de un pulo;
 ¡arrastro a levaba,
 e encima da neve
 seo sangue pingaba...!
 Berreille; parouse;
 tireime a arrincarlla,
 e fuxiu o lobo
 na noite xiada.
 Quitar eo quiteilla;
 peró⁷⁵, ¡malpocada!,
 xa estaba ferida,
 mortiña xa estaba,
 comesta do lobo,
 do lobo engolada.
 ¡A miña Martiña,
 Martiniña branca!

74. Hipergaleguismo en lugar de *montaña*.

75. En Asturias encontramos as formas *peró*, *pro* (ou *po*) e *pero*.

3.7. ANTOLÍN SANTOS MEDIANTE FERRARÍA

Mediante Ferraría (Taramundi, 1880-Piantón, A Veiga, 1944), mestre de profesión, divulgou a súa creación literaria a través da prensa comarcal (*Las Riberas del Eo, La Comarca, Brisas del Eo, El Agricultor, Ecos Vegadenses, Hoja Parroquial de Vegadeo* etc.). En 1925 recibe en Lugo o premio, no tema "á mellor poesía en galego", na Festa da Poesía que organiza a Asociación de Prensa no Círculo de las Artes, polo seu poema "A un moíño desfeito":

Moíño, vello moíño,
 moíño de Brañavara,
 que nalgún tempo moías
 sin sosego nin parada,
 i agora dórme-lo sono
 preguiceiro da folganza.
 Moín de rego cativo,
 con sede nunca saciada.
 [...]

É, nesta área xeográfica, un dos poetas máis significativos da primeira metade do século XX. Soubo incorporar a súa variedade taramundesca ao galego común literario. Iso non lle impide en circunstancias concretas utilizar determinado sistema local, como se ve nos versos compostos "nel veigueño falar":

[...]
 Nel Occidente asturiano,
 al pé del monte Silvela,
 que ye sirve de atalaia
 ou mirador donde otea

el cercano mar Cantábrico,
 aséntase placenteira,
 coma unha branca paloma
 tendida en florida veiga,
 a villa de Vegadeo,
 villa amable, hospitaleira.
 [...]

O autor foi moi popular na súa época polas cántigas feitas ao estilo tradicional:

¡Ollen que avolo tan rufo!,
 novo non hai que inda o estuxe⁷⁶,
 nos seus *verdes* ás rapazas
 ¡correulles ben a *ferruxe!*

Por xeringar a un vecín
 eu fun á poxa dun prado;
 soprar soproumo dediante,
 pero levouno ben pago.

E tamén por outro tipo de composicións de carácter paremiolóxico, publicadas baixo a denominación de "sentenzas", "cóxegas", "puntadas", "perogrulladas" e outras:

Neste mundo trapalleiro,
 se un rouba pouco, é ladrón;
 e se muito, cabaleiro.

Á crume ascende quen luta;
 pro de biscardo⁷⁷ non sal
 o que non naceu pra truita.

76. Que o faga estuxar (estixar, cear ou recuar), que o venza.

77. Cácabó, troita pequena. *Biscardo* é a cría de calquera peixe ou un peixe sen proveito ou desprezable.

POEMA DO MALLE⁷⁸

As venturas máis sinxelas
 que⁷⁹ o eido nos ofrecía,
 polos adiantos do día,
 esquencidas hai que velas,
 sin que por campar entre elas
 a novidade máis valla;
 agora xa non hai malla
 nin aturuxos na eira,
 que se deu noutra maneira
 de arrincar o gran da palla.

¡Tempos que non volverán!
 despois de facer a sega,
 era no agro a mallega⁸⁰
 o labor de máis afán;
 e por serra, val e chan,
 que ó sol de agosto quencían,
 os recios malles tondían⁸¹
 o trigo e mais o centeio,
 que, pola⁸² bondá do ceio,
 a fartura nos traguían.

78. Estas décimas, publicadas o 11 de setembro de 1943 no número 3556 de *Las Riberas del Eo*, son o texto definitivo dun poema de 1926 que levaba por título "Queixas d'un vello mallador".

79. O autor escribe *qu'o, d'o, entr'elas, n'a, n'outra, mall'era* etc.

80. Igual que neste poema utiliza *malla* e *mallega*, Mediante sabe compaxinar a forma maioritaria coa comarcal. Na súa obra son abundantes os exemplos: *dedo* e *dido*, *cadela* e *cuza*, *engalar* e *volar* ou *voar*, *esterco* e *cuito*, *eido* e *eiro*, *paxaro* e *páxaro*, *moíño* e *moín*, *teñen* e *tein*, *viñeron* e *véron*, *hoxe* e *hoi*... Outras veces decántase pola forma máis próxima: *amecer* "engadir", *barruzar* "choviscar", "orballar", *parzamique* "parolada", "canto funerario", *dódemo* "leve o demo", *xuio* "xuño", *xoncer* "xunguir" etc.

81. Tundían, mallaban.

82. No orixinal, *pol-a*.

Como bravos luitadores,
despregábanse nas eiras,
en contrapostas ringleiras,
os varudos malladores,
e por ser os trunfadores
ningún forzas excusaba;
a *picantela*⁸³ arreciaba,
e cada malle era un mazo,
e cada rouco golpazo,
unha bomba que estoupaba.

A compás rechos⁸⁴ se erguían
os pértegos polo aire,
voltexando con donaire;
en equilibrio se poñían,
o golpe logo traguían,
contra o chan a vez gardando
no zorregar cada bando;
i estrumándolle a barriga,
polas arestas da espiga,
o gran saía choutando.

Nos seus fédagos⁸⁵ fiada
moza nas eiras había
que o malle apreixar sabía
pra unha xeira ben sudada,
se a tal torneo retada
era por algún valente,
que, dela frente por frente,
¡a fe tiña que apertar!
pra zurrado non quedar
entre as chacotas da xente.

83. Pique, provocación.

84. Rexos, vigorosos, fortes.

85. Fégados, fígados, coraxe.

Logo na noite do ramo⁸⁶,
 cena festexeira había,
 que francacheiro cumpría
 cos malladores o amo;
 e facéndolle o reclamo,
 ó saír quentes de viño,
 petaban sobre o camiño,
 como se na palla fora;
 i algún roncaba, ¡xa agora!⁸⁷,
 xunto ó malle deitadiño.

Vellos usos que arredou
 pra sempre esa artimañada
 que en ás da cencia chegada
 nas nosas eiras entrou.
 ¡Xa nin un malle quedou!,
 que a desgraña⁸⁸ fan lixeiros,
 mentras que ceiban, runfreiros,
 xordas bullas e romores,
 as máquenas i os⁸⁹ motores,
 do seu trunfo pregoeiros.

Os amantes do pasado,
 os namorados do enxebre,
 non eivados pola febre
 do progreso tan louvado,
 vendo por el aldraxado

86. A noite que acababan, a noite que lle puñan o ramo (cando se remata unha casa, unha meda etc. adoita colocárselle un ramo no alto).

87. Non faltaba máis, por suposto.

88. A separación do gran do resto da espiga.

89. O autor escribe *y-os*.

o malle airoso e prantón⁹⁰
a esa enmeigada invención
gardámoslle xusta inquina,
que cheirando a gasolina
espantou a tradición.

3.8. FEDERICO MAGADÁN VIDAL

Magadán Vidal (A Veiga de Ribadeo 1882-1949), que actuou en diferentes funcións teatrais durante a súa mocidade⁹¹, estudou para piloto da Mariña e exerceu a docencia na súa vila natal. Publicou na prensa comarcal e en copias mecanografadas e manuscritas e cultivou a sátira política e a poesía de circunstancias⁹².

90. Ben plantado, elegante.

91. Na sección "Desde la Vega de Ribadeo" do mensual *iGuau... Guau!* (Foz. Ladrado de Septiembre de 1906), aparece unha crónica dos pasados festexos da Virxe da Asunción. Entre os diferentes actos, que comezan o día 12 cunha xira campestre á Entreseca e acaban o 19 cun banquete en homenaxe "al joven e ilustrado catedrático de la Universidad de Santiago D. Armando Cotarelo", figura a escenificación, durante os días 15 e 16, de cinco pezas teatrais (*Marcha de Cádiz, La Criatura, La Caza del Oso, Dos valientes e Hija única*), levada a cabo por "distinguidos aficionados de esta localidad". Nese grupo de mozas e mozos encontramos un Federico Margatán (*sic.*) que supoñemos debe tratarse do noso escritor.

92. Entre as poesías relacionadas con acontecementos familiares, figura unha que dirixe á súa moza: "- Párate un momento y di / ¿a dónde tan halagüeño, / tan alegre y tan risueño / te encaminas por ahí? // -Me ha sacado los colores / tu indiscreta preguntita. / A saludar a Pepita / y a regalarle estas flores. [...]". Aquela que, tomando a voz da filla, dedica á madriña desta o día do seu santo: "[...] Y pues que angelito soy, / pediré al Señor, madrina, / que por su bondad divina / te colme de dichas hoy. [...].

E as redondillas compostas para os recordatorios da primeira comunión dos fillos, que logo serían utilizadas tamén por algúns veciños: *Ya que bajas hasta mí / por un milagro de amor, / haz, dulce dueño y señor, / que por siempre viva en ti. *En el fuego de tu amor / tengo mi pecho inflamado; / ven pronto, Jesús amado, / a calmar tan dulce ardor. *¡Qué alegre acudo al festín, / al que me invitas, Señor, / donde me brinda tu amor / dichas que no tienen fin. *Manjar que bajas del Cielo, / dulce pan, eterna vida, / mi alma de amor herida / cifra en comerte su anhelo. *Lleno de amoroso afán, / te lo suplico, Señor, / que nunca pierda el sabor / de tan dulcísimo pan".

En relación coa sátira política, coñecémoslle textos musicados contra Melquíades Álvarez e os seus seguidores.

Algúns dos seus textos foron lidos ou representados en diferentes celebracións públicas; entre eles figura o diálogo entre un neno e unha nena nos actos que se desenvolveron no salón de sesións do Concello da Veiga con motivo da visita do xeneral Primo de Rivera⁹³ ou o saúdo dirixido ao bispo nunha visita pastoral despois da guerra civil:

Mil himnos de alegría
 hoy llenan el espacio
 de las santas campanas
 unidas al clamor;
 hoy Vegadeo se viste
 con sus mejores galas
 pues viene a visitarlos,
 celoso, su Pastor.

Cando Mediante dá a coñecer en 1913 "A Veiga de Ribadeo", Federico dedícalle este soneto:

GRATITÚ

Cantache ben, poeta: se el afeuto
 puido ispirarche tan hermoso canto,
 non che fixo mintir nin outro tanto,
 nin de adulón che deu triste conceuto.

Sin perderye á verdá nunca el respeito,
 nin negarye al cariño el fuero santo,
 de modo encantador, diciche cuanto
 de bon se guarda aquí e leva a efeuto.

Cantache ben, poeta, e de por vida,
 deuda de gratitú, deuda sagrada,
 contigo ten A Veiga contraguída.

93. Dá conta del o xornal ovetense *El Carbayón* (sábado, 2 de agosto de 1924).

Ela cha pagará sin que eu yo pida,
que tanto como nobre e como honrada,
A Veiga sempre foi agradecida.

F. M. V.

A Veiga, Mayo de 1913⁹⁴

Magadán cultiva tanto os metros cultos (soneto, redondilla, décima...) como os populares. Entre os últimos merece especial mención este romance:

ENTENDINTE⁹⁵

Paréceste nos amores
a estos⁹⁶ guapos días de outono,
nos que tan de prisa chove,
como fai un sol hermoso;
xa tá el tempo todo en calma,
xa sopla vendaval tolo,
tan axina vén bon frío
como un calor horroroso:
porque unhas [veces] parece
que sal el sol nos teus oyo
e tein mimos e caricias
os seus raios luminosos,
i outras escóndense⁹⁷ airados,
como tras nublado mouro,
por entre as fruncidas cexas,
que denotan incomodo.

94. Antolín Santos replícalle con "Correspondendo a unha fineza" (cf. Babarro, 1994: 51-53.), datada en "Sante 18-5-13": "¡Estou fresco!, non dou volta / nin o compás sei gardar / i ó campo da poesía, / sácame vosté a danzar.// ¡Non tamén, vaia que ser!, / ¡Xesús me valla; que apreto!; / ¿con que lle competirei / ó seu pulido soneto? [...]".

95. Publicado en *Ecos Vegadenses* baixo a epígrafe "Poetas de Vegadeo" (manexamos unha fotocopia que nos proporciona M.ª Loreto Magadán-Pérez de Barcia, filla do autor).

96. O autor usa a forma demostrativa etimolóxica; en cambio, no posesivo *teu* opta pola analóxica.

97. No orixinal, *escondeus*.

Tópote⁹⁸, ás veces, alegre
 i alegre tamén me poño,
 e prás palabras que eu digo
 teis acentos gasayosos;
 pero se acaso me vou
 e pra cabo de ti volvo,
 xa te encontro con rebinxe,
 que che veu sin saber como.
 Unhas veces, porque falo,
 dices que parezo tolo;
 outras, porque non gorguto,
 dices que me "viu el lobo".
 Se me río de gusto al verte,
 ¡en bon apuro me poño!
 Porque, se tás de boa luna,
 tamén tu me fais el coro;
 pero se sopla mal vento,
 ¡máis me valiera tar xordo!...
 Dícesme que faigo burla
 ou se teís na cara monos;
 que⁹⁹ de ti non se ri naide,
 que non sou cabal del todo,
 que non conozo a vergonza
 nin siquiera por el forro
 e que se solo hei de rirme,
 xa me podo volver lougo
 pra donde me feron gracia,
 por el camín que me trouxo...
 Xa ves que ben te comparo
 con os guapos días de outono¹⁰⁰,

98. No orixinal, *tópete*.

99. No orixinal, *qua*.

100. No orixinal, *outouno*.

nos que tan de prisa chove,
como fai un tempo hermoso.
Por donde claro vou vendo
-aunque tarde lo conozo-
que pra cortejarte a ti
-se non hei de dar en tolo-
non preciso tar corsario
en todos os requilorios
que tein os namoramientos,
como estilan outros mozos;
nin saber falar de prisa
ese falar tan mimoso
que se desprende¹⁰¹ nos libros
que tan escritos próos novios;
nin vestirme pinturero
i estirar muito el pescozo,
pra andar sempre al rabo teu,
coma a mecha tras del globo;
nin sospirar, se te vexo,
lo mismo que un barquín roto,
nin falar como el que chora,
nin poñer en blanco os oyos...
Nada deso me fai falta,
ou case me sobra todo,
pra decirche que te quero
como solo quer un tolo.
Pra non ter que andar contigo
como quen anda con ovos,
pra darche sempre nel gusto
e quitarche os incomodos,
xa que andas tu como el tempo
i de planeta sei pouco,
pra cortejarte, meu ben,
necesito un repertorio.

101. Deprende, aprende.

NA MORTE DE ALFONSÍN VIJANDE VELASCO¹⁰²

Un regueiro de lágrimas e penas
 déixate tras de ti, subindo [al] cielo;
 que se, pra ti, de gloria foi [el] vuelo¹⁰³
 que te elevou asta as regiois serenas,

el bárbaro estracón¹⁰⁴ foi das cadenas
 con que el dolor amarra al home al suelo,
 pra teus padres, que choran sin consuelo
 al fiyo amado, que viviu apenas.

Dolo de ti non é, Fonsín dichoso,
 que, sin probar da vida os sinsabores,
 fuche gozar del celestial reposo;

pena dos teus, que, en noite de dolores,
 quedan chorando aquí. Que Dios piadoso,
 yes mande del consuelo os resplandores.

F. M. V.

Vegadeo, 10-9-45

102. Aparece o 22 de setembro de 1945 no número 3662 de *Las Riberas del Eo*. Contamos, ademais, con estoutra versión transcrita por M.ª Victoria Magadán Barcia, filla do autor, de acordo co texto que tiña memorizado, posiblemente deformado pola oralidade, pero que tamén pode supoñer un borrador con variantes en relación co texto definitivo impreso: "Un regueiro de lágrimas i penas / deixache tras de ti subindo al Cielo, / mais para ti de gloria foi el vuelo / que te elevou ás regiois serenas. // El duro estallar foi das cadenas / con que el dolor arrastra al home al suelo. / Pa os teos padres que choran sin consuelo, / al fillo amado que vivió apenas. // Dolo de ti nun hai, Fonsín dichoso, / que deixando da vida os sinsabores, / fuche a gozar do celestial reposo. // Pena dos teos que en noite de dolores / deixas chorando aquí, que o Dios piadoso / yes mande de consuelo resplandores".

Suárez Fernández (2006b: 64) ofrece esta versión, pero coas formas *e penas, pra ti, rexois, pra os, fiyo, viviu, teus, del celestial e el Dios*.

103. No texto impreso, a penúltima palabra deste verso e a do anterior están trocadas: *el cielo / al vuelo*.

104. Tirón, sacudida violenta.

3.9. ÁLVARO AENLLE RODRÍGUEZ

Aenlle Rodríguez (Santiso de Abres 1890-1966), axente de seguros, comerciante e secretario do xulgado municipal, salienta por ser fundador e director da revista mensual *La Argallada*, que mantén na súa localidade natal desde 1917 ata mediados dos anos vinte. O pseudónimo "Xancín", co que asina "¿Que farei?", temos comprobado, a través dos autógrafos de Mediante, que corresponde ao escritor de Santiso.

¿QUE FAREI?

A meu sempre amigo e celebrado poeta
Don Antolín S. Mediante.

Escáchasecheme¹⁰⁵ a chola,
se chola quer decir frente,
ou, mellor dito, esta xente
vólveme a cabeza tola.
Xúroche por miña avola
se sei como vou vivir
pra chegar a conseguir
que naide de min se acorde;
porque, abofé, xa me morde,
e muito me fai sufrir.

Se o domingo vou á misa
co meu traxe domingueiro,
dicen que son un bambeiro,
i escachélanse¹⁰⁶ de risa;
se en cambio levo a camisa

105. O autor escribe *escáchasem'a, vólvem'a, porqu'abofé, nacich'antes* etc.

106. No orixinal, *y-escachélanse, y-unha, y-evitar* etc.

que trouxen pola¹⁰⁷ semana
 i unha chaqueta de pana
 toda chea de farrapos,
 chámanme *o rapaz dos trapos*.
 ¡Ai, vállame Santa Argana!

Se nena rica pretendo,
 dicen "ese vai por dote";
 se é probe, pró seu capote,
 estes xuzgos van facendo:
 "a ese *langrán* ben o entendo;
 se¹⁰⁸ nel se chega a fiar,
 ¡bon pago che lle ha de dar!;
 salir coa barriga farta";
 en fin, que mal raio os parta.
 ¡Ben che me podó casar!

Por non resultar pesado
 i evitar que algún burlón
 de min diga con razón
 que me aficiono co arado¹⁰⁹,
 dou esto por terminado;
 mais como eu sei, Antolín,
 que naciche antes que a min¹¹⁰
 i es, polo tanto, máis vello,
 non lle negues un consello
 a teu amigo

XANCÍN¹¹¹

San Tirso de Abres, marzo 1916

107. O autor utiliza *pol-a* e *pol-o*.

108. No orixinal, *s'e*.

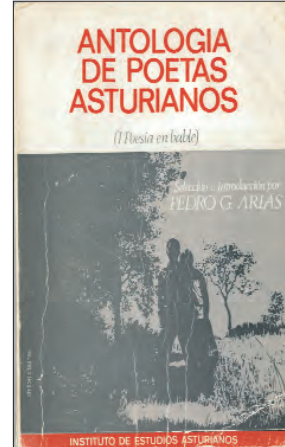
109. En sentido figurado, pluma. Lémbrese a adiviña popular para a acción de escribir: "Campo branco, semente negra e cinco bois tirando da rella".

110. A grafía *qu'a min* do orixinal tamén cabería interpretala como *ca min*.

111. Aenlle recibe contestación á súa pregunta a través dunha longa poesía impresa de Antolín Santos titulada "Un consello de encarga": "[...] A quen menos i a quen máis, / saios córtanchelle un cento, / e inda Dios, con ser quen é, / non trai o mundo contento. // Que marmuren o que queiran; / a min intrésame un pito, / que, cando podó, tamén, / así eu medre, me desquito. // Se por mal falar che vai / un ó Inferno, anque non queira, / xa Pedro Boteiro pode / ir alargando a caldeira".

3.10. PEDRO G. ARIAS

O castropoleño Pedro García Arias (1892-1980), un dos protagonistas do que Fidalgo Villaveirán (1990), referíndose á de 1920, considera a "fulgurante década literaria del Eo", con abundante obra en castelán, ten para nosoutros especial importancia por difundir a finais da década de 1950 a literatura vernácula a través da súa *Antología de poetas asturianos*, en que figuran, como xa indicamos máis atrás, Ramón García González, Conrado Villar Loza e Antolín S. Mediante.

CARMIÑA¹¹²

(POEMAS DO RITMO CEIBE)

PRIMEIRA PARTE

Nos teus versiños millores brila un alma galeguiña...
 Se cantan a súa Galicia son de ternura sin fin,
 e se baixan á mariña,
 da¹¹³ gracia do bon recordo, deixan sembrado o camín...
 ¡Adiante coa lira ao¹¹⁴ ombro, por ánxeles afinada,
 que prós amigos dos probes hai froes no azul xardín!...
 Envolta vas nos *airiños* en que Galicia quedou pra¹¹⁵ sempre inmortalizada...
 ¡Prós que defenden aos probes toca a victoria o crarín!...

112. Carmen Prieto Rouco (Vilalba, 1901-1977), autora de poemarios e de obras dramáticas en galego, deu a coñecer moitas das súas composicións en *Las Riberas del Eo*. O poema de Arias aparece, baixo a epígrafe "Poetas d'a Terra" o 5 de outubro de 1948 no número 3820 do citado xornal.

113. No orixinal, *d'a, d'os, n-o, c'as, c'os, pr'os* etc.

114. No orixinal escríbese *a o(s)*.

115. Esta preposición figura sempre coa grafía *pr'a*.

¡Pelegrina trovadora, na brétema de Rosalía asocairada¹¹⁶!...
 ¡Pelegrinos de moi lexos,
 da terra máis alonxada,
 cos ollos na lexanía...
 famentos do pan do ceo,
 cas mans de Dios apeneiran no bortel da Poesía:
 as misas do rito máxico, ide a rezar fronte ao Eo!...
 ¡Ide cando arda a alborada en espren[dorosa orxía!...
 ¡Nun vos ha de pesar nada, nun vos ha de pesar miga!
 Ca cabeza descuberta e a man posta no sombreiro,
 marchade onde canta o mar, onde frorece o loureiro,
 onde o río é unha corona, pola testa do paisaxe en serpentina caricia...
 e ten as follas máis verdes e os máis groriosos reflexos...
 e falan de se casar, en arcano bisbiseo,
 eses montes das Esturias cas montañas de Galicia...
 E se non fora que o río se lles cruza polo medio,
 asta intentan darse bicos nos seus nocturnos cortexos.
 ¡Xeneración emproada ao mundo de Rosalía!...
 Solo ao conxuro dun nome, a polifonía recóndeta no fondo do Universo,
 en busca de moltitudes, pra ser do oído delicia
 pode despertar vibrando en arpa monumentalicia...
 Que hai¹¹⁷ -sen odio e rencor- almas do Infinito espello...
 e ríos, nacidos calquera día
 pra ser morada do xenio
 correndo, baixo unha estrela, pra inmortalizar un verso...
 ¡Amigos de ve-lo Mundo con as estrelas por guía,
 emigrantes anduriñas, pelegrinos de moi lexos!...
 ¡O demo de non poder ir na vosa compañía!...

SEGUNDA PARTE

Ten do pudor o carmín, Carmiña,
 o teo verso agarimoso e saltarín,
 xa cantes -alá fuxida no ceo- a gloria dun serafín,
 ou pases terras e mares volando cal anduriña...

 116. Resgardada.

 117. No orixinal, *bay*.

¡Todo chega! Os teus versos, onde hai do ben centelleo,
tras as nobres sensaciós da poética aventura,
pra ver auroras mareiras, as olas en balanceo,
arbolada sobre o río a súa rizada escultura,
moitas veces se amosaron a estas RIBEIRAS DO EO...

Leva un ruiñeñor inquieto,
atadiño, moi cortiño, na xaula do corazón,
-¡ouh Carmiña Rouco Prieto!-
quen solo saben cantar e desfacerse en canción...

O ben que se fai aos probes para no Eterno do sen¹¹⁸...
É tan meigo o que tu escribes e sona á ialma tan ben,
que abofé que sabe a pouco:
egoal que xamón do ceo en anxelada sartén...
¡Que os¹¹⁹ xenios do mundo ecouco¹²⁰
te escoiten e longa fama che den...
poetisa de Villalba, *Carmiña Prieto Rouco!*...

Madrid

3.11. CÉSAR MONTAÑA ÁLVAREZ DE RON

César Montaña (A Veiga de Ribadeo, 1894-
Barcelona, 1980), enxeñeiro e empresario, amante
da arquitectura, gran humanista, viviu intensa-
mente a literatura igual que os seus amigos

118. Seo.

119. No orixinal, *c'os*.

120. Pensamos que, por motivos de rima, o autor utiliza esta forma en lugar de *ecoico*. *Mundo ecoico* equivalería a "mundo da poesía".

Mediante¹²¹ e Magadán. A el débémolle o salvar para a posteridade as fermosas décimas deste último "Cuando en noite sosegada"¹²². A súa admiración polos clásicos casteláns deixou unha evidente pegada nas liras de "¡Canta, Sabela, canta...!"¹²³. Montaña tamén utilizaba o pseudónimo de Gustavo Lorey.

¡CANTA, SABELA, CANTA...!

Iba eo¹²⁴ el outro día,
 camín del meo traballo¹²⁵ a pouca présa,
 e fendo que non vía,
 topeime de sorpresa
 con un bon xan¹²⁶ que vale canto¹²⁷ pesa.

Contábame entre tacos
 el remolón, con muita calma e gracia,
 os choros i¹²⁸ arrumacos
 da muyer que, reacia
 a tar folgando, nunca a fame sacia¹²⁹

121. Montaña foi quen recitou "Con amor de padre" de Mediente na velada organizada en Piantón o 3 de outubro de 1943 co gallo da primeira misa do fillo maior de Antolín, a quen estaba dedicado o poema.

122. En certa ocasión César pídelo un poema a Federico e este díttalle as dúas décimas, que o primeiro acabaría recitando "a diario como se fosen unha oración", segundo as palabras de M.ª Loreto, filla de Magadán. É a ela a quen agasalla César co texto do seu pai antes de marchar a vivir a Barcelona.

Non debemos confundir César Montaña Álvarez de Ron co seu fillo César Montaña García, escultor.

123. Levan como antetítulo "N'el noso falar d'A Veiga". Utilizamos como fonte o libro das festas de Seares de 1992.

124. Téñase en conta que a secuencia *eo* en *eo*, *meo*, *seo*, *meteose* e *teo* debe lerse como ditongo.

125. Fronte a esta forma, con <ll>, vemos *muyer*, *conseyalo*, *oyos* etc.

126. No orixinal con maiúscula.

127. No texto aparece *canto*; pero, en cambio, *cuando*.

128. No orixinal, *y*, *hay* etc.

129. Enténdese que non corresponde ás proposicións do home.

Taba eo xa ben disposto
a conseyalo¹³⁰, e xa ¡así Dios me valla!
berrarye iba, reposto
de argucias¹³¹ e metralla
cuando, en medio dos dous, ergueuse uha¹³² valla.

Trabei a lingua, que era
Aurora de Axelán a que delante
tía, e desta maneira
falaba, [a]sí arrogante,
cos ocos mui abertos e taxante¹³³...

- Xa sabes que el domingo,
amigo César, hai festa na¹³⁴ mía
porta, i hai caldo e pingo¹³⁵
fresco, e¹³⁶ haberá chía¹³⁷,
se Freixe e tu nos fedes¹³⁸ compañía.

- ¡Re...concho! ¿Pos que pasa?
- Ai ho¹³⁹, ¿non sabes que en Santa Cecilia
que os homes da mía casa,
nesta última vixilia,
axuntan aos amigos e á familia...?

130. Quizais unha falsa segmentación, en lugar de *a conseyalo*, debido á contracción dos dous *a*.

131. No texto utilízase apóstrofo en *d'argucias*, *n'el*, *d'a*, *q'era*, *d'Axelán*, *c'os*, *q'el*, *q'en* etc.

132. Por motivos métricos habería que contemplar a forma como monosílaba.

133. Castelanismo, pseudogaleguizado polo autor, en lugar de *tallante* ou *tayante*.

134. No orixinal, *ma*.

135. Manteiga de porco. Entendemos que aínda está próxima a matanza.

136. Obsérvese que o texto utiliza *e* e *mais* *y* en posición prevocálica e *só* e ante consoante.

137. Variante de *chea*. Enchedela.

138. Facedes.

139. No orixinal, *ayó*.

I atende: de Sabela¹⁴⁰,
 tráigoche un recadín mui garoleiro,
 que leves muita tela
 que cortar¹⁴¹, que primeiro
 ela ha cantar al son del seo pandeiro.

Calou a boa de Aurora,
 meteose non sei donde a condenada.
 I eo xurei: dende agora
 que, así¹⁴² Dios me dá vida,
 no'hei de ser eo quen falte a esa comida.

E aquí tamos, ou vémos¹⁴³,
 os da Veiga dispostos e compridos
 como sempre... Xantemos
 cuando quírais¹⁴⁴, queridos.
 Falaremos, despois de ben bebidos.

Pero antes, ¡naide tosa!
 Que, al tragner el magosto das castañas,
 cante a Sabela nosa
 cantigas destas brañas,
 que nos fagan telergas¹⁴⁵ nas entrañas.

140. O poema, no programa, subordínase a un artigo titulado "Un recuerdo a Sabela", no que se lembra a Isabel González Prieto, unha muller nacida o 19 de decembro de 1879, de excelente memoria e amante da conversa, que cultivaba as súas plantas medicinais, que cazaba raposos e porcoteixos con trebellos e que chegou a ter un corzo domesticado que a acompañaba á fonte. Este fragmento do citado artigo proporciónanos algunhas claves da composición: ""Sabela" no era popular y apreciada sólo por el vecindario de Seares, en Vegadeo la conocían y la trataban muchos veigueños. Como muestra sacamos a estas páginas unos versos que en 1942 le dedicó el popular empresario D. César Montaña y al cual acompañaba el otro gran empresario "Juanín de Freixe", un día de Sta. Cecilia que fueron invitados a comer un magosto de castañas a la casa de "Andrés", en Axelán. "Sabela" muere en Vilavedelle en casa de sus sobrinos, el 30 de Julio de 1965. Pero para la memoria de muchos que la conocimos "Sabela" sigue en el recuerdo por su trabajo, por sus costumbres y de buena "searila", que lo era".

141. Moito de que falar.

142. No orixinal, *q'a sí*.

143. Viñemos.

144. Léase grave. No Eo-Navia, ademais das formas do tipo *queira*, utilízanse *quira* e *quera*.

145. Celigras, cóxegas, coscas.

Que eo sei, xentil Sabela,
 que tu sabes lo que outros non sabemos:
 secretos dalgunha¹⁴⁶ estrela,
 misterios que non vemos
 dos aires e das augas que bebemos...

Que eo sei que vives sola,
 e sei que non te aburres nin te queixas...,
 que xogas á marola¹⁴⁷
 coas alondras e deixas
 os tous¹⁴⁸ males entre herbas e carqueixas.

¡Canta, Sabela, canta...!
 E dinos que parlexan os xilgueiros,
 cuando el Solín levanta...
 i os merlos nos silveiros,
 i os grayos nos más altos castañeiros,
 i os tordos nos nabales,
 i as calandrias nos prados e nas eiras...
 E todos... polos vales
 i os montes i as ribeiras...
 ¿Choran?... ¿Rin...? ¡Que de¹⁴⁹ cousas tan sinceiras¹⁵⁰!

¡Canta, Sabela, canta...!
 Que el teo cantar sabroso alegra a vida!
 Canta en honor da Santa!...
 Hai xente... Boa comida...
 Bon el viño... ¡Todo a cantar convida...!

146. No texto úsase a grafía <nh>. Por razóns métricas, debería considerarse bisílaba a palabra, o que implicaría non articular a consoante nasal.

147. Mariola, caramañola, patefa, truco.

148. Obsérvese que no texto se usan as formas etimolóxicas do posesivo (*tous*) e as analóxicas (*teo*).

149. No orixinal, *dee*.

150. Hipergaleguismo, en lugar de *sinceras*, utilizado por motivos de rima.

¡Xantemos cuando quírais, compañeiros!
Trinquemos¹⁵¹... e que sonen os pandeiros.

VILLANCICO

A mi hermana Secundina¹⁵²
Nochebuena-1942¹⁵³

Por terras e mares,
xa o vento levou,
dos Santos Lugares,
a nova de Amor.

Zagalas, pastores,
albricias!¹⁵⁴ Chegou...

O AMOR DOS AMORES,
XESÚS, NENO DIOS.

O AMOR DOS AMORES,
XESÚS, NENO DIOS.

Zagalas, pastores,
albricias! Chegou...

O AMOR DOS AMORES,
XESÚS, NENO DIOS.

Zagalas, pastores,
albricias! Chegou...

O AMOR DOS AMORES,
XESÚS, NENO DIOS...

...

151. Comamos.

152. Os tres últimos caracteres, no texto mecanografado do autor, figuran manuscritos para corrixir a forma *Secunda*. Secundina era na Veiga a organista da parroquia. A letra do vilancico pensouna Montaña para ser cantada durante as festas do Nadal co acompañamento da música da *Alborada Gallega* de Pascual Veiga.

153. No orixinal, *Noche-buena*.

154. Tanto nesta composición coma na seguinte, o autor unicamente utiliza os signos finais de interrogación e de exclamación. Esta opción quizais veña condicionada por non existir na máquina utilizada os iniciais correspondentes. Tampouco debe figurar no teclado a letra eñe (ñ), dado que, no texto, en lugar do seu til característico figura o signo de raia (—).

Non hai cousa máis preciosa,
nin máis dulce resprandor...

VIRXEN PURA! REINA NOSA!

VIRXEN PURA! REINA NOSA!...

que o¹⁵⁵ teo DOR:

O REDENTOR! O REDENTOR!...

VIRXEN PURA! REINA NOSA!

VIRXEN PURA! REINA NOSA!

que o teo DOR:

O REDENTOR! O REDENTOR!...

Gustavo LOREY

VILLANCICOS NEL CAMPO¹⁵⁶

X.- ANTONÍN del Campo,
donde vas, guapín?

A.- Vou saltar á corda
con CABANADÍN.

P.- Ai Dios, meo nenín!
A corda toyeose¹⁵⁷.
Levoula MONÓN
pra tragner el herba
que había en Piantón.

155. No orixinal, *d'Amor e qu'o*.

156. Este texto, de arredor de 1940, leva tamén como antetítulo "N'el noso falar da Veiga". El Campo é o nome que recibía o espazo ocupado pola fábrica de César Montaña e mais pola súa vivenda familiar. Antes coñecía-se por El Campo de Zabala, que lembraba os antigos donos, que venderan o negocio ao pai de César durante o século XIX. Precisamente son os obreiros dos curtidos e as persoas que servían na casa os que aparecen nesta peciña que ten como personaxe central o neno Antonín, que non é outro que Antonio Montaña García, fillo do autor, quen, despois de tantos anos, acaba proporcionándonos os textos dos dous vilancicos. Velaquí a reconstrución dos nomes dos personaxes da obra: X = descoñecido, A = Antonín, P = Pepa, Ag = Amadora a Grande, Ap = Amadoría ou Amadora Pequena, Lo e L = Lola, Xi = Xicón e Cor = Coro. Non temos constancia de que o texto se representara. No seu momento, parece que foi o propio autor quen o recitou.

157. Tolleuse, botouse a perder, perdeuse.

Ag.- El caso é que a corda
aquí non chegou;
arrenegue el demo
a quen la levou!

Ap.- Cala, núa, cala;
por voltas que eo din,
non puiden topala...
Pregunteiye a Orencio.
Non me dixo nada...
E con el MONÓN,
removín nas cuadras,
rexistrei nas tendas,
nel molín, na fábrica...
Ni enriba ni embaxo,
nel forno non taba.
Furei nas payeiras
del herba y da casca.
Subín á griorieta,
baxei á encanada,
mirei nos volortos,
mirei na balanza...
Fomos ver el can
por si alguén ya atara...
Fun aos galiñeiros,
mireiyes ás pitas
nos pés e nas alas.
Coyín os conexos,
mireiyes as patas.
Por mirar, mirei...
na mesma caldada.
Fomos entre as hortas,
fomos á alambrada,
mireiye al VALIELO,
nel seo pan non taba...
Con decirche, núa,
que hasta fun á Aduana...
Da boa da corda,
naide sabe nada!

P.- Pos cordas non faltan.
 Xa las dará alguén.
 Pedímosye al MAJO
 das del almacén.

...

Lo.- Pareceo a corda.
 Tróuxola XICÓN.
 Topoula MANOLO
 dindo a Rebollón.

Xi.- Traído la hubiera,
 chica, Manolín,
 pero allá fue a Oviedo
 y por la VALIELA
 mandola a Besedo

Ap.- Claro, claro, claro:
 PORZÚN déoya a LUCAS,
 LUCAS a RAMÓN,
 Ramón dé oya al Majo
 y el Majo a Xicón.

...

A.- Xa temos a corda.
 Vamos a saltar.
 Chegaivos muyeres.
 Vídenos cantar.
 Canta Amadoría,
 canta sin parar...,
 que PEPA che axude¹⁵⁸
 si non podes máis.
 I Amadora a Grande
 que nos toque as palmas,
 mentras eo e LOLA,
 rompemos as tablas...

158. No orixinal, *cheaxude*.

Ap.- Salta, miña xoiá¹⁵⁹,
 salta, perla branca,
 salta pra¹⁶⁰ túa AVOLA
 que ye alegre el alma.

Salta, mía xoiña¹⁶¹,
 brinca, meo nenín,
 mira pra túa¹⁶² TÍA
 como chora e ri...

Salta ben pra arriba...,
 sube muito máis,
 rompe el cielo raso¹⁶³,
 xa lo amañarán...

Salta, brinca, sube,
 sube, engala xa...
 que anxelín dos cielos
 eres neste¹⁶⁴ hogar.

Lo y A.- Una y una y una.
 Una y una, dos.
 Una y una y una,
 Manolín de Dios.

Cor.- Una y una y una.
 Una y una, dos.
 Hoi é NOITE-BUENA,
 nace el NENO-DIOS.

159. Sobre o x aparece unha diérese (¨) manuscrita.

160. Como en ningunha palabra do texto se utiliza o acento gráfico, cabe interpretarmos neste caso a contracción *prá*.

161. As formas manuscritas *mía xoyiña* anulan un texto mecanografado ilexible.

162. Ou *prá túa*.

163. No orixinal, *cielo-raso*.

164. Nestes fragmentos que reproducimos aparecen con apóstrofo no orixinal as seguintes formas: *n'el*, *qu'había*, *qu'a*, *y'alegra*, *pr'arriba*, *qu'Anxelin* e *n'este*.

Lo y A.- Una y una y una.
 Una y dos son tres.
 Saltemos, cantemos
 una y otra vez.

Cor.- Hoi é NOITE-BUENA,
 mañá NAVIDAD...
 Quera Dios que xuntos
 volvamos a estar,
 pra dentro dun ano,
 sin máis novidade.

L - A.- Dos y dos son cuatro,
 cuatro y dos son seis,
 MUY FELICES PASCUAS,
 TODOS DISFRUTÉIS.

G. L.

3.12. JOSÉ CELESTINO FERNÁNDEZ GARCÍA "PEPE DE PINILLA"

"Pepe de Pinilla" (Navia, 1895- Avilés, 1978), libreiro de profesión e colaborador na prensa local, residiu na localidade natal ata 1962. Na composición que seleccionamos, a segunda persoa da técnica epistolar, anteriormente usada polo seu tío "Pepe de Muestras" e outros escritores, establece unha estreita comunicación entre autor e lector.

CARTA ABERTA¹⁶⁵

Pa Luis Junceda Fernández,
 24, calle¹⁶⁶ Alcántara,
 na¹⁶⁷ [a]cera del lau derecho,
 en la capital de España.

(Penso que la direución
 tará lo bastante clara
 pa que el cartero non cambie
 calle, número nin casa).

Queridísimo Luisín:
 Ayer chegoume la carta
 que me escribisteis, el siete,
 tu, Bazán i la compañía;
 pero non sei, ¡amigón!,
 si feirei nada que valga...

Pídesme que escriba "un algo"
 de "nuestra lengua vernácula",
 (esta palabra non sei
 si é francesa ou italiana)
 sin ter presente que iou
 non sei "ni pun" de Gramática.

Mi padre i mi madre foron
 los que alló condo mamaba,
 me enseñaron a falar
 tal cual como ellos falaban,
 pero sin que ellos nin iou

165. Tomamos como fonte o texto que publicou o autor en agosto de 1954, baixo a epígrafe "Verso nuestro", na revista naveiga *Lar*.

166. No orixinal aparecen grafadas con apóstrofo formas como *cart'aberta*, *call'Alcántara*, *d'España*, *qu'el*, *m'escribisteis*, *saberla'l dedillo*, *s'aprend'en*, *ch'enseñou* etc.

167. No orixinal, *n-a* e *n-as*.

soupésemos nunca nada
 desá "ciencia" de falar
 por ti tan bien manejada,
 i que iou comprendo que,
 pa escribir como Dios manda,
 hai que saberla al dedillo,
 como tu la sabes, ¡mialma!¹⁶⁸

Esto de falar así,
 como falamos en Navia,
 non se aprende en ningún libro,
 esto apréndese nas casas
 como se aprende a rezar,
 a rirse, a llavar la cara,
 a coyer las cousas buenas
 i a deixar las cousas malas...

¿Quién che enseñou a querer
 a la Virgen de la Barca¹⁶⁹?
 ¿Como aprendiche a chorar
 condo tu madre che daba,
 por non fer las cousas bien,
 nas cachas dú[a]s vardascadas?
 ¿Como aprendiche a decir,
 sin que naide cho enseñara,
 condo che dolen las molas,
 "muero, mi madre del alma"?
 ¿Quién che enseñou a jugar
 a la chinita¹⁷⁰ a la chapla,

168. Por certo, abofé.

169. A Virxe da Barca é a patroa de Navia.

170. Xogo que consiste en saltar sobre o lombo dun que está co corpo dobrado e apoia os brazos e a cabeza nalgunha cousa, panda, burro, montacachurra. O pandote ou burro pode formarse tamén con varios.

al lirio i lario¹⁷¹, a la coya¹⁷²
 i a los outros juegos que
 condo eras neno jugabas?

Naide che enseñou, Luisín,
 i aprendíchelos, sin falta
 de que che desen leuciois
 "entrenadores¹⁷³ de fama",
 con la molleira repleta
 de técnicas i de tácticas.

¿Quien che enseñou a saltar
 a las Veigas de Calzada,
 condo maduran las peras,
 los nisos¹⁷⁴ i las manzanas?
 ¿Pa que saltabas, Luisín?
 Ben sabías pa que saltabas,
 sin que naide che dixese
 úa puñetera palabra...

Pos, así, sin profesores
 i sin libros i sin cátedras,
 aprendemos a falar
 en "nuestra lengua vernácula".

171. *Lirio i lario* e *lirio* son denominacións para o xogo da billarda ou estornela. Nalgúns lugares, e estas parecen ser as acepcións do autor, *lirio* refírese ao pau pequeno ou billarda e *lario* ao pau-grande ou palán. O lanzamento adoitábase acompañar do recitativo "i(l)irio, lario, vai buscalo á casa del boticario!".

172. Á colla, a coller, á pilla.

173. No orixinal, *entrenadores*.

174. Ameixas pequenas.

3.13. JOSÉ ANTONIO PÉREZ

J. Antonio Pérez publica, baixo a epígrafe "Desde la Argentina", no numero 363 do decenario *Castropol* (Castropol, 30 de abril de 1915) a poesía "Recordos", que traemos aquí por constituír unha mostra incomparable dos

A Ponte dos Santos e As Figueiras desde Castropol

sentimentos do emigrante. O tema da separación, neste caso da amada, aparece noutras composicións do autor en castelán, coma a titulada "A mi adorada", datada en "Avellaneda, Julio, 4, 1915" e publicada no número 373 do mesmo xornal (*Catropol*, 10 de agosto de 1915).

A MI ADORADA

Llebad en vuestras alas,
viajeras golondrinas,
a la que tanto adoro
recuerdos de mi amor,
decidla que sin ella
mi amor es un tormento,
que me ahoga la pena,
que muero de dolor.

Que de día la siento
cantar en el bullicio.
De noche en el silencio,
que la siento también.
Que si sueño, es para ella
tan sólo mi recuerdo,
y al mirarme al espejo,
su imagen creo ver.

Viajeras golondrinas,
 que cruzáis el espacio,
 mojando vuestras alas
 con la espuma del mar,
 decidla que la quiero,
 y que pienso ir a verla,
 que abrigo la esperanza
 de poderla abrazar.

Decidla que aunque lejos
 mi amor sólo es para ella,
 corred sin deteneros
 donde mi bien está.
 Decidla que he sufrido
 mil penas por su ausencia,
 mas, cuanto más distante,
 la adoro más y más.

RECORDOS

Paisaxes da mía terra,
 xa non vos verei máis.
 ¡Cantas penas me costan!
 ¡Que lonxe, lonxe tais¹⁷⁵!

Berran nos meus ouguidos
 as olas del tou mar,
 a aroma das túas flores,
 das aves el cantar.

Noites de branca lúa,
 días de calente sol,
 mañás de primavera,
 tardes frescas de amor.

175. Estades. A forma reducida *tar* mantense en Asturias e en áreas da Coruña, Lugo e Pontevedra. O morfema innovador *-is* (fronte ao conservador *-des*) está presente nas falas galegas do bloque oriental (cf. Fernández Rei, 1990: 89, 95).

Recordos da mía terra
que xa non verei máis,
¡cantas penas me costan!
¡Que lonxe, lonxe tais!

Rosario de Serantes,
San Bartolo de Tol,
San Esteban de Barres,
Santiago en Castropol,

San Román das Figueiras,
ferias de Silvallá,
xa non volverei veros.
¡Que lonxe, lonxe tais!

A madre que de neno
nel colo me arrolou
pra dar-me pan i roupa
a súa vida acabou.

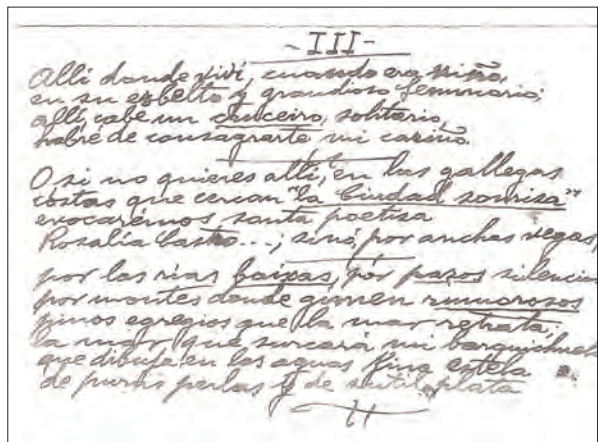
¡Conta¹⁷⁶ pena me costa
non podela abrazar!
Xa non volverei verla.
¡Mui lonxe de min tá!

176. O autor utiliza agora esta forma comarcal, de moito uso na Mariña, fronte ao *cantas* do terceiro verso, que no Eo-Navia rexistramos na área Abres-Taramundi e noutros puntos.

4. A XERACIÓN DE 1936

Encadramos baixo esta epígrafe poetas nados na segunda década do século XX, aínda que non cheguen a participar plenamente de todos os trazos cos que Méndez Ferrín (1984: 71-90) caracteriza esta xeración galega ou daqueles que acostuman atribuírselle á coetánea da literatura castelá¹.

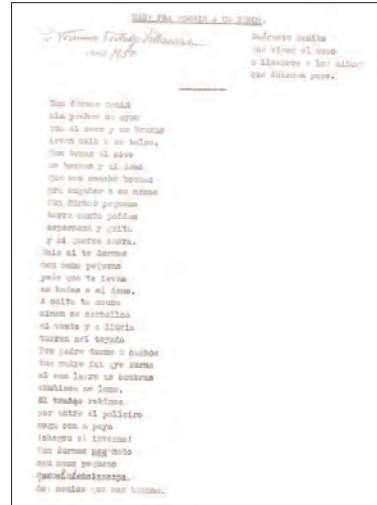
As formas e os temas do Rexurdimento continúan sendo unha constante na primeira metade do XX; mais, nestes autores, que seguen mantendo o galego na década de 1940 na prensa comarcal, xa achamos

Autógrafo de Amador Fernández Mejeras. (Da serie "Venecianas", oito sonetos inéditos, do 24 de febreiro de 1941, dedicados a Mercedes, a que ía ser a súa muller)

1. Asís (1977: 24-25).

A guerra e a situación política e social dos primeiros anos do franquismo condicionan a súa obra literaria, tanto no progresivo abandono do galego, en favor do castelán, como nos temas que algúns deles desenvolven, a miúdo de carácter laudatorio ou de aceptación da nova situación política, feito que tamén se observa en autores das anteriores xeracións. Sirva de exemplo a seguinte composición de Mejeras:

Orixinal de Francisco Fidalgo Villaveirán

POSTAS DO SOL⁵

A D. Justo Trashorras Pacios,
fraternalmente.

¡Postas do sol de agosto que na terra
de Asturias eu recordo, cando amence,
cuya imaxen augusta non me esquence,
cando o astro pinta co seu ouro a serra!

¡Horas de ensono, bendición, paisaxe,
momentos cando as brisas se desmaian
e os xilgueiros de amor seu trino ensaian
nos seus niños, cubertos de follaxe!

No ceio azul, as nubes pequeniñas,
lus vagorosa as raudas anduriñas;
na aldea solo de campás repique...

5. Ve a luz o 30 de outubro de 1943 en *Las Riberas del Eo*.

Door profundo que nos rouba a calma.
 Tristezas que persiguen nosa ialma;
 algo traidor... non sei como me exprique...

Pero, escoitai... Mociños, ¿que traedes?
 "Alegría, pracer que vós non tedes".

II

Non temos, non -como anos fai- ¡sabido!
 cando por montes e por chaos, lixeiros,
 íbamos polos pobos festexeiros,
 ás romerías que xamás olvido.

Mais, dende logo, cando veu a guerra
 -o ano 36- si que perdemos
 a gracia -i asta vellos nos volvemos,
 sin selo- pero aínda a nosa terra

sabe que, si fai falta que loitemos
 e que da gaita o⁶ doce son bailemos
 alborozados a súa muiñeira,

vellos e mutilados -foi por ela-
 fortes nos volveremos pra⁷ vela
 victoriosa, subrime feiticeira.

Villapedre

6. Sería posible interpretalo tamén como *ao*.

7. A métrica esixiría a forma *para*.

4.1. AMADOR FERNÁNDEZ MEJERAS

Fernández Mejeras (Ribadeo 1913-1971), co pai de Barres (Castropol) e a nai da Roda (Tapia de Casarego), cursa Latín e Filosofía no seminario de Mondoñedo e estuda en Ovedo Maxisterio. O 28 de xullo de 1941 casa con Mercedes Méndez González, natural do concello de El Franco. Desempeña a función docente en diferentes localidades das terras que van do Baraio ao Eo, de aí que o domicilio familiar estea subordinado ao lugar onde exerce a profesión (Villapedre, A Roda, Tapia, Barres, Villalmarzo, A Caridá...). A produción de Amador, mestre do soneto, quen chegou a escribir unha historia de Asturias en oitavas reais, está espallada por *Las Riberas del Eo*, *Hoja Parroquial de Vegadeo* e outras revistas do occidente asturiano, unha terra querida que asoma con frecuencia nos seus poemas:

VALDEPARES⁸

¡Pueblecito admirable, Valdepares hermoso!
 Son ya tantos los meses que he mirado pasar
 evocando el día triste que marché presuroso
 de tu bello recinto, maravilla sin par.

En Guipúzcoa vivía sin poder olvidarte;
 paraíso hechicero donde el cántabro mar
 rima trovas sublimes, para luego ofrendarte
 los arpegios divinos de su fiero cantar.

8. Tomamos o texto dun manuscrito do autor.

Cuando llegue el momento que con ansia añoramos,
de partir para Asturias, la *tierrina* que amamos,
nuestros puros anhelos, cumplidos se verán,
paseando una tarde por tus campos floridos.
A ti, nido de ensueños; a tus hijos queridos,
os saluda el poeta, desde San Sebastián.

23-3-41

A pegada rubeniana queda ben patente na "Marcha nupcial" que o poeta dedica "a doña Raquel Suárez de Téifaros (Andés)", que leva a data "3-7-48" e que fai o número LVII dos seus inéditos *Poemas nupciales*:

Salud y alegrías,
ventura y ensueño nos brinda gentil Primavera,
placer, ilusiones, amor, poesías...
Las flores sencillas sus aromas exhalan doquiera;
las rosas fragantes, los liros y dalias, claveles, violetas y nardos,
las lilas hermosas y los crisantemos, con los tulipanes se miran
formando guirnaldas, coronas de bardos
que cantan las gestas heroicas de España y se inspiran
en cuadros preciosos, paisajes sublimes que ofrenda Natura
en dulces cariños que arroban, subyugan, febriles,
en quedos, lejanos pensiles;
en casta hermosura;
en algo divino que lleva consigo,
que, eterno, revive, perdura
Belleza que siempre bendigo.

[...]

PRÁ MIÑA ALDEA⁹

A Ramón F. de Soto en
prueba de gratitud.

Cando¹⁰ a aurora sonrosada
aparece polo Oriente
i os merliños na enramada
saludan o sol nascente,

e cando entre os piñeirales
se percibe a fresca brisa
i os douradiños trigales
brilan do sol coa surrisa,

deixo a solitaria aldea
i o meu paterno fogar,
nos que tanto me recrea
dos xilgueiros o cantar,

pra ver que os traballadores
baixan cara ós labradíos
e que os sencillos pastores
alindan preto dos ríos.

¡Que alegría feiticeira
dormir baixo dos castiros
e da brisa pracenteira
escoitar soaves suspiros!

¡Doce vida campesina!
¿Cando en ti descansarei
e na fonte cristaína
a pura auga beberei?

9. Publicada baixo a epígrafe "Poetas da terra", escolmada por Antolín S. Mediante no seu arquivo.

10. No orixinal, *Cand'o*.

O teu vello camposanto
seña a última morada
do poeta que ansiou tanto
de todos foses amada!

Ribadeo

QUEIXUMES ARPADOS¹¹

Ó meu parente Manoliño
Martínez de Lois cariñosamente.

O Autor.

¡Pasou un ano! ¡Que axiña! Francamente
non se poido expricar... Porque o vemos
e porque todos que marcharnos¹² temos
de esta vida infeliz, de entre esta xente,
nos convencemos. E máis cando un amigo
tan xoven coma¹³ ti, morre tan lexos
do seu fogar, ós pálidos reflexos
da pobre luz nun hespital... Eu digo
que moito máis me convenceu quedarme
sin aquel pai feliz que a consolarme
nos meus pesares desde o Ceo vén,
aquele home tan bon e cariñoso
que nos meus brazos se dormiu dichoso
pra despertar no celestial Edén.

Un medallón dedícache o poeta
ó enterarse da túa mala sorte
cando do mundo te levou a morte...
Un medallón... perfumes de violeta.

11. Publicado o 16 de marzo de 1940 no número 3379 de *Las Riberas del Eo*.

12. No orixinal, *marchamos*.

13. No orixinal, *como a*.

Versos e froles que¹⁴ inspiroulle a guerra
e máis que nada, tal de irmán cariño¹⁵,
ó mirar te quedabas tan soíño
lonxe, moi lonxe desta meiga terra.

Si en ti perderon seu amor sinxelo,
aunque hoxe choren, non me admiro delo,
tamén eu choro, teus beninos pais...

¡Adiós, Manuel! ¡Adiós! Asta que un día
enterren, cerca da túa caixa fría,
o teu parente, como a moitos máis.

Villalmarzo¹⁶, 7 de marzo de 1940

MORTOS ANOS...¹⁷

A D. Eduardo Lence Santar, caro amigo.

¡Moitos anos pasaron dende o día
cando triste marchei de Mondañedo
craro mencer primaveiral e quedo,
para vivir na miña Asturias fría!

Semanas fai, ás miñas mans chegaron
unhas follas, envío dese bardo
galego, meu insigne D. Eduardo
Lence Santar. El e outros as mandaron

imprimir ó cumprirse o Centenario
do nacemento en pobo lexendario
de Mondañedo, do ilustre Pascual Veiga,

14. No orixinal, *q'u*.

15. No orixinal, *cariñoso*.

16. Noutras datas o autor utiliza a forma *Villalmarzo*.

17. Publicada o 16 de xaneiro de 1943 no número 3522 de *Las Riberas del Eo*.

o músico xenial, autor famoso,
 que compuxo a Alborada... Foi dichoso
 e nobre fillo desa Ciudá meiga,
 que o bendice piadosa e que o adora,
 cal o poeta, que, ó contalo, chora...

Villapedre (Navia)

VILLASELÁN¹⁸

A su digno Párroco D. José Antonio
 Lodos Villarino, fraternalmente.

¡Quen me dera de Ti hoxe encontrarme
 non tan lonxe; sinón cerca, cerquiña,
 como cando ás túas prantas, Virxenciña,
 me levaban meus pais, a arrodillarme!

Agora que eles faltan, pois morreron...,
 ¿a quen hei de chamar nos meus doores,
 mais que a Ti, craro sol dos meus amores,
 a quen eles ¡meus probes! me ofreceron?

Solo me queda, de Ti separado,
 doce recordo, teu Santuario amado,
 e da túa festa seus encantos mil...,

que me inspira tamén outra Capilla
 preto da miña Escola; marabilla
 da Asturias grata e fermosa: *Villaoril* ¹⁹

Villapedre

18. Publicada o 29 de maio de 1943 no número 3541 de *Las Riberas del Eo*.

19. A romaría da Nosa Señora de Villaoril, na parroquia navega de Piñeira, que se celebra a finais de setembro, coñécese por "Las Gallegas" ou "Festa das Galegas", debido á cantidade de devotos que tradicionalmente acoden desde Galicia ao santuario.

MARIÑEIRAS²⁰

Ós tapiegos, de Ribadeo, cariñosamente.

Cando de Porcillán veño acordarme,
 tamén recordo o meu bon amigo
Penoucos. Seus irmáns sempre connigo
 como pais se portaron. Olvidarme
 dos favores non poido, mentras teña
 vida, nin dos momentos, doces horas,
 que nas súas lanchas e nas súas motoras,
 pasei, cando era un neno... ¡Ojalá seña
 este soneto meu sentido canto
 dos seus traballos e honradez que tanto
 engrandecen o pobo que os cobixa!
 ¡*Tapiegos!* De loitar nunca deixedes.
 ¡Dios vos garde! Confío. Ben sabedes,
 vosa memoria en min estará fixa.

Villapedre

20. Publicada o 1 de setembro de 1945 no número 3659 de *Las Riberas del Eo*.

4.2. OVIDIO MARTÍNEZ ÁLVAREZ "OVIDIO DE QUEIPO"

Ovidio de Queipo (Boal, 1915-1945), gran poeta truncado pola súa prematura morte, obtivo o título de Maxisterio en Madrid, onde tamén cursou materias de Filosofía, Veterinaria e Periodismo e asistiu aos faladoiros literarios do café Gijón. Publicou en *La Comarca de Ribadeo*, *Las Riberas del Eo* e en varias revistas americanas. A través do seu "Autorretrato" (en *El Progreso de Asturias* de La Habana, 31 de agosto de 1940) podemos aproximarnos ao ser íntimo do autor:

Perdono al que me ofende,
soy incapaz de la traición;
esto lo afirma el que comprende
la franca nobleza de mi corazón.

El nido triste de la melancolía
tiene asiento en el fondo de mi alma;
la pena con salpicos de alegría
es la que turba mi sedienta calma.

[...]

Soubo integrar no galego común literario trazos da fala de Boal, como ben se pode ver no descordo poliestrófico "Bágoas e tristuras" e nos demais poemas que escolmamos, e tamén introducir localismos nos poemas en castelán, coma no maxistral "Nocturno de serrana" ou no "Poema" dedicado en 1942 a José Nieto²¹:

21. De acordo cunha versión mecanografada por Ángel Arias.

¡Ay! el gris en tu azotea
 goteando *rubilén* de tarde,
 para dar color y risa
 a la esperanza del aire...
 [...]

E mesmo utilizar formas americanas cando o tema o requiría, como en
 "¡Tus tangos...!"²²:

[...]
 Quisiera con la guitarra,
 pulsar en tus fibras tiernas
 y decir: Chinita mía,
 vós sós la pebeta buena
 que en las canciones crioyas
 dejás toda el alma entera.
 [...]

Na súa poesía hai abundantes elementos que nos lembran os autores da
 Xeración do 27:

¡Oh, luna, lunita, luna;
 caracol de mar risueña,
 prendida en el sortilegio
 de un capullo de azucena!

¡¡Cómo navega la noche
 por la costa sin mareas,
 donde los peces del Cielo
 quedamente guisguijean,
 en recóndito escondrijo
 de peñascos y arboledas...!!²³
 [...]

22. Aparece o 10 de febreiro de 1940 no número 3374 de *Las Riberas del Eo*.

23. De "Reflejo", publicado o 15 de novembro de 1941 no número 3464 de *Las Riberas del Eo*.

BÁGOAS E TRISTURAS²⁴

Dicen²⁵ que a pena se marcha,
xunto das²⁶ bágoas discretas
i²⁷ que esas froes de escarcha
con que soñan os poetas,

son como unhas²⁸ anduriñas
de alas mouras e pintadas,
que cantan amor e riñas
i fuxen entre alboradas.

Eu que a ialma atormentein²⁹,
con amoriños lexanos
i chorosos:
Direivos que equivoquein.
¡Experiencia dos meus anos,
mentirosos...!

Hai espiñas entre froes
i os susurros do regato,
son muitas veces dolores.
Amarguras e clamores,
cando "Ela" finxe alegato.

Vén a noite tras do día
i o queixume que atormenta,
é como a pasión tardía
que a foi levando a tormenta,
mentras que no peito ardía.

Boal (Oviedo)

24. Publicada o 27 de abril de 1940 no número 3384 de *Las Riberas del Eo*.

25. Forma propia das falas orientais.

26. No orixinal, o apóstrofo aparece en *d'as, un'as, d'alas, qu'a, a y'alma, d'os, d'o, y'o e n'o*.

27. O poeta emprega a forma maioritaria e ao lado da local, *y*, en posición preconsonántica. A grafía <y>, ademais de na copulativa, encontrámola en *a y'alma, hay e muytas*.

28. O autor escribe *un'as* e *dunhos*.

29. No galego de Asturias conviven as formas en *-ein* coas en *-ei*.

SEMBLANZA³⁰

Rapaza do pelo de ouro
 que en Chao³¹ do Campo da Sela,
 cos ollos me falache
 de amargura e de tristeza:
 [¿]Xa non te acordas de min
 ou é que esa altiva pena
 que o día de Corpus levabas
 marchou xunto da cadencia,
 dunhos versos suaves, dulces
 que susurrando dixeras[?]
 ¡Ai, que pesadumbre teño
 no máis remoto da idea,
 desde aquela tarde crara
 que, tras da Virxen Morena,
 camiñabas pensativa
 -rosario e mantilla negra-,
 deixando no corazón
 e na ialma d[o] poeta,
 angustias de noite branca
 xunta³² as madrugadas negras...!
 Todo o idealismo che mando
 desconocida gallega;
 e si ques que a miña lira
 cante a túa sembranza en queixas:
 Consinte que, nas ruadas,
 vaia con ti i as estrelas
 navegando pola ría,
 recitando os meus poemas

30. Publicada o 13 de xullo de 1940 no número 3395 de *Las Riberas del Eo*.

31. No orixinal, *cháo*.

32. Dado que no orixinal figura *xunt'*, podería interpretarse tamén como *xunto*.

i facendo cos refrexos
 que a lúa dibuxa nas penas,
 idilios interminabres
 de añoranzas mariñeiras...
 Rapaza do pelo de ouro
 que en Chao do Campo da Sela,
 cos ollos me falache³³,
 de amargura e de tristeza.

Boal (Oviedo)

XA CHO DIREI ALGÚN DÍA³⁴

Quérote moitiño, moito
 porque es feiticeiriña,
 i ademais tes úos³⁵ oyo³⁶
 que son dúas xoias diviñas.

Quérote porque me escribes
 con frases de sempatía
 i porque nos labios levas
 el azucre das³⁷ rosquillas.

Condo³⁸ vexo nas silveiras
 amoras i paxariñas³⁹,
 i cando nos prados nacen
 as rosas de campanillas,
 entós sinto na mía alma
 úa nostalxia⁴⁰ delorida.

33. De novo aquí o autor opta pola solución local en *-che*, fronte á maioritaria en *-ches*.

34. Versión mecanografada por Ángel Arias, que nos chega a través de Susina Pérez.

35. Non sabemos se esta grafía, de acordo coa fonética local, é do autor ou do copista.

36. A fonética ieísta aparece en formas como *oyos*, *escoyida*, *orbayeda* etc.

37. No orixinal, *de as*.

38. Esta forma comarcal aparece ao lado de *cando*.

39. Bolboretas.

40. No orixinal, *nostálxica*.

Acórdome do teu corpo
 que é de color dúa espiga.
 Sono⁴¹ contigo de noite
 con visiois de fantasía.
 Véxote no firmamento
 al pé das sete cabrías⁴²,
 i... nun me atrevo a decircho.
 ¡Xa cho direi algún día!

AÑORANZA⁴³

Arrimado ás columnas de granito
 que sosteñen o peso do portal,
 cúa⁴⁴ alegría que rebosa o peito enchido,
 sinto das anduriñas o parlido
 que úas e outras deixan al pasar.

As máis delas⁴⁵ son aves lexanas
 que da quente Abisinia chegaron,
 e os colores que levan nas alas
 son o fogo que abrasa a dúas almas
 que nun mes de maio queimaron.

Queimaron, si, úa tarde en que o ceo
 parecía úa alaxa de ouro.
 Dous golpes sonaron,
 chegou o carteiro

41. Hipergaleguismo por *soño*.

42. As sete estrelas principais das Pléiades. Obsérvese o emprego, neste mesmo poema, da terminación comarcal *-ías* e do maioritario *-iñas*.

43. O mesmo que a anterior, é unha versión mecanografada por Ángel Arias, que nos facilita Susina Pérez.

44. Podemos pensar tamén na forma *cua* (< *coa*).

45. No orixinal, *déles*.

i un prego nun sobre entregoume.
 Eu cuidei que, a carta, era todo un soño
 al igual que un suspiro hechiceiro.

Mais o idilio que un día forxamos
 concruirá con frores de querer,
 porque ti, xa pra min representas
 algo fino de amores e querencias...
 ...es ti a escoyida e ti has de ser...

NOCTURNO DE SERRANA⁴⁶

(...digan, que de Dios decían...)

Floreaban los castaños,
 olíanse las *gancellas*
 y yo subía ardoroso
 con granazón de estrella
 al alto del Penouta
 que estaba con maicena
 y nata de *rubién*,
 sin brisa de luciérnaga.
 (Asenderado el roble,
 soñaba en la verdeda...)
 (El *bellotín*⁴⁷ cantaba
 a su lechuza escueta,
 que con presagio y luz
 posaba en la Trapella,
 bañada con *lunar*
 de escarchas de canela).
 Hastiado por triscar
 granito y arenada,

46. Publicada o 4 de novembro de 1944 no número 3616 de *Las Riberas del Eo* [a cursiva é nosa].

47. Ovo, aguillón, peza do muíño que encaixa no extremo inferior do varón ou vara, sobre o que xira o rodezno ou rodicio.

llegueme al Gumio solo
 sediento de agua fresca,
 para sorber después
 jugosos y *orbayeda*,
 con un truchar de azor,
 requesos de vaquera
 y duro pan candeal,
 cocido por hornera
 de pizarral en cruz,
 que mano sin cansera
 caldeara al madrugar,
 con *toxos* y enramada.
 Mas no torné y seguí
 hasta Rozadas, cerca⁴⁸,
 pasando frío de albor
 lloviendo a la serena...;
 ya que por madrugar
 clavárame la pena,
 una llorada al Sol
 que entraba por La Vega⁴⁹,
 al canto del gallar
 con ¡ay! de barcarela.
 Y no se me portó
 porque la mi moneda,
 trocárase en Penouta
 -dejando atrás Trapella-
 en lanas al azul
 de pieles de cordera.
 Y ya que no dormí
 en cama asentadera,
 de aquel enero en flor,

48. No orixinal, *terca*.

49. A Veiga de Ouria.

perfume y acedera,
 serranas le canté
 andando sin espera,
 por entre bermellón
 que pinta juramenta,
 claror en el Cordal
 y noche de Poeta.

Boal (Asturias)

4.3. FRANCISCO FIDALGO VILLAVEIRÁN

Fidalgo Villaveirán (Valdeparés, El Franco, 1914-Ovedo, 1998), mestre aos dezaioito anos, exerceu en varias localidades (Mántaras, Boal, Padrón...) ata que accedeu ao corpo de directores de escolas anexas, estando destinado primeiro en Lugo (1945) e despois en Ovedo (1950). Nesta cidade, onde completa a súa formación como avogado despois de estudar en Santiago de Compostela, traballou tamén na década de 1950 como profesor de Historia do dereito. Moi vinculado ás Figueiras (Castropol), foi un dos fundadores, sendo aínda mozo, da súa biblioteca e do xornal *Atalaya*, así como biógrafo de Miguel García Teijeiro, historiador e correspondente da Real Academia Galega natural de Barres. Fidalgo actuou múltiples veces como animador cultural en diferentes lugares⁵⁰ e

50. Sabemos que promoveu e participou en varias funcións teatrais, das que se conservan fotos, e que el mesmo foi autor dalgúns obras; entre elas figura o "juguete cómico" *Las dos riquezas*, representado polos nenos da escola graduada de Boal en 1941.

foi autor de abundantes artigos sobre aspectos históricos relacionados coas terras de entre o Navia e o Eo. En galego publicou prosas de carácter costumista, textos folclóricos e algún poema⁵¹. Entre estes, o máis coñecido é a súa "Nana pra dormir os nenos"⁵².

A prosa poética aflora a miúdo nos seus escritos, coma no titulado "Tierras de Padrón.- Herbón, San Antonio y su convento", que encabeza con versos de Rosalía ("Tristes campanas de Herbón/ cando vos oio partídesme / as cordas do corazón")⁵³:

[...] El sol se muere en la ría de Arosa. El crepúsculo vespertino se diluye en tonos de fantasmagórica luz. Los mozos y mozas cantan y las notas verdes y plañideras de la gaita, verdes como el campo, se alargan en el morir soñando del paisaje.

51. Noutra orde de cousas, do ano 1927, Fidalgo Villaveirán recórdanos, no número cinco de *El Mentidero* (Tapia, 1984), unhas coplas que se cantaron en Barres polo tempo do Entroido.

52. Contamos con dúas versións, unha de 1950, que conserva, en copia mecanografada con notas manuscritas do autor, a súa filla Nieves, e a publicada en xullo de 1988 no programa das "Fiestas Patronales de Santiago Apóstol de Boal", onde o autor tamén ofrece unha serie de adiviñas e un artigo de carácter histórico titulado "Pequeñas historias de Boal: retablo dieciochesco. Linajes e hidalgos".

Hai elementos desta composición que nos lembran a "Canzón pra que un neno non durma" de Luís Pimentel (*Triscos* aparece precisamente en 1950). Aínda que as semellanzas entre ambos os dous poemas poidan deberse a simple coincidencia, con seguridade, Fidalgo, profesor en Lugo e con familia lucense, coñecía a obra de Pimentel, poeta, por outra parte, moi amigo desde os primeiros anos de 1940 do castropoleño Vicente Lorient, difusor e propagandista da súa obra (cf. Pimentel, 1981: 17).

Outro autor da xeración de 1925 que tratou foi Fermín Bouza-Brey. Sabemos, por unha carta persoal que conservamos de Fidalgo, que contaba na súa biblioteca coa obra de Bouza, a quen el mesmo subministrara datos para as súas investigacións etnográficas. Os dous coinciden a comezos da década de 1950 en Ovedo. O 23 de xuño de 1951 Villaveirán dedícalle no número 3962 de *Las Riberas del Eo* un artigo a modo de entrevista titulado "D. Fermín Bouza Brey".

53. Publicado no número 3657 de *Las Riberas del Eo* o 18 de agosto de 1945.

San Antoniño de Herbón,
casamenteiro das vellas,
¿por que nun casas as novas?
¿Que mal che fixeron elas?

Y la voz muere en cadencia de quejumbrosidad que la campiña durmiente recoge en sus latidos para guardarlos en el fondo del alma.

Ou naquel onde recrea o mundo universitario compostelán⁵⁴:

[...] El eco juega en los soportales y corre por las rúas como el aliento de una oración. Suenan las cinco y la aurora pugna por asomar en el cielo bajo y saudoso de Santiago; mas las fondas aún arrojan a la calle la luz de sus ventanas y las puertas dan salida a fantasmas que son estudiantes que, en pijama los más y en gabardina los menos, se debaten con el sueño, buscando la taza de café que avive el cerebro y permita proseguir sin descanso el estudio. [...].

De 1936 coñecémoslle esta curiosa composición

UN DÍA CUALQUIERA EN CASTROPOL. INOCENTADA⁵⁵

Mañanita de sol
luce en la ría el *tesón*⁵⁶
y despierta Castropol
al dulce son de campanas y esquilón.
Persínanse las devotas⁵⁷,
dejan el catre con prisas,

54. "Santiago: Fin de curso", publicado no número 3652 de *Las Riberas del Eo* o 14 de xullo de 1945.

55. Seguimos o texto mecanografiado polo autor que conserva a súa filla M.ª Antonia.

56. Banco de area que descobre no medio da ría na baixamar [a cursiva de todas as formas é nosa].

57. Esta forma está fundida con *los devotos*. Optamos polo feminino, por ser este o único xénero que marca máis abaixo en *unas de otras*.

quieren oír las tres misas
 y murmurar unas de otras.
 A la orilla del *tesón*
 echa la red Fernandón.
 Andan a los *aguiyolos*⁵⁸
*ameixolas*⁵⁹ y cangrejos,
 en pandillas y solos,
 niños y⁶⁰ viejos.
 Cruza la ría en su bote
 el "filósofo" Primote⁶¹;
 pasa ratos muy amargos
 olvidando los encargos.
 Haga sol o esté nublado
 a las diez se abre el Juzgado.
 Van pasando los curiales
 cargados de memoriales.
 Ya mandaron por delante
 al pobre del litigante.
 Veinte veces sube y baja
 con su más tierna amiguita,
 una flor que no se aja,
 la sempiterna... Amalita.
 Desde las doce a la una
 en el bar Pepe de Lola
 buen vermut, buena aceituna
 y alguna que otra bola
 (llega hasta la plaza la cola).
 Van desfilando las horas
 muy lentas; muy *caladiñas*
 desfilan las aguadoras

58. Aguilolo, longueirón.

59. No orixinal *emeixolas*. Ameixas.

60. No orixinal *u*.

61. Lancheiro que comunicaba a ribeira asturiana con Ribadeo transportando persoas e mercadorías.

y las burras de las piñas.
 Al llegar la del rosario,
 si no hay *escriturinas*,
 pasa con las sus *zoquinas*
 el infeliz del notario
 repartiendo... *palmadinas*.
 Por la noche en el estanco,
 tertulia muy concurrida,
 se enmienda la plana a Franco
 y se comenta la vida
 de todo bicho viviente,
 excepto la de... Lorient,
 que es cosa prohibida.
 Suena en la noche un ladrido,
 alguna que otra pisada,
 una canción, un silbido...
 luego... nada... nada.
 Un silencio sepulcral
 si no ruge el vendaval.
 Esta⁶² es si no me engaño
 de sol a sol
 la vida de todo el año
 en Castropol.

Año 1936 y 37 - 28 diciembre.
 Fiesta de los Santos Inocentes.

NANA PRA DORMIR OS⁶³ NENOS

*Duérmete, nenito,
 que viene el coco
 a llevarse a los niños
 que duermen poco⁶⁴*

62. No orixinal, este.

63. En 1950, a os.

64. Na edición de 1988 este texto popular figura en redonda, fronte á cursiva do resto do poema.

Nun durmas, nenín,
 nin peches os oyo
 que el coco i as bruxas
 levan solo aos⁶⁵ tollos⁶⁶.

Nun temas al coco,
 ás bruxas i al demo,
 que eso sonche bromas
 pra enganar aos nenos.

Nun durmas, pequeno,
 berra canto poidas,
 espernexa i grita
 i, si queres, chora.

Mais, si te durmes,
 meu neno pequeno,
 pode que te lleven⁶⁷
 as hadas o⁶⁸ el demo.

A noite⁶⁹ tá moura,
 ximben⁷⁰ os carballos,
 el vento i a lluvia
 turran nel teyado.

65. No orixinal aparece sempre *a os*.

66. En 1950, *tolos*. Resulta evidente que no programa están adaptadas algunhas formas á fala de Boal.

67. En 1950, *leven*.

68. Figura esta forma nas dúas versións.

69. Nos dous textos aparece a forma *noita*.

70. Quizais un cruzamento entre *cimbran* "móvense" e *ximen*. Tamén se podería tratar dunha ultracorrección provocada pola oposición entre as formas castelás do tipo *lamer* e as galegas similares a *lamber*. En 1950, *ximen*.

Tou padre durme a cachos,
 túa madre fai que durme,
 el can ladra ás sombras,
 chuisca no llume⁷¹.

El vento⁷² rebinca⁷³
 por entre el palleiro⁷⁴,
 xoga con a paya,
 ¡chegou el inverno!

Nun durmas con⁷⁵ medo,
 meu neno pequeno,
 que el demo non lleva
 aos neníos buenos⁷⁶.

71. En 1950, *lume*.

72. Na versión de 1950 esta palabra está mecanografada sobre outra precedente, que parece ser *trasgo*.

73. Rebrinca, enreda.

74. No texto figura *palleiro* e *carballos*, pero, en cambio, *paya* e *teyado*.

75. Na versión de 1950 existe neste lugar a forma *por* anulada.

76. En 1950, *que el demo escapa* [corrixido sobre un texto anterior ilexible] / *dos neníos que son buenos*.

5. OS ANOS DA DITADURA

A guerra civil e o réxime implantado supuxeron un corte no desenvolvemento que viña experimentando a expresión escrita. A pesar diso, na prensa comarcal e en certos programas de festas continuamos achando textos en galego máis ou menos esporadicamente, tanto dos autores das xeracións pasadas como de novos valores¹.

Desde o punto de vista cultural é obrigatorio mencionar o ano 1956, que é cando Fermín Luís Fernández Penzol-Labandera,

Balcón da casa de Fermín Penzol

1. A miúdo o uso do galego ten moito que ver co feito de sentilo como lingua da proximidade. Neste contexto debemos situar a poesía "Entre nosoutros" de Facundo Proviso, publicada o 30 de xuño de 1951 no número 3963 de *Las Riberas del Eo*, na que se alude ao monumento ao mestre Lombardero en Taramundi: "Xa pasaron as festas / foi inaugurada a estatua / e toda a xente que estaba / marchouse ben encantada / agora quero decirvos / unha cousa mui grata / que tá a chegar Leonardo / que xa volve da Habana / que xuro fará muitas cousas / pró ben da nosa terra amada. [...]".

Nas múltiples crónicas de Conrado Villar son abundantes os galeguismos, marcados con cursiva, coma na do 16 de xuño de 1951, número 3961 do mesmo xornal, onde describe a festa

coñecido en Castropol por Fermín Labandera, entrega simbolicamente á Editorial Galaxia a súa biblioteca; formalizándose tal entrega en 1963 ao crearse a Fundación Penzol.

Acontecemento cultural digno de mención son tamén as representacións que se levan a cabo en Castropol en 1968 e 1969 d'*Os vellos non deben de namorarse* de Castelao e d'*Os chirlosmirlos*, recuperando así a obra que popularizara nos anos de preguerra o Teatro Aldeano².

En relación coa literatura popular, debemos lembrar, entre outros, os estudos que dá a coñecer José Luis Pérez de Castro sobre diferentes xéneros (adiviñas, dialoxismos, refraneiro...) e as achegas de Manuel Álvarez Rico e de J. L. Labandera Campoamor, quen tamén cultivou esporadicamente a poesía.

FUTBOL Y GAITA		PERSONAJES	
<p>Diálogo en bable, en el que un viejo pretende jugar al fútbol, haciéndole desistir de tal empeño su mujer</p> <p>PERSONAJES</p> <p>XUACO Moscho PEPA Toñita</p> <p>CANCIONES</p> <p>de siempre interpretadas a coro y acompañadas al piano por D. Vencesla Loriente</p> <p>OS VELLÓS NON DEBEN DE NAMORARSE</p> <p>Obra de Alfonso R. Castelao que nos hace ver la locura de enamorarse los viejos de jóvenes rapazas. Consiste esta obra, de tres actos, los dos primeros diferentes entre si y el tercero conserva la unidad de la obra.</p>		<p>Acto I</p> <p>En cuatro escenas, por orden de aparición:</p> <p>Lola María Luisa Boticario Juan Manuel Marta Manuel Nietzer Irma 1.ª M.ª Angeles Irma 2.ª Begoña Irma 3.ª M.ª Olivia Irma 4.ª Clara Diaz Marta 1.ª Loli Diaz Marta 2.ª Piedad Marta 3.ª M.ª Carmen Poyo Carabanzo Jerón Vijaude</p> <p>Acto II</p> <p>En cuatro escenas por actos de aparición:</p> <p>D. Ramón Nani Nai M.ª Susaia Pai Ricardo Marta José María Dama Jerón Vijaude Purita Rosa Vijaude Marta M.ª Angeles Portugués Pepe Lleida Marta Manuel Nietzer</p> <p>Acto III</p> <p>Fuena única</p> <p>Marta Juan Manuel Sr. Faco Santiago Amor D. Ramón Nani Dirección: Srs Loriente</p>	

En decembro de 1968 un grupo de afeccionados representa en Castropol *Os vellos non deben de namorarse*

do Xuio taramundesa: "[...] Como deixamos dicho, el programa era sugestivo y *argalleiro*; convidaba a presenciar su desarrollo, y, a ese fin, nos dirigimos a nuestro pueblo natal, pudiendo ver, una vez que a él llegamos, que aquél *xa dera o primeiro estironcín* a las 12 del día 2, siendo nuncio de ello el volteo de las grandes y famosas campanas que ostenta la torre de la iglesia parroquial y el lanzamiento de potentes morteros, que, a juzgar por *os sous estoupidos*, nos parecieron que tenían el marchamo de San Tirso. [...]"

Ás veces rexístranse verdadeiros textos híbridos, coma este do 24 de setembro de 1949, número 3871 do devandito periódico, onde describe a festa dos Remedios de Porcia: "[...] y a pesar de que todo *costa un oyo d'a cara*, abundaban *as búas empanadas de pitos*, el sabroso lacón, la clásica *tortiya* y *outras muitas cousas* por el estilo, *remoyadas*, como es lógico, *pra que corresen mejor con excelente viño* y no menos excelentes sidra y aromático café. [...]"

Ou, na mesma páxina, a da Nosa Señora da Portería de Salave: "[...] Dando ya esto lugar a *qu'as nenas se puxesen* en berlina buscando *lo mejor* del fondo del baúl, *mirándose al espejo* y *enladrizándose os labios*, *amén d'outras muitas cousas qu'hoy tan de moda*. [...]"

2. Para o teatro de preguerra, cf. Suárez Fernández, 2006.

En canto á creación de autor, ademais de composicións de escritores considerados xa nos apartados anteriores, destaca o boalés Benjamín López. Ao lado del encadrárianse outros que, aínda que nados a finais do século XIX, pensamos que se dan a coñecer máis a partir de mediados do XX. Entre eles figuran Ignacio Pérez González "Ignacio de Catalina" e Daniel Vargas Vidal. A eles, poderíamos engadir a produción de Ana Vior Díaz, moito máis próxima aos nosos tempos³.

Coa representación d'*Os chirlosmirlos* en 1969 recupérase o teatro anterior á guerra civil

3. Cf. Rico Ventoso, 2006.

5.1. IGNACIO PÉREZ GONZÁLEZ "IGNACIO DE CATALINA"

De "Ignacio de Catalina" (Tapia, 1898-Candás, Carreño, 1977), mestre de profesión, coñecemos varias composicións, publicadas en programas de festas e revistas locais. A súa inspiración debíase a miúdo á señardade pola terra que o vira nacer, igualmente presente na súa produción en castelán, como ocorre neste soneto:

TAPIA DE CASARIEGO⁴

Sobre el acantilado que el Cantábrico azota
y las olas salpican con rociadas de espuma
vaporosa, impalpable, que en el aire se esfuma;
sobre una enorme roca, como blanca gaviota,

-más que apoyada en la tierra, parece que flota
envuelta entre los grises cendales de la bruma-,
la villa marinera aparenta quietud suma
con los ojos clavados en lejanía ignota...

Poco a poco pasa la procesión de los días;
un año tras otro año transcurren lentamente,
el tiempo, inexorable, camina sin cesar...

4. Publicado o verán de 1967 na revista *Baja Mar*, editada polo Centro de Iniciativas y Turismo de Tapia.

Mas, sin verse agobiada, de grandes agonías,
mirando al horizonte, con gesto displicente,
Tapia de Casariego sonríe cara al mar...

Verano de 1967

En Tapia tamén desenvolve a composición costumista "Non por erguerse cedo"⁵:

Inda nun salira el sol
aunque el día xa aclaraba,
condo Ramonín de Rosa,
el neto de Pin de Xuana,
canturrando unha canción
camín del muelle baxaba.

[...]

Por a mitá da caleya
con un caldeiro a por agua
iba pra hacia a Fonte Nova
unha preciosa rapaza:
Filumena de Lourenzo,
el fiyo de Pepe el "Rana",
i que dicindo a verdá
(pos non dicila é bobada)
todos os que la conocen
saben que é a nena más guapa
de todas as guapas nenas
de que tan chía tá Tapia.

[...]

5. Aparece na *Baja Mar* do verán de 1972 (pode verse o texto completo tamén en Babarro, 2003. Vol. II: 265).

¡QUE TEMPOS...!⁶

Desde⁷ el Faro⁸ á Ponte Grande,
desde A Reburdia al Toxal,
nun hai tarrón nin hai pedra
que, si podera falar,
non⁹ soupera decir cousas
que nos fixeran chorar...

¡Que tempos, aqueles¹⁰ tempos
de que hoi¹¹ me quero acordar...!

Inda me parece a min
que alguén por eí¹² haberá
que se acorde de lo que era
Tapia treinta anos atrás.

Inda haberá quen se acorde
das fogueiras de San Juan
i das trastadas¹³ dos mozos
pra fer a xente rabiarse...

6. Publicado, co subtítulo "Verso en bable occidental" e asinado por Ignacio de Catalina, o verán de 1950 no programa *Fiestas de Ntra. Sra. del Carmen y San Pedro Apostol de Tapia*. Volve aparecer no programa do Carme de 1965.

7. O autor escribe *desd'el, desd'a, d'as, pol'os* etc.; *hoy, y* etc.

8. No orixinal, todos estes topónimos figuran entre comiñas.

9. O autor emprega *nun* e *non*. Na edición de S(uárez) F(ernández) (2006b: 99-100) prescín-dese de *non*.

10. Lembremos que no Eo-Navia, xunto ás formas analóxicas *aqueles, eles, estes, eses* etc., mantéñense as etimolóxicas *aquelos, elos, estos, esos* etc.

11. Recordemos que a forma *hoi*, por *hoxe*, é propia destas falas de Asturias e tamén dalgunhas de Lugo.

12. No orixinal, *ehi*.

13. O autor alude a un costume vinculado á noite de San Xoán. Hai localidades da provincia de Ourense onde se continúa celebrando hoxe en día, coincidindo con esa data, a chamada Noite das Trastabanadas. En lugares como Oencia (O Bierzo) esta celebración faise coincidir coa Noite Vella (cf. Rodríguez y Rodríguez, 1995: 98).

¡Carros de aldea atravesados
 polos caleyois máis
 torcidos; dentro dun bote
 un burru en¹⁴ medio del mar;
 chalanas nel Campo Grande!;
 portas a medio pechar
 con unha buena parede
 pra que naide poda entrar;
 letreiros polas fachadas
 das casas, que sin faltar
 -i algunhas veces faltando-
 dicen mentira ou verdá...

¡Os bailes del Consistorio
 polas festas de San Blas,
 de San Pedro, dos Dolores,
 de Antroido i San Sebastián...!

¡Aquelas festas del Carmen,
 verbenas asta a mañá
 nel Campo Grande, cuberto
 de farolíos pra alumar
 á xente que se paseaba
 ou aos que iban a bailar,
 mentras el cueteiro¹⁵ taba
 metido prá¹⁶ escuridá
 poñendo as "ruedas de fuego"
 que lougo iban a queimar...!

14. No orixinal *burru'n*.

15. Fogueteiro.

16. No orixinal, *pra a*.

¡Nofiltes bruxas, en que todo
nos convidaba a soñar;
condo, rompendo el silencio,
salía a rondalla a tocar
i con unha serenata
iba as mozas despertar...!

¡Hoi todo eso tá tan lonxe,
que hai quen non se acorda xa;
mais nun hai tarrón nin pedra
que nun lo poda contar
dende¹⁷ el Faro á Ponte Grande,
dende A Reburdia al Toxal...!

Verano de 1950

5.2. DANIEL VARGAS VIDAL

Vargas Vidal (Huelva, 1894-Ovedo, 1978), vive xa desde a súa nenez en Tapia, onde seu pai vai destinado como carabineiro. El, dirixido cara á carreira militar, era brigada do exército republicano ao tempo da guerra do 36. A súa estadía na cadea e o figurar condenado a morte tiveron enorme repercusión na súa vida e na súa obra¹⁸. Dominaba o francés e posuía unha inquietude especial por todos os campos da cultura. En 1967 publica *Añoranzas y recuerdos de Tapia de Casariego (De la vida en un pueblo astur-galaico a*

17. Fronte aos *desde* do comezo. S. F. unifica con *dende*.

18. Escribiu unhas "Crónicas carcelarias" e outros relatos en que conta as súas vivencias durante o conflito armado, que permanecen inéditos.

comienzos del siglo XX). A obra presenta unha primeira parte en que o autor lembra anécdotas, costumes e outros aspectos da cultura tradicional e unha segunda, "Evocacións líricas", en que reúne unha serie de poesías, unhas en galego e outras en castelán. A súa unión emotiva con Tapia ben se aprecia no fermoso soneto que, aínda que non chegou a formar parte do libro, sempre Daniel o sentiu moi vinculado a el¹⁹:

A TAPIA DE CASARIEGO
(CANTO DEL CISNE...)

Un pequeno que aquí despierta al alba;
débil planta que lucha contra el río...
asina he ido yo, querida Tapia,
engarzando mi vida a tu Destino.

Tú sola simbolizas una patria;
tú sola, un delicioso fértil nido;
tu tierra misma es carne en mis entrañas
y tu mismo aire el alma con que vivo.

Panorama que sientas en el Orrio²⁰,
bellas puestas de sol, el Anguilero;
Pedrón, do las calandrias han su emporio.

Paloma, donde trinan los jilgueros.
Lagos, de fértil paz a nuestras mentes...
¡Qué gran dolor no veros siempre, siempre!

Entre as "evocacións líricas" o autor recolle algúns textos tradicionais e outros de propia creación seguindo os metros populares:

19. Vargas, cando regalaba a obra a algún amigo, introducíalle o soneto mecanografado, soneto que coñecemos grazas a Aida Tagarro Vargas, neta do autor.

20. Farallón ou con situado cerca de Tapia. O poeta recreábase en diferentes puntos da costa tapiega, desde El Anguileiro ata os Lagos de Salave.

Dous bicos levo nel alma
 que non se apartan de min:
 el último de mía madre
 i el primeiro que che din.

Aló por Santa Gadea,
 sinto as alondras cantar;
 ¡que gusto ir de camín,
 ouguíndolas gorxear!

Eu quero servirche aquí,
 para a túa deleitía,
 estas cántigas preñadas
 de suave melancolía.

RAPACÍOS I

Cantar tamén eu quero -¡i como non!
 a la²¹ xente pequena del meu tempo;
 xuntos corríamos de aquí pra aló
 cual bandada de pardillos ou xilgueros.
 I tal que era el linguaxe daquela hora²²
 farei por emplearlo nestas trobas...

¡Ah, que tempos tan craros, tan alegres!
 Por el Señor, con solo recordarlos,
 vístesenos de festa el corazón,
 que é, madeus²³, abondo,
 tras tantos bofetois del mundo pardo...

21. O uso deste castelanismo quizais veña imposto pola harmonización do hendecasílabo.

22. No orixinal, *d'aquel' hora*.

23. Abofé, meu Deus!

Correr, correr, al "marro" por San Blas,
 tan bon lugar para as miyores festas;
 correr e²⁴ máis correr, dexando al vento
 mil remendos de blusas i chaquetas...

Pra el de San Sebastián, el "pico en roma".
 Chantar fuerte nel campo noso pico,
 tirando al del contrario,
 era ser campeón, i aún olímpico...

Pois, nel veyo mercado, raso entonces,
 véanse nos aires mil billardas,
 manexadas con rara habilidá
 por a tapiega fuerte muchachada.

¿I el "salto" i el "ladrón"?
 Estos tían por campo el "Campo Grande",
 donde tantas proezas viron siglos...
 ¿Narrarlas? Fora obra de xigantes.

¡Campo de San Martín! El gran estadio.
 Se honraba con carneiros al toreo,
 i el boxeo dos cerdos, era pasmo.
 Poñían os pollinos as súas patas
 nas gorrias de algún gol...
 Marchaba, pois, a pasos de xigante,
 a civilización...

24. O autor emprega e e mais y en posición preconsonántica.

5.3. BENJAMÍN LÓPEZ GONZÁLEZ

Benjamín López (Boal, 1918-1964) desempeñou, entre outros, o oficio de albardeiro, igual ca seu pai (de aí que fora coñecido na súa vila por "Benjamín del Albardeiro"). Tamén cultivou a pintura. A súa obra, que publicaba en follas soltas, foi recompilada vinte anos despois do seu falecemento polos seus fillos no volume *Montañas de la costa verde*, título que el dera a un libriño publicado en 1960, con poemas en galego e en castelán. Nos seus versos encontramos abundantes elementos costumistas, así como unha identificación do poeta co medio:

[...]

En úa mesa del rincón
tán comendo úa empanada.
Sentado el can nel tarrén,
mira que non apestaña;
si ye tiran un pedazo,
xa lo coye antes que caiga.

As muyeres noutra mesa
tán falando da matanza
porque al caldo de rabizas
ponye a morcilla sustanza.

Xa ten el pico da Bobia
úa pucha de neve blanca
i nel monte de Froseira
arrestellan as castañas,
i hai esfoyois por os pueblos
que dan alegres noitadas²⁵.

25. Fragmento de "Celos d'aldeana".

[...]

Teño a vaca repelúa
 lo mesmo que un rescacheiro;
 xa nun deo leite esta noite,
 por eso chorou el neno;
 nun ye gustaron as sopas
 que sin leite ye fixeron.
 Tamén eo as papas secas
 nun mas poñan, nun las quero,
 que me empapizan na boca,
 tráncanme nel gorgoleiro,
 por eso que xa me tarda
 que sane a vaca que teño,
 pa moyar papas torradas
 casi con tancado i medio
 del leite que a nosa vaca
 dá lo mesmo que un regueiro,
 manteigoso como el unto,
 como el chocolate espeso²⁶.

[...]

MAÑÁ DE GANZA²⁷

Son as cinco da mañá
 condo subo por Morteiros,
 llevo el gadaño²⁸ nel hombro,
 el cabruño²⁹ i el martello,
 i teño el corno nel cinto

26. Fragmento de "A empanchada".

27. Mañá de rozada.

28. Gadaña de folla máis curta que se emprega para rozar.

29. Cravuño, ferro para cravuñar sobre el.

con agua i a pedra³⁰ dentro,
 i ruxindo cuas³¹ madreñas
 marcho pá serra contento,
 que xa tá saliendo el sol
 tan rubio como el pimento.
 Hai un llago en Serandinas³²
 de blanco i tupido cerzo
 que xa parece Busmente
 algún pueblo marinero.
 A niebla por Villanova
 chegou en chau al Caleyó,
 outra³³ subío³⁴ por Merou
 asta a Pereda de Prelo
 i Penácaros quedou
 un islote prisionero.

Évos un amaicer³⁵ guapo,
 que tá colorado el cielo
 i³⁶ nel piquín dos carbayos
 xipran³⁷ alegres os mermos³⁸
 i cantan os paposrubios
 i hai bandadas de jilgueros.
 Xunto al puente de Muñón
 oise cucar el cuquello;
 hai na costa de Teixeda

30. A pedra que se utiliza para aguzar.

31. Coas.

32. Serandías.

33. No orixinal *outro*. Concordámolo co feminino *niebla*, aínda que na mente do poeta puidese estar a forma *cerzo*.

34. Subiu.

35. Ao lado desta variante encontramos nas terras do Navia *amaecer* e *ameicer*.

36. O autor escribe *y*, *hay* etc.

37. Asubían.

38. Merlos.

dous azores peneireiros
 que engalan³⁹ sin dar ás alas
 i teinse nel aire quietos,
 como se tein as cometas
 condo las soltan os nenos.
 Como tapices de seda
 tan trezados os toxeiros
 con muitas telas de araña
 que relucen condo é cedo
 con gotas como diamantes
 que da rosada se encheron.
 Cantan calandras nel aire
 con un "pipí" zalamero
 i andan ás escondidellas
 us charchás nos caxigueiros,
 i ruxe alló por San Luis⁴⁰
 a parpayega⁴¹ nel eiro,
 escondida entre el centén⁴²
 ¡cualquiera ye sabe el nieiro!
 Coel⁴³ sou parpayelín,
 parpayelín paroleiro.
 Eu xa tou chegando al alto;
 desde aquí todo lo vexo:
 a serra de Cristaleira,
 Carondio i Berducedo,
 alló mui llonxe i con neve
 as montañas de Cerredo

39. Enhalan, voan.

40. A forma local *San Llougúis* esixiría outra estrutura do octosílabo.

41. No orixinal, *pargayega*. Paspallás.

42. Centeo.

43. No orixinal, *co el*.

i acó rellucindo verde
 teño a serra del Corrello,
 de unde⁴⁴ baxan a gancella
 Xíio i Cedemonio entero,
 como la baxan aquí
 Peiriois i Carrugueiro.

Vou empezar a rozar
 aquí mesmo este peteiro
 i condo veñan as once
 teño el meu trabayo feito,
 que ha ser día de muitas moscas
 i de enxames nel meleiro,
 que xa zumban as abeyas
 por as flores dos uceiros.
 As burras suben al alto,
 que queren buscar el fresco;
 as vacas pacen tranquilas
 sin ir llonxe dos toxeiros
 pa condo las pique a mosca
 meterse de brión⁴⁵ por ellos
 tocando el campín⁴⁶ a llume
 i con el rabo dereto⁴⁷
 embestir contra os gamayos
 pa arrancarse del peleyo
 os carrachos i us⁴⁸ tabaus
 que asta sangre yes fixeron.
 Amorosa tá a gancella,

44. No orixinal, *dunde*.

45. De carreira.

46. Campaín, choca.

47. Lembremos que as falas do Eo-Navia se reparten entre as que rexistran formas como *dereito*, *estreito*, *leito* etc. e as que presentan *dereto*, *estreto*, *leto*, *lletto* etc.

48. Os.

casi teño carro i medio,
 ben lo sabe a camiseta,
 que ben pegada la teño,
 como si la echara en agua
 al pasar algún rigueiro.
 Bueno, vou irme pá casa,
 porque rozar más nun quero,
 que tá el tempo galbanión⁴⁹,
 eu xa tou que nun me teño
 i aunque tou mui ben cansado
 mirando esto me entreteño.

Vista más guapa nun hai
 desde Coruña asta Oviedo:
 solo San Pedro las ten
 desde a súa porta nel cielo.

5.4. ANA VIOR DÍAZ

Ana Vior (Lantoiira, Castropol, 1920-
 A Veiga, 1998) cursou estudos primarios e
 tivo sempre entre as súas afeccións a lectura
 e a escritura. Os seus escritos, maioritaria-
 mente en castelán, aparecen en pregóns de
 festas e noutras publicacións de carácter
 local. Ana, desde a Asociación de Amas de
 Casa e particularmente, contribuíu a manter
 vivo o ciclo de Nadal na vila do Suarón.

49. De galbana.

AS FESTAS DA VEIGA

¡Albricias, veigueños!
 ¡Chegaron as festas!
 Hemos a⁵⁰ vivilas
 con gozo i⁵¹ sin penas.

Que cada cual vista
 lo meyor que teña,
 pos a Veiga luce
 aires de verbena.

Bienvenidos todos
 los que aquí se achegan,
 ver noso folklore...
 ver a nosa festa...
 al son dunhas gaitas...
 ¡bailen xunto á orquesta!

Los que un día marcharon
 tristes i apenados,
 que volvan á casa
 que os⁵² sigue esperando;

que a nosa tierría
 i todas sus xentes,
 esperan con ansia
 os fillos ausentes.

Que todos compartan
 nosa euforia i gozo,
 xa que hoi na Veiga
 hemos ter de todo:

50. Hemos de. Na versión mecanografada, que nos proporciona Eva Rico, figura emos.

51. No orixinal útlízase y. Do mesmo xeito, tamén se escribe *hoy*, *hay* e *Mayor*.

52. No texto que manexamos, aparece a forma *cos* en vez de *que os*.

Nun faltan gigantes...
 Nun falta gentío...
 Nin as procesiois
 co'l seo señorío.

Os coros i danzas
 que hai na nosa villa....
 muyeres lucindo
 fermosa mantilla...

I sobre os ombros⁵³
 dunhos levadores,
 ¡desfila a Patrona
 dos nosos amores!

Orquestas famosas...
 luz i colorido...
 cohetes nel aire...
 fogos de arteificio⁵⁴.

Nun faltará el viño
 i unha boa mesa.
 ¡Chámavos⁵⁵ a Veiga!
 ¡Vídevos prá festa!

ASTURIAS

Asturias, por sempre Asturias,
 clavada nel corazón:
 cuando tou lexos de ti
 nos meos sonos a ti vou.

53. No orixinal, *hombros*.

54. No orixinal, *d'artificio*.

55. As formas *chámavos*, *vídevos* e *avola* figuran con *b*.

I vexo as altas montañas,
Covadonga, Altar Maior,
i a Virgen que aló na ermita,
brilla muito más que el sol.

SÍNTOME VEIGUEÑA EO

Aunque nun nacín na Veiga,
síntome veigueña eo,
pos esta terra querida
recíbiume con amor.

Aquí vía⁵⁶ eo sendo moza
al comercio i al mercado,
i á⁵⁷ igrexa, pra ver a Dios,
inmolado nel sagrario.

Por si esto fora pouco
aquí atopei el marido,
aquí forjei a mía casa...
aquí naceron os fillos...

I aquí tamén fun avola
i aquí vivín todo o meo...
i aunque nun nacín na Veiga,
síntome veigueña eo.

VIAXE A BELÉN

Veño agotada i rendida
sin aliento al corazón,
nun descansei un momento

56. Viña.

57. Neste caso, así como en *á casa*, *á orquesta* e *prá festa* introducimos nós o acento diacrítico.

i veño desde Piantón⁵⁸
 consumida por el ansia
 de poder chegar a tempo,
 pra ver al neno de Dios
 que dicen que é un portento.

DIÁLOGO ENTRE DÚAS PASTORAS:

M.: Déixame sentarme, Xuana.

X.: Eí teis, Marica, el asiento.

M.: Véñoche, nía⁵⁹, tan rendida
 de correr por os carreiros...
 Subín al pico dos montes...
 vínme perdida nos cerros...
 i a fatiga tal me apreta,
 que nun alcanzo el alento.
 ¿Nun terás un plato de caldo,
 pos siento que me esgarezco?

X.: ¡No, filla, nun fixen pote!
 ¿Ques que che fría un torrezco?

M.: No, tomarei un descanso
 i collerei el Barreiro.
 Levo prisa, muita prisa;
 tá desnudín aquel neno
 i ha de terse caridá
 si se ten corazón bueno.

58. A autora reproduce aquí un tópicos moi presente neste tipo de composicións. Lembremos os textos de Castro e Neira "Sudando desde Argomoso / hoxe á vila veño eu...", o atribuído a Marcos Parceros "Desde moi preto da Rocha, / sin folgo aquí vos cheguei..." ou "Da Ulla a meu cabo veño / á festa que aquí se fai..." de Melchor López, entre outros.

59. Aférese moi utilizada en lugar de *nenía*.

X.: ¿De que neno tás falando,
que, Marica, nun te entendo?

M.: Falo del fillo de Dios,
que é Dios tamén en extremo;
¡i é guapo como unha rosa!,
¡hermoso como un lucero!,
¡ten unha cara tan linda,
que nun te cansas de velo!

X.: ¡Eo nun sei como escolleu,
pra vir al mundo, este tempo!

M.: Escolleulo pos ten prisa
de libramos del inferno.
El quer abrírnos as portas
que ten cerradas nel cielo.
Rezar, Xuana, si se reza,
pro nun se cuida dos feitos,
i dar á lingua nun basta;
nel obrar ben, táche el cuento.
Hai quen rouba, fai diabluras,
na boca col Padre Nuestro.
Quítalle a honra al vecín,
i quédase tan contento.
Por eso el fillo de Dios
tuvo que baxar del Cielo
pra purgar tantos pecados...
tantas maldades i enredos.

X.: ¡Ai, Marica, as túas palabras
son verdades como templos!
I poinme a carne de pita
cada vez que nelas penso.
Ganas paso de ir contigo,
¡por ir, Marica, devezo!;
mas, como hoi nun podo ir,
lévalle este pan i queixo,
que, aunque nun lo coma El,
sous padres poden comelo.

M.: Lévollo de mil amores.
 ¡I que Dios cho pague, Xuana!,
 que si che hei decir verdá...
 ¡tán probes como as arañas!
 I agora voume i perdona,
 que te tou entreteñendo;
 pra taparlle a desnudez
 vou levarlle este paxelo.

6. OS NOSOS TEMPOS

Coa chegada da democracia e o estado das autonomías, sobre todo na década de 1980, unha serie de factores contribuirán á toma de conciencia en relación coa cultura e a lingua falada ao occidente de El Palo, ao tempo que se irá afianzando paulatinamente a expresión literaria.

A finais da década de 1970 cómpre resaltar a recollida de pezas populares realizada pola musicóloga suíza Dorothé Schubarth nas áreas de Boal e Taramundi, e recompilada, xunto co filólogo fonsagrado Antón Santamarina, no seu monumental *Cancioneiro popular galego*.

Na década de 1980 é cando se intensifica a tradición teatral de Tapia coas obras de Manuel García "Galano", que acabará reunindo no volume *Mareaxes tapiegos* (1993), ao que seguirán os sainetes de *Erguendo el Télón* (2000).

Fragmento da presentación da exposición do Museo Etnográfico de Grandas de Salime en Clermont-Ferrand (setembro de 1989)

E seguindo no campo teatral, no concello da Caridá, é preciso citar as *Alpeiradas* de Jesús Álvarez Valdés (*Alpeirada nel buchinche d'Antón*, estreada en 1988, e *Alpeirada na casa da cultura*, en 1989), autor que legou un bo retrato da cultura tradicional nas dúas obras que levan por título *As costumes foron deste xeito* (1992 e 1996).

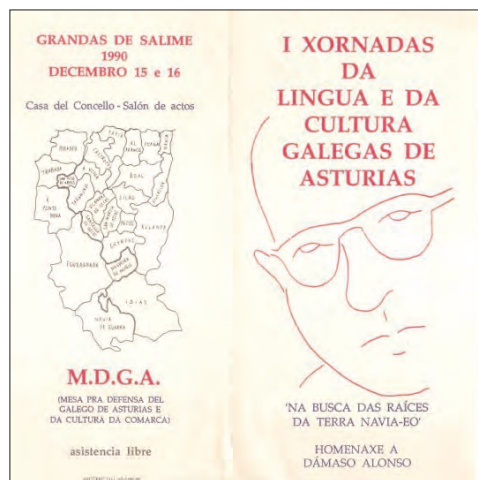
En 1980 é premiada, na "modalidad de bable", no Concurso Poético La Barca a composición "¡Navia!... como te vin y como te vexo" de Alejandro Antúñez Vázquez.

En 1981 o Estatuto de Autonomía de Galicia declara a cooficialidade do galego, feito de enorme transcendencia para a normalización do idioma nos campos do ensino e dos medios de comunicación de Galicia.

En 1982 e 1983, respectivamente, Cándido Sanjurjo publica en *La Comarca del Eo* os seus poemas de corte currosiano "Recuerdo amargo" e "Recordando a Patricio e Leonardo".

En 1984 a Real Academia Galega dedícalle o Día das Letras ao veigueño Armando Cotarelo Valledor. Este mesmo ano inaugúrase o Museo Etnográfico de Grandas de Salime, cos obxectos que desde tempos atrás viñera recadando José Naveiras Escanlar "Pepe el Ferreiro".

A finais de 1986 bota a andar o Grupo Eilao Pro-Defensa da Lingua, constituído inicialmente por mestres do concello de Eilao e o médico boalés Benigno Fernández Braña, que máis tarde se integrarán na Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca (MDGA), fundada en 1988 en Grandas.

Fragmento do tríptico editado pola MDGA para a presentación das Xornadas celebradas en Grandas de Salime

En 1988 Alejandro Antúñez publica en Navia a súa obra *Mochicas del meu llar. Poemas, cantares y parzamiques*, o mesmo ano en que a narración *A Xanela do Casal* de Sanjurjo, con abundantes mostras de rimas populares, recibe unha mención polo seu valor etnográfico no II Concurso Literario Oscos-Eo.

Abórdase por primeira vez a elaboración dun código escrito común a todas as falas galegas do Principado. Deste xeito, por iniciativa da MDGA, publícanse en 1990 as *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias*, que veñen sendo consecuencia do I Congreso da Lingua e a Cultura

Volume que recolle os relatorios das Primeiras Sesiós d'Estudio del Occidente, organizadas pola Academia de la Llingua Asturiana

galegas en Asturias, León e Zamora organizado en 1989 en Celanova polo Clube Cultural Adiante, do curso programado en 1990 pola Facultade de Filoloxía de Ovedo Os caracteres xerais do galego de Asturias e mais das I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega de Asturias, celebradas en Grandas de Salime, tamén en 1990, organizadas pola MDGA. As normas tiñan como punto de partida as investigacións de José García García sobre a fala de El Franco, as de Celso Muñiz sobre a do Valledor, as de J. Carlos Álvarez Blanco sobre a de Eilao e as enquisas do Eo-Navia do *Atlas Lingüístico Galego*. Seguiralle en 1993 a *Proposta de normas ortográficas y morfolóxicas del gal(l)ego asturiano*, promovida pola Conseyería d'Educación do Principáu d'Asturies.

En 1991 a asociación cultural Xeira convoca o primeiro Premio Xeira de Narracióis Curtias e a MDGA inaugura a súa colección infantil Castelo das Letras.

En 1992 *Diario 16 de Galicia* publica *Os contos do xílgaro. Contos galegos de Asturias, León e Zamora*¹. Este mesmo ano a MDGA edita en marzo o número cero d'*A Freita. Revista da MDGA* e, como suplemento desta revista, en decembro de 1995 o primeiro número d'*O Espello*.

En 1995 o Goberno do Principado modifica os Estatutos da Academia de la Llingua Asturiana e neles establécese que esta institución promoverá e velará pola variante lingüística "gallego-asturiana o astur-galaica". Por esa razón, créase en 1996 a Secretaría Llingüística del Navia-Eo, que, edita, ese mesmo ano, o número un de *Entrambasaugas. A Revista del Navia-Eo*. Nesta última data, o Centro Dramático Galego pon en escena a traxedia *Hostia* de Cotarelo Valledor.

En 1998 a Xunta Xeneral do Principado aproba a Lei de uso e promoción do bable/asturiano, en que se prevé para o gallego-asturiano un tratamento similar ao asturiano. Ese mesmo ano a Academia de la Llingua celebra en Castropol as Primeiras Sesiós d'Estudio del Occidente.

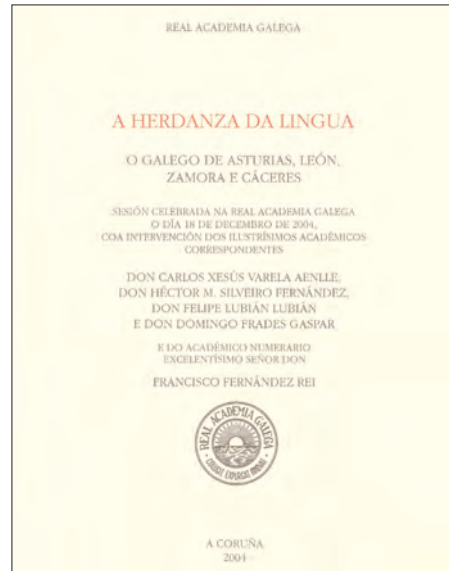
Para a recuperación da cultura tradicional, as asociacións culturais veñen desenvolvendo un importantísimo labor. (Cartel da Festa da Esfolla do Maíz organizada pola Asociación Cultural San Tirso del Eo)

O Consello de Ministros do 25 de febreiro de 2000 derroga os Estatutos de 1906 da Real Academia Galega para aprobar outros novos, os cales establecen que se entende "por idioma gallego o propio de Galicia, así como as súas variantes faladas nos territorios exteriores (Asturias, León e Zamora)". É en outubro de 2004 cando a institución nomea académicos que representen

1. Dos autores de Asturias aparecen "Alpeirada" de Xesús Álvarez Valdés, "Condo iou era nena" de M.ª Luz Fernández González, "El tesouro dos Bauer" de Xosé Máximo Fernández López, "Furaco mouro no ozono" de Manuel García Sánchez, "A pomba de Lucas" de Cándido Sanjurjo Fernández e "El xardineiro, a princesa e el dragón" de Francisco Xavier Frías Conde.

especificamente estas áreas lingüísticas exteriores. Para o Eo-Navia désígnase a Carlos Xesús Varela Aenlle, coñecido polas súas investigacións sobre aspectos da cultura tradicional, o léxico e a toponimia desta zona xeográfica².

No medio dos indiscutibles avances (concursos literarios, coleccións bibliográficas, introdución no sistema escolar, como materia optativa, do galego-asturiano etc.), atopamos evidentes factores negativos, que lastran dalgún xeito a evolución harmónica da normalización. Quizais o máis significativo sexa que o Estatuto de Autonomía de Asturias non considere a oficialización do asturiano nin do galego-asturiano. A iso habería que engadir as polémicas estériles en relación coa filiación lingüística das áreas dialectais do occidente e o glotónimo que se utilizará para referirnos a elas (*fala, bable gallego, bable occidental, astur-galaico, galego, galego de Asturias, galego eonaviego, eonaviego, galego-asturiano, lingua de transición, asturiano eonaviego...*), que a miúdo levan implícita a censura ou ocultamento de certos autores.

Libro que recolle as disertacións dos académicos que representan a terra Eo-Navia, o Bierzo, as Portelas e o Val do Ellas

Na nómina de poetas de hoxe en día encontramos algúns nados xa antes da guerra civil, outros que o fixeron durante o franquismo e un terceiro grupo que unicamente viviu os tempos da democracia. De estilos e valores literarios moi diversos, o canto á terra e a recuperación das raíces culturais é unha constante que se repite nos seus escritos.

2. Cf. Varela Aenlle 1994 e 2000.

6.1. CÁNDIDO SANJURJO FERNÁNDEZ

Cándido Sanjurjo (Santiago de Abres, 1919) participou, sendo aínda neno, nas representacións de teatro galego no Pósito Marítimo-Terrestre de Abres. Sanjurjo vén mantendo ao longo de moitos anos

unha sensibilidade particular de cara ao estudo da historia e os diferentes aspectos culturais das terras do Eo, que soubo plasmar na súa obra *Entre Fonteo y el mar. Apuntes sobre el Eo y su entorno* (1996). O poeta de Abres sabe usar maxistralmente o verso en celebracións públicas, como na composición datada o "nove do mes de San Juan, 1989" que leva por título "No relevo da nosa xunta de goberno³":

Ahí témo-la BARCA
atracada no porto tranquilo,
con a vela aferrada, i os remos
arranchados, ás bandas tendidos.

Cando nela embarcamos -máis novos-
fai agora dous anos cumpridos,
atopámola así aparellada,
estrobamos, ¡avante!, e salimos.

3. Utilizamos unha copia mecanografada, facilitada polo poeta, desta composición que leu, a modo de discurso, ao ser elixido vogal e secretario da xunta de goberno do fogar da terceira idade Centro Social Amador Fernández de Ribadeo.

Izamos a vela,
 e collendo os bos tempos i os ruíños
 navegamos a vento i a remos
 sorteando -se os houbo- os peligros.

Porque a mau que levou o goberno⁴
 dirixiu o timón con tal tino,
 que nin ventos avesos nin olas
 lle torceron o rumbo debido.

Avante vogando,
 cada remo co seu zapexido
 -o balance apadriña o mareo-
 i houbo quen nun logrou resistilo⁵.

Os demais, que chegamos a porto
 ca esperencia do viaxe rendidos,
 pra botar unha mau, si fai falta,
 tamos todos dispostos o mesmo.

A Barca está a flote;
 tripulantes, cada un ó seu sitio.
 ¡Que teñades o vento de popal!
 Estrobade, izar vela ¡i o dito!

I o Señor Comandante do porto⁶
 que ben sabe como anda o navío,
 que se acupe de darlles abasto
 pra que o esforzo non sea baldío.

4. Felisa, a Presidenta [esta nota e as dúas seguintes figuran escritas a lapis á beira dos respectivos versos].

5. O Secretario, Sr. D. Franco García.

6. Conselleiro de Cultura e Benestar, presente.

LOA ÒS GAITEIROS

RECORDANDO A PATRICIO E A LEONARDO⁷

(Ó son do Gaiteiro de Penalda, de Curros Enríquez)

Por terras chás, por outeiros,
por vales e por montañas,
houbo mui buenos gaiteiros
e tamén tamborileiros
que conquistaron a fama.

Âs festas e romerías,
âs esfollas e ruadas,
âs polavilas⁸ e fías,
levaron sempre alegrías
as gaitas ben afinadas.

Por eso en tempo pasado
cantaba a xente do pueblo,
recordándoo con agrado,
a aquel que foi tan nombrado:
O GAITEIRO DE SOUTELO.

l'estoutro⁹ lado da ría cantaba,
pro noutro son,
a gran parexa bravía
EL TAMBOR DE LA ABADÍA
Y EL GAITERO LIBARDÓN.

7. Tomamos o texto da versión de *Apousos que deixa o tempo. Nas veigas do Eo en Abres, do ano 1924 pr'acó*. Nunha carta persoal, o autor confésanos que lembra este poema como "recor-do de aqueles tempos, dos anos escuros, sin outra música cá dos gaiteiros ya Banda de Villaméa pola festa do Santiago en Abres".

8. Reunións de persoas nunha casa coa finalidade de divertirse.

9. Contracción equivalente a *e a estoutro*.

Que inflaba e repinicaba,
 bebía e cantaba igual
 na Veiga, na foliada do "Quince",
 baixo a enramada
 de O Campo de Medal.

Por caenllas e carreiros
 e por calles empedradas
 cantou, ó son do punteiro,
 aquel que foi carreteiro
 que se chamou SANTA CLARA.

Ô GAITEIRO DE PENALTA
 Y AL GAITERO DE GIJÓN
 cantáronos en voz alta:
 CURROS ó da súa Patria,
 ô de Asturias DON RAMÓN.

Os que tocaron a gaita
 pola comarca do Eo
 nun houbo quen os cantara;
 esquenceron a súa fama
 tódal'as xentes arreo.

N'aquel tempo tan sincero,
 hasta ca luz das estrelas
 tocaba como un jilguero,
 no baile do "Apiadero",
 JESÚS DE MALACENTELLA.

E marcando o son ca zoca,
 inflando o fol c'un soplido,
 igual tocaba unha jota
 com'a muiñeira ou a polka
 O XAN GRANDE DE SALCIDO.

Arante, a Virxen da Ponte,
 Cedofeita e Couxela,
 Sante e Villarbotote,
 Remourelle, As Anzas, Obe,
 San Vicente de Cubelas,

Balboa, Villafernando,
Santalla e outras aldeas
inda siguen recordando
o que foi grande tocando:
a SALVADOR DA LENCEIRA.

Én toda a ría do Eo
tocando a "gaita do fol",
os mellores -por solfeo-,
TELVINO DE RIBADEO,
QUIROLO DE CASTROPOL.

Pero tocando de oído
entre roncón e punteiro,
sacaba o mellor sonido
o PATRICIO DE ABRAÍDO,
que foi o mellor gaiteiro.

E pra ser máis importante
dentro e fóra do seu pueblo,
tocáballe o redoblante
o mellor repinicante:
LEONARDO DO GABELO.

¡Esa si que era parexa!
hasta a xente máis desperta,
véndoos tocar xunt'a iglesia
por Santiago, tal destreza
deixáb'os ca boca aberta.

E no foliÓN de Santana¹⁰
bailaban mozas e vellas...
Facían con tal gana,
que logo toda a semana
tiñan a cambra nas pernas.

10. Santa Ana.

l'escuitando a melodía
 da gaita e mais o tambor
 alí na veira da ría,
 xa se vislumbraba o día
 co primeiro resplandor.

E non por eso o gaiteiro
 se cansaba de tocar,
 tampouco o tamborileiro,
 que sempre andaba lixeiro
 pra acompañar un cantar.

l'ante unhas copas de caña
 da casa de XAN DE PORTO
 -"bouquet" de DOÑA JULIANA-
 viña a canción asturiana
 movel'a sangre no corpo.

¡Qué ben cantaba BOLAÑO
 "Carretera de Avilés"
 de tal par acompañado...!
 E inda era de máis agrado
 o cantar do "QUEREBÉ".

Os anos foron pasando
 levando os homes consigo
 e vivimos esperando
 que outros veñan ocupando
 o seu lugar merecido,

que en toda a cuenca do Eo
 nada mellor ten habido
 tocando en festa do pueblo
 ca LEONARDO DO GABELO
 e PATRICIO DE ABRAÍDO.

6.2. MANUEL GARCÍA SÁNCHEZ "GALANO"

García "Galano" (A Roda, Tapia de Casarego, 1922), funcionario xubilado do Ministerio de Traballo, membro de honor da Academia de la Llingua Asturiana, é máis coñecido nos campos da narración e do teatro. Cofundador do grupo teatral Ameicer (1979), entre 1979 (con *Cambian os tempos*) e 1990 (con *Quieto parado*) escribe unha serie de obras que máis tarde reunirá no volume *Mareaxes tapiegos* (1993), ás que seguirán os sainetes de *Erguendo el Telón* (2000). Aos propios orixinais habería que amecer as traducións que realizou de Tomás Niembro, *Toluras de veyos* (1983) e *A herencia de Xan* (1986). De 1984 é a súa primeira edición das narracións que levan por título *Parzamiques*¹¹. "El Galano" cultivou a poesía para celebracións familiares e festas de amigos. Igual que ocorre no resto da súa obra, nos poemas é un bo observador das propias vivencias e da realidade que o rodea.

RESIGNACIÓN

Pouco a pouco van morrendo na mía mente
as lapas das ideas. Son os anos.
De vez en condo surxe del braseiro
úa chispa tan pouco duradeira
como a luz dúa cerilla:

11. Este ano coincide cunha edición mecanografada e debuxada polo autor para os fillos e os netos, que en 1987 acabaría imprimíndose en Mérida (de aí que figuren na mesma obra as dúas datas) por iniciativa dun dos seus fillos.

aluma un bocadín y lougo morre.
 Trato de buscar outra, pra riscala,
 y vexo, resignado, a realidá:
 nun hai voltas que darye,
 tou acabando a caixa.

VOLTA AMARGA

Anduvo muitos anos por el mundo.
 A terra unde nacéu
 nun daba pra manter a tanto fiyo,
 y foise lonxe, como tantos outros,
 buscando aló el qu'aquí nun tía.

A vida ensañarase con él,
 branquiáraye a cabeza
 y enchérase d'engurrias a súa cara;
 envejecera, pero veyo y todo,
 quixo volver
 pra nun morrer sin ver de novo
 a terra en que nacera.

Chegóu al sou lugar, ilusionado,
 buscóu parentes,
 buscóu a xente que tía na súa memoria;
 déronye pouco asenso,
 pasara muito tempo
 y os artos tapáranse el carreiro.

GUINALDO

Penso que se perdéu aquel costume
 de pidir el guinaldo polas casas;
 con que ilusión contábamos os días
 hasta qu'el cinco de xeneiro nos chegaba.

As cántigas, dúas a lo menos,
 xa tíamos os nenos ensayadas
 y esperábamos que vése¹² a noitiquía
 pra ir de porta en porta a cantalas.

Pra chegar os primeiros
 íbamos sempre lamar d'acarreirados
 antias de que nas casas acabasen
 os perróis que tían pra eso destinados.

Y volvíamos triyados, pero alegres
 y felices col quiñón¹³ que nos tocara.
 Nun poñíamos el zapato na ventá,
 nun s'estilaba,
 os reis nun sabían inda el camín
 pra vir ás nosas casas.

AS PRÉSAS

Pasámonos a vida ás carreiras,
 a vida, qu'é de vento úa bufarada.
 Ás veces penso si merece a pena
 volverse tolo
 por chegar, nomáis,
 un bocadín primeiro.

ENTERRO PROBE¹⁴

Tocan as campás, moríu daquén.
 Naide sabe quén foi,
 nun se fala, nun se corréu a voz.
 Soupen despóis que fora
 úa probe muyer que vivía sola.

12. Viñese.

13. Parte que corresponde nun reparto.

14. As composicións "As présas" e "Enterro probe" foron publicadas en 2007 no número 95 da revista *Lletres Asturianas*. As restantes enviounas o autor para esta obra.

Iráye pouca xente al enterro,
 nun tía a naide de sou, nun tía parentes,
 y xa se sabe que muitas veces vamos,
 máis que pra despedir al morto,
 pra qu'os vivos nos vexan.

6.3. ADELINA FERNÁNDEZ LÓPEZ

Fernández López (Boal, 1925), dedicada durante moito tempo ao ensino na súa vila natal, opositou ao Corpo de Auxiliares da Administración de Xustiza, onde traballou durante dezasete anos antes de xubilarse. Ademais de cultivar a poesía, é autora, xunto con Susina Pérez Sánchez, da obra *Cousas de Boal*, na que recollen un vocabulario, ditos e outros aspectos da cultura tradicional boalesa. Adelina vén versificando, ao estilo popular, sobre diversos acontecementos locais:

[...]

Todo el Conceyo de Boal
 é rico nestas materias,
 pos ten flores muy distintas
 nas que libar as abeyas.

Haila nel Gumio y na Ronda,
 en Froseira y Castrillón,
 Merou, Doiras, Villanova,
 Senrandías y Miñagón¹⁵.

[...]

15. Corresponde este fragmento ao texto titulado "II Feria da Mel - Boal 1988", que a autora dedica ás Amas de Casa, asociación que ela mesma fundou. Leva a data do 30 de outubro de 1988.

[...]

As muiyeres de BOAL,
son listas, as condenadas,
reúnen-se muitas veces
a comer as empanadas.

Ellas moveron el Pueblo,
xa se vío por Carnaval,
y uníronse aos Hosteleros
pa poder sacar un real¹⁶.

[...]

[...]

Pero con gran tesón y trabayo
os naturales de Boal
xuntáronse alló na Bana
empezando a trabayar
pa poder fer tanta escola
como n'el Conceyo hay.

Nun quedou un solo pueblo
que ua escola nun tuvera
con todos os elementos
qu'eran necesarios n'ella.

Todos pensaban volver
condo fixesen fortuna
pa visitar el pueblín
n'el que pensaban en Cuba¹⁷.

[...]

16. Duns versos de decembro de 1993, tamén dedicado ás "Amas de Casa de Boal".

17. Fragmento de "A os naturales de Boal en Cuba" escrito en maio de 1998.

CORRIDA DE CABALLOS¹⁸

Nestas festas de Santiago
 volveuse a recuperar
 a corrida de caballos
 qu'era tan famosa en Boal.

Desto xa fai muitos anos
 que na Plaza de Boal
 celebrábanse as corridas
 con os miyores jinetes
 ¡qué eran ua maravilla!

¡Qué xentío tan inmenso
 presenciaba estas corridas!,
 nun había en todo Occidente
 ua atración más concurrida.

Caballos negros, castaños,
 bayos, alazais y tordos
 y todos ellos montados
 por corredores famosos.

As mocías de Boal
 colocábanyes as cintas
 a todos os ganadores
 sempre con ua sonrisa
 qu'ellos yes agradecían
 dándoyes a cambio d'ello
 el chucho que merecían.

Aquellas cintas pintadas
 por Jesusa de Calceiro
 lucíanlas os ganadores
 paseándose por el Pueblo.

18. Utilizamos, igual que para os anteriores, os manuscritos da autora.

Hoy tamén pintan as cintas
 uas muyeres muy sencillas,
 éstas son "Amas de Casa"
 de ua gran Asociación
 que todo lo que se propoin
 fainlo a la perfección.

Santiago 1995.

6.4. ÁNGEL ARIAS FERNÁNDEZ

Arias Fernández (Navia, 1932), asentado na vila de Boal, onde exerce primeiro como funcionario de Correos e máis tarde como empregado de banca, é autor de *Retazos, Añoranzas...*, unha obra que recolle textos en verso e en prosa, maioritariamente en castelán. Entre aqueles figura un grupo de "Poesías en bable local", que teñen certo interese para o coñecemento dos costumes e da evolución das formas de vida. Aquí presentamos un título, que non figura na citada obra e que tomamos dunha relación que nos proporciona a familia do autor en soporte magnético.

¡COMO CAMBIARON OS TEMPOS!

¡Cómo cambiaron os tempos!
 Condo me poño a pensar
 en os que eu conocín
 nun son fácil de olvidar.

Hoy vive con más decencia
 un obreiro ou funcionario
 que antes cualquier burgués
 fose médico ou notario.

[...]

Xa van desaparecendo
os zancos y as madreñas
que eran antes tan precisas
y hoy nin se ven apenas,

pa ir por aqueles camíos
chíos de llama y de pedras
y poder andar enxuito
al pasar por as caleyas.

Tamén xa pasóu á Historia
ir á gancella y al toxo;
aquella pa mullir a cuadra
y éste pa roxar el forno,

unde se cocía el pan
cada doce ou quince días,
de trigo, meiz y centén
y que tan rico sabía.

Pa eso tían antes que ir
a volver el grao farina
con el burro hasta el molín
casi sempre de maquila.

¡Condo me acordo daquellas
pescadeiras de Ortigueira
que vían por el Cordal
llevando aquela gran xeira
pa vender pescado a Boal!

Merecían ua estatua,
que a outros yes fáin por menos,
por chegar todas sudando
cargadas con os barreños.

Y a pesar da caminata
que nun era moco de pavo
inda iban por as casas
ofrecendo aquel pescado.

Sei que muitos pensarán
que soy algo exagerado,
pero podeades creello;
eran os tempos muy malos.

Muitas casas nas aldeas
nun tían eletricidá
nin tampouco agua corriente,
téndola que ir a sacar

con ua roldana hasta el pozo
que fían dalgús al llado
pal consumo da sua casa
y pa beber el ganado,
botándola nel barcal
que tían alló amañado.

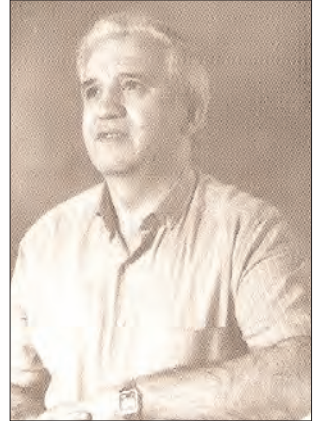
Era el candil de carburo
o que antes más se usaba
pa allumar en a casa
condo a noite chegaba.

[...]

Así eran aquellos tempos
que nun deberían volver,
pos os probes que os viviron
valíayes más nun nacer.

6.5. ALEJANDRO ANTÚÑEZ VÁZQUEZ

Antúñez Vázquez (Navia, 1933), tipógrafo de profesión, premio Xeira de Narracióis Curtias (edición IV) con "El martellazo", recollido en 1996 na súa obra *Papadíos de Navia*, destaca por conservar aceso o facho da tradición e ser un dos cultivadores da fala naviega. En 1988 publica *Mochicas del meu Ilar* (do que tomamos a foto e os textos), onde están agrupadas composicións de diferentes épocas, entre elas a titulada "¡Navia!... como te vín y como te vexo":

¡Escuita, pueblo de Navia!
 Vóu a contarche úa historia:
 la historia que yóu vivín
 y tamén outras historias,
 de xentes que conocín
 y que guardo na memoria.

Teño más de medio siglo
 encima de las costellas
 y, muitas cousas que vín,
 quisera nun volver vellas;
 ¡que se m'esqueiza lo ruín,
 pa que lo bon resplandeza!

Igual que ferven las papas
 del pote, na gamayeira,
 xa dende muy rapacín,
 rebúyenme, na moyeira,
 cousas que palpéi y oín
 de grandes xentes naviegas.

[...]

CHALANEIRA DE PORTO

A las Ribeireñas del Navia.

Chalaneira de Porto,
de l'arribada¹⁹,
púrreme al outra beira
del río Navia.

Chalaneira de Porto,
tray la chalana,
que me esperan tres mozas
pa cortexarlas.

Son las tres ribeireñas,
muy ben plantadas,
y a las tres yóu las quero
con toda el alma.

*Rema, chalaneira, rema,
y nun deixes de remar;
mira q'el augua me lleva
y nun podó cortexar.*

Púrreme, chalaneira,
que corre el augua,
y nun quero afogame
nel río Navia.

Las tres mozas que teño
tan esperando,
dime tú, chalaneira,
con cual me caso.

Chalaneira de Porto,
con cual me caso,
que teño tres amores
y el tóu son cuatro.

19. Terra que linda co río, ribada, ribazo, noiro.

*Rema, chalaneira, rema,
y nun deixes de remar;
mira q'el augua me lleva
y nun podo cortexar.*

6.6. ADELA CONDE VALLEDOR

Adela Conde co seu marido e dúas netas

De Adela Conde (San Salvador del Valledor, Allande, 1925), autora das narracións infantís *Contos á tardiquía* (2000), coñecemos un conxunto de poemas, publicados baixo o título "Brisas", no número 3 d'*O Espello* (maio de 1998), do que tomamos o poema.

ASTURIAS

Nesta Asturias del alma
un recantín atopei,
xacuando²⁰ indiferente,
case que el²¹ destestei.
Meu entorno era solitario,
desprazada me atopei,
camiós equivocados
uha e mil veces pensei.
Chega á fin un novo día
resplandecente de sol,
deixando atrás mil vivencias,

20. Xacando, noutro tempo.

21. Lembremos que, ademais das fornas pronominais *o*, *lo* e *no*, na área Ozcos-Grandas-A Fonsagrada-Ibias, aparecen tamén *(e)* e *ol*.

camíos andados xa,
cual se fosen frutos maduros
nel época esencial.
Todo chega,
todo pasa
en diferente color.
Camiñemos con firmeza,
sempre mirando a Deus,
que alume os camíos,
que teñamos novo sol.
Non é esencial longa vida,
senón sabela vivir cada hora,
cada instante con reinante alegría,
sen fumos nin mal querer,
retiremos as espías que cheguen al noso pé.
Ten Asturias un duende
onde poder contemplar,
os sous recantos son belezas,
mil colores á par, ríos e maceiros
a obsequiaren el sou manxar,
pisando os sous verdes prados
é un pracer camiñar
máis aló entre os sous bosques
ramilletes de colores
todos coallados están.
Como deixar os ruxidos destas ondas
del mar ás veces embravecidas,
outras remanso de paz
queren traer uha mensaxe
das profundidades dese mar.

6.7. ANA MARÍA RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ "REBOLLADA"

Ana María "Rebollada", natural de A Rebollada de San Xoán de Prendóns (El Franco), técnica especialista en radiodiagnóstico, tamén cultiva a pintura. Na súa obra *Ua voz nel ocidente* (1991) reúne unha serie de prosas e un conxunto de poesías, de onde tomamos a foto e o fragmento que segue.

EL MOLÍN DEL OLVIDO

Parárons'os molíos da mía Asturias
 como ye pasa'l corazón sin sangre,
 despacio, un por un foron morindo,
 escondidos nel valle y chíos²² d'olvido.
 Na mía casa había un molín;
 era guapo y piquinín;
 iba con meu bolo²³ cuasi al ameicer
 encima del caballo y da molenda,
 llevábamos trigo y meiz.
 Tíamos qu'andar un bon cacho
 pa chegar al río de Seixas,
 el llugar taba sosmeiro²⁴...
 El vento atanigaba despacín
 as foyas dos carbayos,
 pos nun quería despertallos
 y el auga ruxía con fuerza
 al meterse nel molín.

22. Variante de cheos.

23. Avolo, avó.

24. Someiro, silencioso, apacible.

Cantaban as pegas, os grayos
 y as carrizas,
 anunciando sorpresas d'amoríos,
 y buscaban afanosas nas herbías
 pa fer os níos.

[...]

6.8. AURORA GARCÍA RIVAS

García Rivas (A Antigua, Santiso de Abres, 1948), gañadora do XIII Premio Xeira de Narracións Curtias con *As cereixas*, galardoada varias veces nas edicións do Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos", coordinadora da antoloxía *Na boca de todos. Retrato poético actual del Occidente Asturiano* (2006), é autora, entre outros, do libro *Contos, ducia e media d'eles* (2007) e dos poemarios *O viaxeiro na noite* (2004) e *Trinquilintainas*.

O VIAXEIRO DA NOITE

Volveu o viaxeiro da noite
 nun cabalo
 coas alas despregadas e nun daba
 galopada ó esquencemento. Traíó²⁵
 ferrado co ouro
 dos luceiros
 e paróuno na mesma porta de miña casa.

25. Traíao.

Era guapo abondo o viaxeiro. Tiña
 mouros os ollos, mouro o pelo, brancas as maos
 y o manto marelo...
 ...e deixéino irse. Pola ribeira que soño
 nun é tempo aínda

d'abrazalo. Regaléille
 un páxaro pequeno: unha calandria da mañá
 y un bico no vento.

Y él deixóume
 unha chombeira no tempo e ferruxe nos ósos
 embeleñados ás portas
 d'outro inverno.

O MENSAXEIRO

*O mors, quam amara
 est memoria tua...*

ECCLESIASTICUS

Nun mates ó mensaxeiro, nin o cegues.
 Se trai pombas dalles trigo. Siascaso
 él tén fame tamén,
 deixo na maseira
 algunhas espigas, garápanos²⁶ frescos
 y as rosas que todas as primaveras
 cortéi por se volvía.
 E queda algo
 de viño sacro no noso cáliz d'ouro.

Nun fai falta que lle contes muitas cousas, él
 ben sabe qu'ha facer pr'atoparme.

26. Froitos do erbedeiro, érbedos, morogos.

MAL SONO

*Un grand sommeil noir
tombe sur ma vie.*

VERLAINE

Qué se vayan os morcegos, qué se vayan.
Uñas como alfanjes escárbanme as entrañas.
Inquietantes alas.
Y a ese neno
que se tira á miña gorxa, que lle nacian²⁷
alas d'arcánxel en vez
de dentes d'alacrán.

Qué se vayan os morcegos,
qué se vayan.

A MIÑA ÍTACA²⁸

*Tanto tiempo fuera de casa, Ulises
ya no recuerda siquiera quién es.*

BLANCA BALLESTEROS

Veño dende o deserto ó mar...
Velas púrpura
na miña nave pantasma,
y o tempo estruñado
entre a arpía²⁹ do mascarón y o mástil
d'aromático cedro.
Volvo a Ítaca, eu tamén,
-dulce terra miña-
dunde bandadas de páxaros velan as nubes,
dunde as estrelas

27. Nazan.

28. "O mensaxeiro", "Mal sono" e "A miña Ítaca" pertencen ao poemario *Trinquilintainas* (en imprenta).

29. Harpía, ser mitolóxico con cabeza de muller e corpo de ave de rapina.

dibuxan camiños e quimeras y a casa
do meu pai agárdame cos cuarteróis³⁰
entornados,
unha conca de leite con pan
y o lume d'un carballo alumando
a miña escuridá

6.9. ALFREDO C. ÁLVAREZ DE PONTICELLA

Alvarez de Ponticella (Ponticella, Villayón, 1948), mestre, licenciado en Filoloxía Clásica, investigador sobre a historia e a etnografía das terras do Navia, ten impartido clases das materias de Asturiano e Galego-asturiano. É autor do libro *Al son das zalanceiras* (2003), do que escolmamos o poema.

NOSOUTROS

Por mui esquecidos os avíos³¹
col bon d'outras sementes,
por muito qu'os toxedos
tornaran os cabeiros caldellos³²
ás rondas toupieiras³³

30. Partes superior e inferior dunha porta partida en dúas follas.

31. Ferramentas.

32. As últimas calores do sol.

33. Redondas toupeiras.

quedamos inda xente
 -y quedar é ser nosoutros-
 mentras estruñemos³⁴ a palabra
 posta a moyo nel barcal
 da memoria d'un llargo
 silencio qu'afale un tempo claro.

6.10. M.ª TERESA LÓPEZ GARCÍA

M.ª Teresa López García (Boal, 1950), amante da cerámica, é autora de *Vocabulariu de Bual y algúa cousa más* (2001), no que encontramos unha boa colección de "Ditos, frases feitas y refrais populares". Na súa obra *Cousas d'entointe pa pasado mañá y sentimientos* (2001), ademais de describir diferentes manifestacións da cultura popular tradicional, inclúe nove poesías da súa autoría, de onde seleccionamos a que segue.

A UCEIRA

Condo paso pol monte
 y te vexo tan ufana,
 que tú lo impregnas todo
 con el aroma que lanzas,
 cambias el colorido
 de todas estas montañas,
 alimentas as abeyas
 y fais calentar as fraguas,
 col carbón que sacaron

34. Estrullemos, espremamos.

de dentro das túas entrañas,
 fendo qu'el ferro más duro
 como a cera se abrandara,
 y barres a suciedá
 en calles, cabañas y prazas
 con escobas que fixeron
 as xentes de estas montañas
 que ademés de barrer,
 trouxeron el pan pas casas,
 pos con carbón, escobas,
 con mel, con cabras ou vacas,
 foron sobrevivindo
 as xentes d'estas comarcas.

Inda se oin muitos cuentos,
 calentándose nas túas brasas,
 nesas noites casi eternas,
 das terribles invernadas.

Al chegar a primavera,
 alégranos a mirada,
 que parecía el monte morto
 y que tú lo resucitaras.

Vense abeyas nas froes
 y páxaros nas túas ramas,
 buscando el sitio apropiado
 pa criar a súa niada,
 que síntense protegidos
 téndote a ti por casa.

Condo fun eo núa ocasión
 andando por a montaña,
 pa cumprir con úa promesa
 que fixen tando na cama,
 col corpo dolorido
 y el alma atormentada,
 de chegar hasta Pastur
 andando por A Escomulgada,

al chegar a "A Rabuqueira",
 ¡eo xa taba raventada!
 Pero atopéi un carrocho
 d'úa reiz túa toda enroscada,
 maltratada pol tempo,
 retorcida y arrugada.
 ¡Guardéite como un tesoro!
 ¡Inda te teño na casa!
 Pos aquel esforzo meo
 soupen que nun era nada
 comparado coas tormentas,
 tempestades y nevadas,
 que cayeron sobre ti
 y tú, como si nada,
 aguantáchelo todo
 y seguiche tan lozana,
 dando frores a muntóis,
 alegrando al que pasaba.

Condo solo eras un palo roto,
 a mín, dícheme esperanza
 pa chegar hasta el final
 aunque as fuerzas me faltaran,
 pos cheguéi hasta Pastur
 sin sentirme mui cansada,
 solo choréi de alegría,
 al chucharye³⁵ el manto á Santa
 que soupen que fora Ella
 a que nel meo camín te cruzara,
 pa dar-me as enerxías,
 que eo xa pensaba acabadas.

Hoi, cada vez que te miro,
 inda me das esperanza.

35. Bicarlle, beixarlle.

El día que té como tú,
retorcida y arrugada,
si como tú, axudo a outros,
sentiréime ben pagada.

6.11. ALBERTO CALVÍN CORREDOIRA

"Alberto de Puchas" (Pardiñas de Riba, Taramundi, 1950), labrego, con cursos de debuxo, experto no traballo da madeira, cultivador da tira cómica, é un fistor dos nosos tempos, continuador da liña popular dos cantares de cego e da tradición xograresca. Foi galardoado varias veces no concurso de relatos Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos". A través da composición "Despois de ler o libro", que nos dedicou con motivo da primeira edición da presente obra, podemos achegarnos á estética do poeta:

[...]

Que ben pintou Benjamín,
como si fora nun cuadro,
aquele bonito amencer,
aquele amencer tan guapo,
que el un día puido ver
cando iba pró traballo.
E logo, logo aló arriba,
mentras estivo rozando,
compuxo esa poesía
que eu de ler non me canso.

O poeta boalés
escribiu con tanta gracia,
que cando os seus versos les,
chéganche ó fondo da alma.

[...]

Tres poetas do meu pueblo
veñen no libro citados:
Alí vén "Pepe de Mingo",
que se chamaba Conrado,
en Taramundi nacido
e tapiego renombrado.
E, como non, Antolín,
o meu poeta admirado.
E logo Alberto Calvín,
alí estou, mais ¿que fago?
Ó lado de estos poetas,
solo tapar un furado,
porque son os meus poemas
os de un simple aficionado,
os de un home de aldea
que quere cantarlle ó agro,
porque hai que ser poeta
cando se vive no campo.
Cando ves que a poesía
hasta ó pueblo lle arrancaron,
has de buscar cada día
a pouca que nos deixaron.
E eu busco na memoria
os recordos do pasado,
recordos que son historia
que en versos vou contando.
Ojalá que eu o fixera
como Antolín e Conrado,
pero son como poeta
solo un simple aficionado.

[...]

A POBRE DA POBRE³⁶

Esta triste historia
 xa casi olvidada,
 antes que da memoria
 a min se me vaya³⁷,
 permitiyme³⁸ que agora
 me pare a contala.

Chegou a pobriña
 pedindo limosna,
 era muy³⁹ velliña
 e casi sin roupa.

Foi de casa en casa
 chora que te chora⁴⁰,
 a pobre temblaba
 igual que⁴¹ unha folla.

Dixéronlle en Pardiñas
 que non se marchara,
 que logo era noite
 e ó peor nevaba⁴².

36. Seguimos a versión manuscrita que nos facilita o autor, contrastándoa co texto impreso que aparece no volume *Relatos hiperbreves. IV Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos"* (2006). Unificamos a acentuación diacrítica nas formas do tipo *ó* e *á* e introducimos as comiñas.

37. No texto impreso do P(remio), *vaia*.

38. No P., *permitídeme*.

39. No P., *mui*.

40. No P., *chora que chora*.

41. No P., *ca*.

42. No P., *e que ó pior nevaba*.

Mais a pobre da pobre
estaba empeñada
en chegar [a]⁴³ Arredondas
a pedir pousada.

O pobre e⁴⁴ o molín
andando gana⁴⁵,
e colleu o camín,
que hay unha tirada
e máis pra unha vella
xa tan acabada.

Co saquín ó lombo,
anda que te anda,
chegou⁴⁶ ó Couzogordo
a pobre cansada.

E colleuna a noite,
e colleuna a nevada
e a pobre no monte,
a pobre extraviada
por unha carreira
que ós prados levaba.

E a pobre entre a neve,
a pobre rezaba
"que Dios me leve
á súa pousada"⁴⁷.

43. No P., *aparece este a*.

44. No P., *i*.

45. No P., *ganan*.

46. No P. figuran con acento gráfico *chegóu*, *colléuna* etc.

47. No P., *-iQue Dios me leve / a seca pousada!* As comiñas son nosas.

E chegou á cancela
 que un prado cerraba⁴⁸ ,
 e alí detrás dela
 entregou a alma⁴⁹.

Pasaron unhos⁵⁰ días,
 pasou a nevada,
 e alguén que as⁵¹ ovellas
 por alí buscaba
 chegouse á cancela
 e alí morta estaba⁵²
 a pobre da vella
 cuberta ca manta.

Naide sabía dela,
 naide sabía nada,
 nin de donde⁵³ viñera,
 nin como se chamaba.

E foron da idea
 de facer a furada
 e detrás da cancela
 deixala enterrada.

Nin rezo, nin cura,
 non fizo falta nada;
 pra facer a sepultura,
 tan solo unha aixada.

48. No P., *zarraba*.

49. No P., *a ialma*.

50. No P., *os*.

51. No P., *cas* en lugar de *que as*.

52. No P., *taba*.

53. No P., *dunde*.

E alí⁵⁴ no Sapagueiro,
que o prado se chama,
ó lado do rego
deixaron⁵⁵ enterrada
a pobre da pobre
da que naide⁵⁶ soupo nada,
tan solo que unha⁵⁷ noite,
unha noite de nevada,
encontrou a morte
en vez⁵⁸ da pousada.

Camilo de Pardiñas,
que o prado levaba,
segando as ortigas
que había na entrada,
a min me decía
que a⁵⁹ veces rezaba
pola pobre velliña
que alí está⁶⁰ enterrada.

54. No P., *Alí*.

55. No P., *quedóu*.

56. No P., *nadie*.

57. No P., *cunha* en lugar de *que unha*.

58. No P., *ver*.

59. No P., *as*.

60. No P., *tá*.

6.12. CÉSAR LÓPEZ MÉNDEZ

López Méndez (Pelorde, Pezós, 1955), profesor, pintor, con obra tamén en castelán, deu á luz algunhas narracións nos volumes que recollen as diferentes edicións do Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos" e varios poemas n'*A Freita*, entre os que se contan os seleccionados, publicados nos números 2 e 4 da citada revista. César viviu desde neno, como tantos poetas desta antoloxía, a cultura tradicional das "casas de pedra e louxas mouras, as patacas y as cacholas"⁶¹, coa que se sente identificado:

Aló no extremo de Asturias
 aséntase a Nosa Terra
 que amamantou aos sous fillos
 desde as edades primeiras
 e que escuitou as súas falas
 resoando nas lareiras... [...]⁶²

MIRA QUE É INVERNO

¡Mira que as follías
 levoulas el vento,
 que tán os arbolíos
 como esqueletos...!

61. Tiramós a cita da sección "Cartas al Director" de *La Nueva España* (sábado, 17 de xuño de 2006), dunha asinada por López Méndez baixo o título "En busca del coso de los lobos o 'couso dos lobos' en Pezoz".

62. Cf. o artigo do autor "Acerca da 'Terra Navia-Eo', 'A Nosa Terra'" n'*A Freita*, número 15 (decembro de 2000). Eilao: MDGA.

¡Mira que choven, choven,
augas del celo
que nos mollan as roupas
e empozan el suelo...!

¡Se viras como vén
el Río Grande
cos choros que os montes
lle foron vertendo...!

¡Se viras a Carondio
vestido de inverno
coa súa testa branca
como os vellos...!

¡Se viras paxaríos
piando de medo
desde as peladas ramas
ou fríos suelos...!

¡Se sentiras de noite
ruxir el vento
e romper as greizas⁶³
contra os penedos...!

¡Non virías agora,
nenos pequeno,
senón na primavera
de tibio alento
que desperta as frores
polos carreiros
e telergas de amor
[n]os nosos peitos...!

¡Mira que as follías
as leva el vento!

¡Mira que tá Carondio
vestido de vello!

63. Bolas de sarabia, saraganas, pedrazo.

CANTAREI... ¡¡SEMPRE CANTAREI!!...

Teño ganas de escribir,
 de cantar ás cousas guapas da vida;
 de cantar ao sol,
 ao orballo que cubre as herbas,
 de cantar á inocencia
 dos animais e dos nenos,
 ao verdor dos campos,
 ao testigo das vellas pedras,
 ao correr rumoroso das augas,
 ao murmullo das follas batidas pola brisa,
 á sonrisa dun neno,
 aos labios dúa virxe,
 e á súa mirada chea de ilusión
 e de esperanza;
 pero tamén cantarei ao dolor,
 á postración ante a enfermidade devoradora,
 á tristeza que chega á alma,
 ás lágrimas que caen dos ollos
 surcando as meixelas
 nun xesto de tristura infinita...

Cantarei á xuventud puxante,
 vigorosa e rebelde;
 pero tamén á velleira engurrada
 cos regos do tempo
 e á neve do inverno,
 tenebroso e frío, cubrindo
 as ideas teñidas de desenganos...

Naide me fará calar,
 nin a burla,
 nin a risa,
 nin a censura,
 porque sí,
 porque me gusta...
 porque me sinto mensaxeiro
 entre o que me rodea
 e meos hirmaos os homes.

Cantarei inda que naide me uzca,
 inda que, sola, a mía voz se erga
 sobre un mundo apegado á materia,
 unde a inxusticia, a cobardía,
 o afán de triunfar
 pisando sobre os outros
 rexa a vida da maioría...,
 xordos a todos os cánticos,
 xordos a toda poesía,
 atentos ao goce do metal,
 arrastrando vidas cómodas
 e sen afán...

A NOSA TERRA, A NOSA XENTE, A NOSA CULTURA⁶⁴

Aquí tamos...,
 aquí vimos...,
 os fillos d'úa mesma
 cultura,
 os que falamos
 a lingua poética
 das Cantigas,
 os que sentimos
 ese apego
 sin remedio
 da Nosa Terra...

Somos os que vibramos
 ante o verdor
 dos sous bosques
 e praderas,

64. Poema composto para a presentación da primeira edición de *Évos un amaicer guapo* na Casa da Cultura de Santiso de Abres o 24 de novembro de 2007, organizada pola Asociación Cultural San Tirso del Eo.

os que sentimos
 como nosa a esencia
 do olor
 das candelas,
 os que notamos
 e amamos
 as flores marelas
 do toxo e as xestas
 cubrindo as cumbres
 e as ladeiras
 das nosas serras...

Os que auguimos
 rumbar
 entre as florestas
 as nosas afanosas
 abellas...

Os que moramos
 entre as vellas pedras
 e louxados
 das nosas aldeas...
 os que vemos
 moitas veces
 xunto a elas
 os ben emparedados
 castros o[u] castelas
 dos nosos antepasados,
 das nosas xentes vellas
 que, no alto dos cerros,
 cantaban ao sol
 e nas noites con est[r]lelas
 ás lúas cheas...

Somos descendentes
 de eles, de elas,
 dos vellos albiois
 que moraban
 n'estas terras...

Somos descendentes
d'estas tribus célticas
que, desde as orellas
do Navia
se desparramaban
por as terras galegas...

Os restos dos sous poblados
inda s'asentan
nas nosas terras...

Elos nos enseñaron
a amarla,
a quererla,
a enraiza[r]nos
n'ela...
A sentirla
tan nosa
como a sangre
das nosas venas...

Aiquí s'asentaron,
aiquí viviron,
e aiquí empezóu
a fala,
úa nova lingua
que, con axuda do latín,
supo interpretar
o mensaxe da terra,
a savia do paisaxe,
das xentes,
do ambiente,
e que alentaban
como amantes
das súas rocas,
das súas florestas,
dos sous montes
e das súas herbas
e praderas...

¡Que nun se vayan,
 que nunca morran
 nos tempos veñideiros
 a nosa raza,
 a nosa cultura
 ni a nosa lingua...!

¡Xóvenes
 da nosa terra!
 Pensai que é úa fermosa
 herencia
 que, a través de centenas d'anos,
 nos chegan
 desde as ennegrecidas
 lareiras...

¡Que nun desaparezca...!
 Pos ese día
 tamén desaparecerán
 as historias vellas
 que nos contaban
 o que éramos
 de onde víamos
 e como pensaban
 esas xentes
 que nos transmitiron
 a fala melega
 que, cando la auguimos,
 pei qu'o noso corazón
 máis forte peta...

Esta terra, onde tan
 enterradas
 as xeneraciois
 que nos deron
 a existencia
 e que nos enraizaron
 con ta[n] fortes raíces
 a ela...

Esa é,
 e sempre será,
 ¡a Nosa Terra!

6.13. JOSÉ MANUEL SUÁREZ GAYOL "BABEL DE CAL CADETE"

Suárez Gayol (Ortigueira, Coaña, 1955), comercial de profesión, vén mantendo a lingua familiar nos programas de festas da súa mariñeira localidade natal. O autor traballa desde hai tempo nun vocabulario da zona e na recollida de diferentes textos de tradición oral. Na súa poesía destaca dun xeito particular o léxico da beiramar.

A FESTA

Al morrón⁶⁵ fitos nel porto
col cabo teso⁶⁶ á gateira⁶⁷,
al costao y todos xuntos
nun fragoiro de defensas,

llagutes⁶⁸, lanchas , chalanos,
botes, yolas⁶⁹ y traineiras,
aballándose nos palos
guirindolas y bandeiras.

65. Peza de ferro fundido que se pon no peirao para amarrar as embarcacións.

66. Tensado.

67. Tope de madeira ou metal colocado no cairel das embarcacións, na proa e na popa, para que non se corra o cabo cando están amarradas.

68. Embarcacións de madeira con proa e popa redondas (a diferenza do bote, que a ten recta). Actualmente en Ortigueira tende a utilizarse *bote* para todo tipo destas pequenas embarcacións.

69. Embarcacións pequenas de madeira ou fibra con remos e vela.

Nel muelle figas, ombayos⁷⁰,
 esquileiros⁷¹, nasas, brexas⁷²,
 espineles⁷³ chíos de anzolos,
 espeyos, chombos, poteiras.

Rascos⁷⁴ y miños⁷⁵ nos carros,
 paxos con gouños y pedras,
 garrunchas⁷⁶, boyas, estrobos
 y mofo nas escaleiras.

Llústrase a Rula⁷⁷ con trono,
 reluce a Santa con velas,
 y sobre un tarrén de ensono,
 padainas, rosas y hortensas.

Ule a polvora y cinoyo,
 a salitre y ouca fresca,
 palmeiras chías de concos⁷⁸,
 someñan arcos da veyá⁷⁹.

Lluce el sol con nordés froxo
 y el mar zapica na beira.
 Mentras engala el gavioto,
 corvomarín seca en terra.

70. Redes dun pano, de malla variable, para a pesca de peixe de penedo.

71. Arte de pesca a modo de enorme coador.

72. Trasmallos.

73. Palangres co tanzo máis curto e os anzois máis pequenos que se adoitan utilizar para peixes de fondo en zonas de moita area.

74. Redes dun pano, coa malla grande, para a pesca de peixe de area (raias, golondros, escachos...).

75. Redes de tres panos, os de fóra de malla grande e o do medio de malla pequena, utilizadas para os crustáceos.

76. Aparellos constituídos por un pau longo con tres ganchos de ferro na punta, en ángulo coa vara, utilizado para coller centolos e outros mariscos.

77. Lonxa.

78. Denominación utilizada para os froitos das palmeiras, eucaliptos e outras árbores e arbustos.

79. Na festa do Carme existe en Ortigueira o costume de facer arcos para que pase por debaixo a imaxe da Virxe.

Por covas y por peteiros,
 pulpos y xulias a esgaya⁸⁰,
 xastrean⁸¹ por os carreiros⁸²,
 xargos, pintos y caballas.

Lámparas⁸³, cornos y arizos
 seman penedos y prayas,
 y úa toulía⁸⁴ nel Padilleiro
 chumbia fendo fayenadas.

Chuchos que calentan beizos,
 cousas de farrios y cabras,
 oyo que miran al vento
 verquen fontes de chufadas,

al ver na Pedra del Porto
 serenas⁸⁵ refestelladas,
 acullufando⁸⁶ os gadellos
 con curriolas y esmeraldas.

Queima el tolete y el remo,
 saca fumo a talameira,
 chega de novo el primeiro,
 el bote azul de Ortigueira.
 Mariaxe a embute na Rambla,
 el Caseto é un fornigueiro,
 xareos⁸⁷ y zarapayada,
 un maravayo el Riveiro.

80. A esgalla, en abundancia.

81. Andan sen ter parada, buligan, rebolen.

82. Espazo estreito de area no fondo do mar entre penas e oucas.

83. Lámparos, lapas.

84. Touliña, toniña, delfín, arroz.

85. Sereas.

86. Arranxando con moito coidado.

87. Barullos.

Brincos, carreiras, zapuadas,
 voltas y pinchocarneiros,
 por a fonte xiringadas
 llargan esmellaos⁸⁸ dous nenos.

Rapacías allourradas⁸⁹,
 revolven como argadellos,
 xogan ás carabañolas⁹⁰
 y al cipilipé con reyo⁹¹.

Nun queda casa contada
 dende a Capía al Canteiro,
 que nun festexe enfotada
 con este acontecemento.

Sidra, xardias, empanada,
 vino de ribeiro fresco,
 chourizos por fontecadas,
 rapón⁹² de rinchos ben feito.

Cereixolos⁹³, mel, cuayada,
 queixo de teta y Abredo.
 Nun se conoce enchentuada
 en ningún outro conceyo.

Canta tonadas un home,
 úas muyeres habaneiras,
 y un coro de xente xoven
 canta a Salve Marineira.

88. Sen dentes.

89. Atoleiradas, de pouco xuízo.

90. Á mariola, ao truco.

91. Corda.

92. Tipo de torta, xeralmente de fariña milla, amasada con diferentes compangos.

93. Freixolos, freixós, tipo de filloas.

Estoupan cuetes nel celo
os gaiteiros tein úa xeira,
úa muñeira, el Xiringüelo,
erguen brazos, moven pernas.

Poblo que sempre devece
folixas por mar y terra,
unde hay augua quita a sede,
unde hay vino xolda testa⁹⁴.

Si el pixoto é vento y pexe
por os sendeiros da nebla,
nas costelaciois celestes
cada pixota é úa estrella.

Alluma el faro, anoitece,
lluz de llúa na verbena,
San Agustín por Arnelles
fai furacos nel arena.

Sona a campá por el este,
el Cambaral pon orquestra,
daquén espeta entre a xente
¡Virxen del Carme, que festa!

ORTIGUEIRA⁹⁵

Emporondada, chantada al penedo.
Arrechada⁹⁶ y sola nas arrabulladas⁹⁷.
Con un oyo al mar, y el outro al celo⁹⁸,
y el corazón surdindo marexadas.

94. Troula intensa, esmorga completa, diversión ao máximo.

95. Seguimos a versión mecanografada que nos facilita o autor, que ofrece diferentes variantes en relación coa que se dera a coñecer en 2001 no programa de festas de Ortigueira.

96. Arrichada, intrépida.

97. Acantilados.

98. Ceo.

Chiminías con fumo despértanse cedo,
 en casas de pedra brancas y arranchadas⁹⁹,
 xa tá posto el caldo y ule a café negro.
 Ameice despós de úa noite pechada.

Muyeres patientes calcetan con xeito,
 someñan Penélopes, sempre esperanzadas,
 mentras nos desvais rebincan os nenos,
 marineros veyos renembran¹⁰⁰ batallas.

Señardá nos homes que soñan despertos,
 col ánima rumbo engalando¹⁰¹ á casa.
 Por mares y portos estruñan el tempo,
 enrolaos en barcos por terras llonxanas.

Relluce el faro taliando¹⁰² sin medo.
 Volven as gaviotas a pousar na praya.
 Chove, rellustra, xipra ronco el vento,
 xótiga¹⁰³ el andaina¹⁰⁴ y as xalabriadas¹⁰⁵.

Hay que sobordar¹⁰⁶, imo¹⁰⁷ y güinche¹⁰⁸ atentos.
 Rompe forte a Serra y zarra a Barra.
 Úa vaga de mar, desfaise el Riveiro,
 as lanchas y os botes por riba da Rambla.

99. Arranxadas.

100. Lembran, recordan.

101. Voando.

102. Atalaiando, vixiando desde a atalaia.

103. Brava, xota, fera.

104. Golpe de mar, ondas.

105. Salabreadas.

106. Retirar unha embarcación da auga.

107. Pau para varar unha embarcación.

108. Guinche, guindastre.

Posto todo a salvo, xunta nel Caseto,
entre oruxo y vino, caras preocupadas,
el ouguido al Parte¹⁰⁹ y el convencimento
de ter os costeiros todos de arribada.

Ortigueira, de Entrambasauguas¹¹⁰ úa veira
fiya del mar, serena varada,
amamantada con leite de ballena.
Milindro de Dios. Muyer resfestellada¹¹¹

Pixota¹¹² de nordés, barruzo y nebla,
en cinoyo¹¹³ y salitre perfumada.
Verde de mofo, de urtiga y de herba,
y por el arco da veyá pintada.

Pescadoira de arpón, anzolo y brexa,
contas noites y contas madrugadas,
a mao xelada sobre a talameira¹¹⁴,
devecendo con agayo¹¹⁵ algúa barcada.

En fayena de posguerra, conserveira,
con salmoira de bocarte y de paparda¹¹⁶,
el chicharro¹¹⁷ en marianos¹¹⁸ de madeira,
y os nenos fendo rodas con as tapas.

109. Parte meteorolóxico.

110. Denominación con que tamén se coñece a Terra Navia-Eo.

111. Acicalada, preparada para a festa.

112. Peixeira. Esta forma, ademais de facer referencias ás xentes do mar, utilízase habitualmente como xentilicio para os naturais de Ortigueira e algunha outra localidade da beiramar, como As Figueiras (Castropol).

113. Fiollo, fiúncho.

114. Remadoira, peza trapezoidal en que se suxeitan os toletes do remo.

115. Gana, ansia.

116. Alcrique, peixe parecido á agulla.

117. Xurelo.

118. Bastidores de madeira onde se pousaba o chicharro para que fose pingando antes de enlatalo.

Coronada por úa corra pescadeira,
 a cachola ben dereta y ben cargada,
 núa mao a romana, noutra a faltriqueira,
 os pés por camiós de poblos y brañas.

Acarrexo el ouca al eiro que cuita¹¹⁹
 unde sema el rego de meiz y patacas.
 Nel cubil el cocho y a gallía chocia;
 y nas poucas cortes, oveyas y vacas.

Escúitase un barco pitando por terra,
 a Capía en concerto ruxe campanadas,
 por el Cambaral panos y mantellas,
 abállanse al vento na mesma Cabana.

Ortigueira, espuma, marfoyo¹²⁰ y pedra,
 por el cántabro folaxe¹²¹ enchumazada¹²²,
 zapicada en cen mares y mil xeiras,
 marineira un pouco tolla, algo pirata,

en vapores, en pataches de vela,
 en mercantes dende Xixón a La Habana.
 Por vocación y soldada, aventureira;
 cho¹²³, contramestre, fogueira, Capitana...

119. Esterca.

120. Marfollo. Nome que recibe en Ortigueira a alga *Chondrus crispus*, carrapucho, pata de galiña, raspa riza, musgo de Irlanda. Esta mesma denominación emprégase na localidade coañesa para a *Ulva lactuca*, leituga de mar.

121. Foulaxe, auga pulverizada ou barruzo que se desprende do mar por mor do vento.

122. Empapada.

123. Cociñeira [esta mesma voz utilízase tamén co significado de "grumete"].

6.14. CRISANTO VEIGUELA MARTINS

Crisanto Veiguela Martins (A Veiga, 1959), enxeñeiro agrónomo, ten dado a coñecer os seus poemas en diferentes revistas, entre as que se contan *Agália* e o suplemento *O Espello*. É autor do libro de poemas *A vida sempre e sobretudo* (2001) e coautor (con Adela Conde e Xavier Frías) de *Carreiros. Mostra de poesía da Terra Eo-Navia en lingua galega* (1998). O texto que reproducimos tomámolo da versión facilitada polo propio poeta, que, como se pode percibir, é partidario do achegamento da grafía galega á portuguesa.

SE HAI QUE CANTAR

Como todas as Terras,
 como todas as pátrias,
 como todas as gentes¹²⁴,
 como em todas as casas,
 a mia Terra tem cousas
 dignas de ser chufadas;

que as cantem os poetas
 se quixerem cantá-las;

elos verám que história
 faim com as suas palavras
 com que palavras dizem

124. Lémbrése que formas como *gentes*, *quixerem* e *paisage* lense o mesmo que *xentes*, *quixeren* e *paisaxe*.

com que palabras falan
 qual música lhe¹²⁵ poim à cançom
 coa que cantam;

que eu quero que a mia voz
 se expresse nesta fala
 que arrolou el meu bécio¹²⁶
 que me deixou a marca
 de ser pequeno um dia
 quando el leite se mama;

a fala mais sentida, a mais nossa, a mais fala
 a que ainda se despreza, se ignora e se avassala
 por nosoutros
 os mesmos que la temos por fala;

que outros vistan sous versos
 com sotaque de mázcara
 que rimem un tras doutro
 os tópicos de gala
 e deixem outra vez a língua condenada
 a lírica chorosa e morrinhenta laia;

que cantem os que queiram às verdes alvoradas,
 al orvalho e aos homes
 que lavouram e calam,
 à céltica paisage e às ánimas penadas...

Se hai que cantar
 eu canto a aqueles que nom cambiam
 de idioma quando salem por a manhã da casa;

pra elos estos versos
 e pra quem estimara
 que tem algum sentido dignificar a fala

125. Teñamos en conta que os grafemas <lh> e <nh> equivalen a <l> e <ñ>, respectivamente.

126. No galego de Asturias rexistramos esta forma ao lado de *berzo*.

a llingua que transmite
 a que berra, a que canta
 a que ri e a que chora
 a que sente, a que ama...
 a fala que tá viva
 mesmo tando acalada.

6.15. BELÉN RICO PRIETO

Rico Prieto (A Veiga, 1959), amante do violín, estudou Maxisterio e traballa como docente desde 1982. Asidua cultivadora da poesía, ten participado en recitais e publicado na revista da Academia de la Llingua *Lletres Asturianas*, ademais de noutras publicacións de carácter local. O seu poema "A fala escuita" foi musicado polo grupo Darbukka.

EL CUCO¹²⁷

Xa chegou marzo marzán,
 cantou el cuco á tardía.
 Avisou a zaconela al papo rubio
 qu'el cuco ladrón outía¹²⁸.

Quince níos,
 quince ovos,
 quince cuquíos.

127. "El Cuco" e "Carta a Generosa", entre outras da autora, apareceron en 2006 na revista *Silvallana*, da 43.ª Feria de Muestras de Vegadeo.

128. Outea, vixía, espía.

En abril pola mañá,
 capóume el cuco¹²⁹.
 Cuco rei,
 ¿Cuántos anos viviréi?

Un cucú largo
 apousóu nel silencio.

Inda queda libertá,
 inda hai bocas,
 inda hai gortexas...

Y el cuco
 vaise
 en San Xuan.

CARTA A GENEROSA¹³⁰

Traime unhos escarpíós¹³¹ de la,
 aquí hai un neno. Dezaséis anos
 ten. Ten papel e lápiz, escribe.
 Pro ten frío, fame, medo. Traime
 tamén pan, vale de meiz, qu'el trigo
 xa sei eo que ta detrás dos montes.
 Cuando veñas, nun chores, ri ben.

129. Burlouse de min o cuco, oín o primeiro canto do cuco. En moitos lugares existe a crenza de que quen sinta cantar o cuco á mañá antes de tomar alimentos ou bebidas terá preguiza durante todo o ano. Noutros, en cambio, crese que dará sorte e que quen o escoite vivirá aínda moito tempo.

130. Este poema ta composto en acordanza dos meus abolos, especialmente da mía abola Generosa, que foi estrobo e remo da casa. Generosa iba visitar al sou home, Celso, nel ano trenta e sete cuando taba preso en Castripol e levábaye cousas qu'él ye pedía a través de cartas. Meu abolo, que morreu daquela, coincidiu na cadea col neno que "ten papel e lápiz"; trátase del noso poeta bualés Benjamín López, que daquela inda era un mocín. [Nota da autora].

131. Escarpíns. O plural dos nomes en -ín do galego común, no occidente de Asturias e en falas do oriente de Lugo, soen acomodarse ao sistema maioritario do tipo *nenín - neníos / neniños*.

Trainos as túas xógaras blancas
 pra entre os mares d'estas penas nosas.
 Traime a túa boca colorada
 como as cereixas, como el sangue
 del compañeiro que se foi ayer.
 Nas alxabas trainos tamén
 botóis ou fabas, pra poder xogar
 xuntos al alduño¹³². Acoquinaos
 en parexas. Nesta cárcel nun se
 pode falar d'outro xeito. Que nun
 ch'esqueizan el pan, nin os chapíos,
 nun ch'esqueiza rirte. El neno espera.
 Anda lixeira, vente lougo, que
 mañá el neno pode ser outro
 dos que leven de paseo. Ningún
 volveo. Tampouco ha volver él.
 Nun ha fer falta qu'as campás toquen
 a festa. El rapaz, anxelín,
 vai tar cos outros. Xogando libre
 al alingole¹³³, entre más mortos.

AS TRES¹³⁴

As tres da tarde,
 hora cansada.
 Nun hai hedras onde apousarse
 ás tres,
 hora da astiada.

132. Xogo para adiviñar en que man está escondido un obxecto.

133. Xogo de nenos consistente en que dous balancean a un terceiro agarrándoo polos pés e polas mans.

134. "As tres", "A noite" e "El alfonil" publicáronse en 2007 no número 95 de *Lletres Asturianas*.

Ás tres, ven,
 inda me queda asenso
 -eo nun durmo,
 ábreñeme os ocos
 col clarién
 y nun son quen a pechalos-
 Ven ás tres,
 que morro.

As tres da tarde,
 hora dos testamentos máis sinceros.
 Nin el barruzo s'atreve
 a asañar a sesta.

A NOITE

A noite como cadela
 mírame cos ocos abertos.
 Os relustros que la encenden
 prenden charamuzas
 na mía cama.

Boto os pes fora,
 esperando algún camín
 entre tanta estrela.

Y atopo
 a friaxe del tarrén.

EL ALFONIL

Esfarelo palabras,
 aneino¹³⁵ ilusióis,
 xonzo¹³⁶ choros,
 acaraviyo acordanzas,

135. Anaino, arrollo.

136. Xungo, axugo.

acougo costeladas,
acalento esfoladuras,
afalo cántigas.
Brego.

Embruxo el vento
que zumba coa verdá,
abro el ventano del alfonil¹³⁷,
y a xistra fai el resto,
axenega¹³⁸ a quincayada
que s'amurgueira¹³⁹.
Escribo.

6.16. QUIQUE DE ROXÍOS

O boalés Enrique González Álvarez "Quique de Roxíos" (Roxíos, Boal, 1964), licenciado en Dereito, con colaboracións na revista *Ámbitu* e no suplemento cultural de *La Voz de Asturias*, vén mostrando desde a década de 1980 a súa preocupación pola normalización do galego dentro do marco legal de Asturias. Autor da obra infantil *Debaxo de nabis, sapis* (2001), os seus poemas "Teño dolo da túa risa", aos que pertence o que reproducimos, coñécémolos en 1999 a través do suplemento número 6 d'*O Espello*.

137. Pequeno cuarto utilizado como almacén con cousas postas en calquera lugar.

138. Sacude.

139. Medio adormece.

DÍXENLLE AL AMEICER

Díxenlle al ameicer
que se esqueicese
un día de vir;

que por unha mañá,
namais por unha,
non se deixase chegar.

Respondeume sen... sen falar
Constestoume sen... sen dicir

Que el non podía,
quixese ou non,
vir nin deixar de vir;

que el non vía, que o trían¹⁴⁰;
que el non se ía, que o botaban

Respondeume... contestoume...
que el non podía nin... nin falar
que el non sabía nin... nin dicir.

LLEVEITE AL RÍO AUGÜEIRA¹⁴¹

Lleveite al río Augüeira
pra enseñarche a súa eterna cántiga.
Lleveite al mazo vello
pra mostrarche sospiros de ilusióis e medos.

Acompañácheme al regueiro,
al íntimo ser escondido
nos espíritus da brisa
nel secreto dos castañeiros.

140. Formada sobre a variante reducida *trer*, utilizada en Asturias ao lado de *traer* e *trager*.

141. Esta composición e a seguinte pertencen ao libro de poemas do autor titulado *Cántigas del Augüeira*.

Sabes da dolor
 que afoga a mía pena;
 Sabes del temor
 que somete á mía alma;
 Conoces el sabor
 dos meus triste choros

Llevácheme, medrosa,
 al rumor del tou mar branco
 untácheme de cereixas
 desvelos i tormentos.

Guiácheme,
 por agradables sendas empedradas
 camios de oliveiras i améndoas
 sabores de risas i viños
 olores de flores i rosas.

Entregácheme el regalo da túa risa
 a clarencia que estragalla a túa mirada.
 Mostrácheme, na calma noite,
 a melecía alegre i caprichosa.

Lleveite al rio Augüeira
 Lleveite al mazo vello.

AUGUA QUE NUNCA DEIXARÁ DE CORRER

El querer que en min atanigou,
 profundo
 como el idioma que eu falo,
 naceu al pé dun regueiro
 onde os umeiros nacen
 onde os salgueiros medran
 i, non, non lo trouxo naide
 se ascaso el rumor del vento
 se ascaso el camín del rio.

El querer que en min se embolortou,
 silencioso,
 si, como el tupido cerzo,
 dominando serras i montes
 como os caballos ceibes cabalgou
 entras copas dos castañeiros
 entras follas das carballeiras
 i non, non lo trouxo naide
 se ascaso a Princesa das Auguas,
 a deusa
 del precioso nome, Navia.

El querer que en min aprendeu
 resultou de lluitas incesantes
 repetidas dende remotos tempos
 nos que, según antigas inscripcióis,
 reinaba el Principe dos Albióis.

El querer que a min se achegou,
 íntimo
 como el idioma que eu falo,
 misterioso
 como a memoria
 das pedras aballadoiras,
 terra
 dos espíritus das bidureiras,
 semente
 dos teixos nos lugares sagrados,
 encendeu
 dende el empezo dos tempos
 el llume nos altos castros,
 protexeu
 al abeiro das nosas llendas
 os reigaños primeiros.

El querer que en min axenegou
 lleva todas as auguas del rio
 auguas da mañá, del anoitecer
 das xeladas, del escurecer
 del barruzo

tamén as auguas del forte
chover;
as amollentadas del molín
as del rubien del ameicer.

Lleva auguas da primavera
del frío aterecer,
lleva auguas das nevadas
as deixadas polo querer.
Tamén choros del enfado
i pequenas faragullas
da túa risa,
as auguas que chegaron coas primeiras brisas.

El idioma que en min naceu
fala un eterno querer
mermella un velado sentir
habita en fermosas palabras
non lo trouxo naide,
se ascaso el augua del regueiro,
augua
que nunca deixará de correr.

6.17. FRANCISCO XAVIER FRÍAS CONDE

Frías Conde (Béjar, Salamanca, 1965), con ascendentes do Valledor, docente, animador de múltiples empresas culturais relacionadas coa lingua e a literatura do occidente do Principado, director do suplemento literario *O Espello*, da colección Castelo das Letras de MDGA e da Biblioteca Virtual Eonaviega, coordinador de *Pontigo. Revista Eonaviega de Literatura*, doutorouse na Complutense de Madrid coa tese *O galego exterior ás fronteiras administrativas*

(1999), na que recolle unha mostra significativa da literatura tradicional eonaviega. Poemarios seus son *Onte foi cabalo de sinza* (1990), *Azul e terra* (2000), o conxunto de poemas publicados (con Adela Conde e Crisanto Veiguela) en *Carreiros. Mostra de poesía da Terra Eo-Navia en lingua galega e outros*. O fragmento que segue pertence a *Canto de Nedara* (2001).

1

Acabo de acordar
 Sei que agora estou vivo. Soubeno
 antes, mais era outra meneira de estar vivo.

Son unha caricia incompleta e procuro
 solpores que non teña visto ninguén. Aromas.

Falas de aromas
 por temor a seren tactos. Imaxino
 que terás elixires de onda e maré.

Veñen imaxes que saben a morango,
 e me desborda a tenrura que coñece até ti todos os atallos.
 Ven, fica ao meu lado
 cando chegar a alba.

Sei que ti, Nedara, es
 esencia de Mediterráneo á deriva,
 brava
 como unha lenda remota que ás veces pousa calada na lingua.

2

Gostei máis de ti
 cando o teu lado máis infantil me chamou para
[arrastras a barriga polas nubes.
 Era un tempo de eiras núas e receptivas.

Só ti tes présa por crecer.

Para que. Gosto da inxenuidade.

Os soños duran mentres dure a vida ou a capacidade
de debuxar as nubes cos ollos cerrados.

E xogamos a nos esconder.

Eu, oculto no teu cabelo, puiden contar ducias de tenruras
mentres ti me chamabas. Entón
voltou a cadencia dunha pel que chama unha pel,
un berro que procura unha raza,
un deus que se namora.
Só ti sabes.

3

Quería imaxinar
como ecoarían os teus pasos na miña rúa.

Non ousaba dicir Nedara en voz moi alta
para acordar as caricias que aínda adormecen na miña pel.

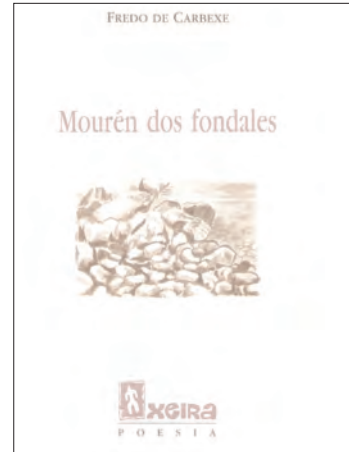
Os lados azuis da eternidade baixaron á noitiña
para eu lles explicar
a silueta do teu riso, como se for fácil...

Soño, escribo fados que nunca se cantarán e leo
cancións que sei que me cantas, mais agora de lonxe.

Nedara,
brillan, sen camiñares, os teus pasos na miña rúa.

6.18. FREDO DE CARBEXE

Alfredo González Fernández "Fredo de Carbexe" (Carbexe, El Franco, 1967), coas carreiras de Maxisterio e Xeografía, v Premio Xeira de Narracións Curtas con Llaboría de Brao, ten publicados diferentes traballos sobre a cultura tradicional, entre os que podemos citar "Los labradores de la marina occidental asturiana. La construcción de un paisaje"¹⁴². É autor, entre outros, dos poemarios *Mourén dos fondales* (1996), de onde tomamos a composición, e *Soños de pellegrín* (2006).

FONDALES

Vólvese a tar solo
coas paredes mudas,
nun mar de dudas,
nun furao sin fondo.

Vein as sensacións
d'angustia, d'ansiedá,
condo el acabo del amistá
ch'enseña os fondales
unde xurde a soledá.

Nun ves cousas pra falar,
desconfíase dafeito,
nun ves a naide,
pasa el tempo, miras al aire;
a mente nun fai senón amolar
mentras s'allouría ún mesmo.

142. Cf. Rodríguez Gutiérrez 2001: 45-63.

6.19. EVA RICO VENTOSO

Rico Ventoso (A Veiga, 1976), mestra de música na Escola de Música da Pontenova, da que actualmente é directora, forma parte da agrupación folk Darbukka, para a que ten creado a letra de moitas das súas cancións¹⁴³.

QUIXERA SER...

Quixera ser marineiro
pra ir surcando el mar,
nel meo pequeno veleiro
entre espumas de cristal.

Oír cantar as sirenas
y oír del mar el bramar,
y oír el ruido del vento
que vai y vén sin parar.

Y ver nas noites a lúa
y nos días ver el sol,
y aló, entre os meos soños,
topar os regalos de Dios.

A LO MELLOR

A lo mellor nun puido el tempo
borrar a huella que deixache,
a lo mellor foi el destino
el que fixo este desastre;

143. Eva Rico puxo música tamén ao poema "O zoqueiro de Louside" de Antolín S. Mediante, que é cantado polo seu grupo.

xa sabes que nesta vida
 xúzgannos con mal talante.
 A lo mellor foi a tolura...
 A lo mellor a ignorancia...
 A lo mellor a impaciencia...
 A lo mellor...
 A lo mellor nun foi nada...
 Tu nun te preocupes
 que por min nun saberán
 si tu me deixache ou eo te deixei...
 si tu me quixiche ou eo che fixen mal...
 É máis, nunca naide saberá que existiche
 porque esto foi un soño...
 ¡y nun penso soñar!

CHORANDO EL MEO DOLOR

Unha noite de estrelas y de luz
 cuando todo era oscuridá,
 construíche un palacio de papel
 pra unha princesa de cristal.
 Que era eo, sin amor,
 perdida nun abismo,
 negro el corazón;
 que era eo, sin amor,
 nunha noite clara
 chorando el meo dolor.
 Cuando todo era negra oscuridá,
 encontréime con el meo amor,
 encantada quixen chegar al sol
 pro axina todo se acabou,
 y aquí tou outra vez
 sola porque tu,
 tu fúchete ayer,
 y esta é a mía canción;
 hoy choro con a lúa de pena este dolor.

EL GAITEIRO ANTÓN

Era Antón un mozo muy feúcho, regordete y pouca altura,
 tía as pernas tortas, nariz grande, seis dentes por dentadura.
 Toda a xente, ríase d'él al velo pasar:
 ¡probe neno! Si nace máis feo, vale pra espantar.

Era Manolita buena moza, tía unhas pernas pra mirar,
 lucía el escote y movía as cadeiras al compás.
 Nun había mozo, que nun se parara pra vela pasar:
 ¡Vaya nena!, a moza más guapa de todo el lugar.

Vente Manolita prá festa,
 díxolle Antonín al pasar,
 que inda que son muy feo, teño,
 unha gaita que podes tocar.
 Vente Manolita prá festa,
 vente y arrexúntate a min,
 hei cantarche mil y un romances,
 arrexúntate y dime que si.

Y chegou Antón y, inda que feo,
 conquistouye el corazón,
 recitouye versos, algúa copla
 y compuxo esta canción.

Entre verso y verso Manolita
 suspiraba por amor,
 entre copla y copla, sonría,
 embargábala a emoción.
 Lougo Antón,
 fíxolle os honores sacándolle a gaita...
 foi entonces cuando Manolita pasmada quedou.

Ay! Ven, Antonín, á mía casa,
 dáme calorín, por favor,
 que con tanta copla y romance
 xa chegache al meo corazón.
 Si ademais sacases a gaita,
 pra darme gustirrinín,
 íbame sentir tan dichosa
 anda, ven y arrexúntate a min.

EL ARTISTA

El artista ve a vida pasar tras a ventá dun bar,
 escondido nas súas gafas de ler...
 vai camín del cielo sin saber,
 que detrás del sou soñar
 da comenzo a conta atrás
 y ten que decir adiós
 al pueblo que lo viu nacer.

El artista acerca a copa á súa boca perfilada,
 despós acerca el cigarro pra poder dar a calada,
 y entre fumes y bon viño
 algo déixase entrever:
 a dicha que nos dá a vida
 si a sabemos vivir ben.

El artista saluda a todo el mundo
 con sonrisa y semblante comedidos,
 educado y correcto con a xente...
 agradable y leal cos sous amigos.

El artista despídese, "¡hasta mañá!",
 y escóndese tras el ala dun sombreiro,
 al salir respira fondo y toma vida...
 as palomas que hay na plaza alzan vuelo.

El artista de regreso vai prá casa
 entonando vellas notas de consuelo,
 naquel bar tá dormindo a súa coraza...
 y na plaza as palomas alzan vuelo
 porque saben que mañá, el bon artista,
 actuará pra elas nel sou cielo.

6.20. VICTORIA VEIGUELA PELLITERO

Victoria Veiguela (San Andrés de Rabanedo, León, 1979), licenciada en Filoloxía Eslava, dunha familia da Veiga, publicou en 1999 o poemario "Velaiveñen" n'*O Espello* e ten colaborado en diferentes obras colectivas. O seu poemario *Lentamente* pode lerse na Biblioteca Virtual Eonaviega. Traduciu ao polaco varias cantigas medievais galego-portuguesas e verteu ao galego composicións de Leopold Staff e de Poswiatowska. A continuación presentamos o poema que para esta obra nos facilita a autora.

I

Vou encher todo o espacio que queda
entre ti e mais eu tan só co meu corpo,
coa sustancia aciaga de tódalas noites,
de tódolos insomnios, redimida
a golpes de pulso
coa gorxa pingando mera¹⁴⁴.

Deixarei caer todo o peso
dos meus ósos
sobre a túa páxina en branco,
sobre as sabas ,
sobre o pentagrama de ferro
ao paso do tranvía (26 para máis señas)

144. Néboa mesta que desprende barruzo.

deixarei caer
 todo o peso dos meus ósos sobre os teus ósos.
 Como si .como si. como si.
 (as cousas sonche como son
 e non como si)

mais
 hoxe o universo gotexa dun carballo
 aberto a tormenta.
 Non teño outro teito
 que as túas mans abertas,
 que as súas follas como alfinetes de ouro,
 como docemente son talladas
 as follas da miña carne
 entre os teus dedos.

II

O teu nome sabe a sombra
 a tarde esmorecida
 na cidade mítica das 12 pontes.
 A túa boca
 son dous longos ríos aterecidos de silencios,
 o lugar segredo
 onde a besta primeira ofrece
 planos do labirinto
 chaves do ceo.
 O teu lombo ten feitura de
 pomba agrisallada
 de tarde ceifeira¹⁴⁵ de estocadas de cine
 de brincadeira rota por mor da novidade.
 O teu nome ouvea
 dende as escaleiras de lousa
 dende tódalas fiestras
 dende a terra arregoada
 E chámame.

145. Tarde de sega.

6.21. EVA MOREDA RODRÍGUEZ

Eva Moreda (A Veiga, 1981), licenciada en Filoloxía Clásica e Musicoloxía, con varios premios literarios, destaca por gañar en 1997 o X Premio de Narracións Xuvenís "Rúa Nova", patrocinado pola Fundación Caixa Galicia, coa súa novela artúrica *Breogán de Guisamonde o Cabaleiro da Gaivota*. En relación co campo poético, ten publicado na revista *Dorna*, ademais de resultar galardoada no XXVII Certame Literario "Minerva" con "Unha historia mínima", publicada no volume colectivo do concurso *No abeiro da lúa* (2000) polo colexio Manuel Peleteiro de Santiago de Compostela. O primeiro poema pertence á súa obra *Poucas cousas concretas*.

Por que facer unha vez máis filosofías
sobre cousas das que nada sabemos.
Non me sinto hoxe manancial de aforismos,
vaguedades que son carne
de calquera compilación de citas célebres.
Pero ás veces cremos que somos os primeiros,
que ninguén sub sole sentiu xamais
como se lle desfai o corazón
ou o fígado ou as tripas.
Se soubésemos cantas veces máis sobre o papel
nos imos desangrar coma un can nos camiños.
Hoxe non é o primeiro nin será o único
día en que me sinta unha crisálida baleira,
abandonada polo aborto de bolboreta
do que semellan fuxir os últimos restos de saúde
armados con maletas de pel viva.
Pero, ¿quen morre de amor ou de tristura
cando o corazón- groseira máquina-
non entende de metáforas?

Non quixen volver a cara, miralo de fronte, ver claramente quen era
 porque en Londres facer iso é maleducado, pero non fixo falta
 porque polo menos deume para ver que, da fiestra para fóra,

[o túnel de Richmond

estaba a converterse por momentos no túnel de Porto,
 (o que un día todo o mundo abandonara).

E Isleworth floreceu ata ser Reme

e Feltham levantouse ata estar tan alto

como está o Barrio da Puntía

e cando chegamos a Hounslow decateime de que, en realidade,
 acabábase de chegar ao Fondrigo.

Eu sempre coa vista á fronte, e el tamén, e eu non sabía

[se el o sabía

e quixen berrarlle

pero temín que el negase e dixese:

Equivócase vostede, miss, eu teño netas,

netas fermosas, listas, netas que escriben, netas que cantan;
 netas que falan idiomas e bordan.

Todas son as miñas netas

e a todas lles quero moito,

pero entre as miñas netas non teño

ningunha neta

que sexa inglesa, miss,

I'm so sorry!

Baixou en Staines e aí souben que non era el, porque

Staines non era a Veiga, Staines cando el baixou só era
 Staines,

e Staines, como todo o mundo sabe,

é a cidade máis fea de Inglaterra.

25 de outubro, 2009

Inglaterra é a partir de hoxe, e oficialmente,
 o país das dezaseis horas de noite cada día.

6.21. POESÍA ESCOLAR

Baixo esta epígrafe recolleemos unha pequena mostra dun tipo de textos, a miúdo funxibles, que están presentes en moitas escolas, tanto os daquelas persoas relacionadas directa ou indirectamente co mundo do ensino como os redactados polos propios alumnos.

Tarxeta de Nadal de Carmen Santaefemia González, alumna de 6.º de primaria na Escola Pública "Príncipe d'Asturias" de Tapia, gañadora dunha edición do Concurso de Felicitacións de Navidá organizado pola Secretaría Llingüística del Navia-Eo

1

ANDOLÍA VIAXEIRA

Veron las andolías.
 Xa tamos más contentos.
 É que nos gustan muito
 y anúncianos el bon tempo.

Andolía querida,
 ¿cómo tardache tanto?
 You pasei muito frío,
 xa te taba esperando.

Teño úa idea na cabeza,
 quero que la sepas tú:
 que pal próximo inverno
 nun te vayas pal Sur.

Arturo Prieto Fernández¹⁴⁶

146. Recollida, con música do propio autor, por Madera Coto (1991: 19). Son tamén cancións de Prieto *Conceyo de Navia*, *Nel caserío* e outras.

2

LA GATA MISI

N'úa fría tarde d'inverno,
 condo xa taba poéndose'l sol,
 úa gata branca, moura y marrón
 entrou correndo nel cabanón.

Misi chámase la gata.
 Misi come xamón York,
 y en ve de murar los ratos,
 sabeis que fai?
 Déitase nel sou caxón.

[...]

Dori Gión García¹⁴⁷

3

CHARADA

A **primeira** co'a **segunda**
 e buena pr'os mariñeiros.
 A **tercera** e musical,
 y a **cuarta** vay pr'os vaqueiros.

A **segunda** con a **cuarta**
 e un río famoso asturiano,
 y del gremio del **total**
 e en Tapia cualquier **paisano**.

José María Bedia¹⁴⁸

147. Reproducida por Madera Coto (1991: 20). Neste mesmo artigo tamén se escolma de Gión García "¡A movenos!". Ambas as dúas están musicadas por Arturo Prieto.

148. Publicada en 1984, na sección "A fala d'aquí" no número 5 de *El Mentidero de Tapia*. No número 6 achégase a solución: pes-ca-do-res. Bedia, que conta con outros textos similares, é autor da comedia *Pra el amor nunca é tarde*.

4

RIMAS DEL OUTONO¹⁴⁹

Esta é doña castaña
qu'espera a ver quén la paña.

David e Pelayo

Aquí ta el señor Figo
mirando el sou embeligo.

Alejandro

A reina del esfoyón
danos farina pa fer el rapón.

Luisa

5

PRIMAVERA¹⁵⁰

Os nosos montes na primavera
poinse guapos como rosas.
Salen as flores e cantan os páxaros.
¡Non hay cousa más salada
que os montes asturianos!

Germán e Iván

6

AUNQUE TES DURMINDO...

Aunque tes durmindo,
escútame,
aunque nun me vexas,
mírame,

149. Tomamos estes tres pareados dunha serie de once, que corresponden a nenos e nenas de 1.º da escola de Tapia, difundidos en 2003 na sección "El Arco da Veya" do número 19 de *Entrambasaguas*. A *Revista del Navia-Eo*, publicada pola Academia de la Llingua Asturiana.

150. Texto de alumnos de 5.º de primaria (antes EXB) que nos facilitou en 1991 o colexio de Grandas de Salime.

porque tou donde tas tú
 sin que sepas que tou ehi,
 en un sitio da túa vida,
 en un furao del alma,
 unde ni me escuitas
 ni me falas.
 Pro ben sei
 que sin que sepas
 nun me podes olvidar,
 porque son pra ti
 el pensamento de pensar
 y el ruido das palabras,
 al pronunciarse por a tua boca
 cuando al ouguido me dices
 que pra tí nun hay outra.

Vanessa Álvarez García¹⁵¹

7

COPLA DEDICADA A UNHA
BURRA CON POUCA SORTE

¡Si souperais o que ouguín
 o domingo ó vir da misa!
 Na calle das Tres Marías
 morreu unha burra de fame
 aínda non hai oito días.
 Os seus amos
 ¡qué disgusto se levaron!

151. Vanessa, natural de Pasarón (Vilanova de Ozcos), alumna de ESO, recibe con esta composición o segundo premio da categoría infantil no III Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos". Aparece publicada no volume de *Relatos hiperbreves. III Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos"* de 2005.

Cando iban pola burra
 pra plantar no horto
 ó abrílle a porta
 encontran a burra morta.

A súa ama, disgustada,
 berraba desesperada:
 "¡Ay, dios mío!
 Esto non pasaba
 se lle déramos cebada".

Os veciños, polos berros alarmados,
 preguntaban qué pasaba.
 A noticia sorprendeunos
 e quedáronse parados
 ó saber que non lle daban
 nin agua nin cebada.
 "Esto xa se acabou", decían.

Como a burra non falaba
 dela naide se acordaba
 que chovera nin nevara.

Desta burra tan nombrada
 fixéronlle un bon enterro
 no que participou todo o pueblo,
 rezándolle un responso
 antes de metela na furada
 aló, en Pena Cavada.

E dou por acabada esta historia
 que me contou miña avola
 recordando o seu poblo
 cando ela era nova.

César Legaspi Legaspi
 O Castro (San Tirso de Abres)¹⁵²

152. César, de sete anos, recita esta versión súa dun tema tradicional, contado pola súa *avola* Josefa, de cincuenta e sete, na celebración do Día da Lingua Materna de 2007, organizada pola Asociación San Tirso del Eo cos nenos e nenas do Colexio Rural Agrupado da localidade na emisora SER Occidente, de Navia, que desprazou o equipo ao Colexio para emitiren desde alí en directo o programa.

8

NA MAÑÁ DE REYES

Na mañá de Reyes
no alto da montaña
choraba un pobre criadillo
mentras nas vacas alindaba.

Taba calzo con galochas
y en pantalois de lana,
coas rodillas al aire
y a chaqueta resgada.

Nas costelas un zurrón
tía todo o que levaba
non era gran cousa
pro a fame apaciguaba.

Na casa qu'el servía
tamén os Reyes chegaban
e deixaban muitas cousas
pra os nenos daquela casa,
pro d'este neno
nin os Reyes s'acordaban.

Él nun pedía xoguetes
e ningúa cousa cara,
nin calcetines de lá,
nin galochas non afuracadas.

Él sólo lles pedía
un corazón que lo amara,
y esa noite pasoula rezando,
con as maus xuntadas.

O neno quería cariño
como os nenos da casa,
pro pasaron os Reyes
e¹⁵³ nun lle deixaron nada.

153. No orixinal, *en*.

El neno sigue chorando
 tras el rabaño de vacas,
 vay pensando na sua madre
 que tan solo lo deixara
 sin ter quén lle dé chuchos
 nin caricias lle faga,
 anda solo po la Bobia
 con un can que lo acompaña.

- ¡Pobre neno, pobre!
 -decían por unde pasaba
 pro nadie iba a darlle
 lo qu'a él tánto lle faltaba.

Pro un día ua vella
 d'esas que nadie aguantaba,
 acercoue al neno
 pa preguntarlle por as vacas,
 de quén eran y a unde
 tía pensado levalas.

Falando e falando
 el neno contoulle
 por qué¹⁵⁴ antes choraba.

Encolléuselle el corazón
 y á vella encolléuselle el alma
 al escuitar a historia de 10 anos
 qu'el neno lle contaba.
 - Nun chores máis, pequeno,
 que me dole verte chorar,
 leva as vacas al sou amo
 y dille que te vas
 co'esta vella que do pouco que ten,
 todo cho vay dar,

154. No orixinal, porqué.

porque has¹⁵⁵ ser el fillo que nun tuven¹⁵⁶
y el neto que me tía que chegar
pa poñer na mía vida a felicidade,
que Dios m'arreatou
muitos anos atrás.

Vanesa Álvarez García¹⁵⁷

155. No orixinal, *ás*.

156. No orixinal, *tuben*.

157. Esta composición aparece publicada en 2007 no volume *Relatos costumbristas*. V Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos". Por este texto, a autora recibe o primeiro premio na categoría escolar do mencionado concurso.

BIBLIOGRAFÍA

- ACEVEDO, Bernardo (1984): *Boal y su concejo*. Facsímil de la primera edición [1898]. Gijón: Mases Ediciones.
- ACEVEDO Y HUELVES, B. e M. FERNÁNDEZ Y FERNÁNDEZ (1932): *Vocabulario del bable de occidente*. Madrid: Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Centro de Estudios Históricos.
- ÁLVAREZ BLÁZQUEZ, Xosé M.^a (1959): *Escolma de poesía galega. II A poesía dos séculos XIV a XIX (1354-1830)*. Vigo: Editorial Galaxia.
- ÁLVAREZ DE PONTICELLA, Alfredo C. (2003): *Al son das zalanceiras*. A Caridá: Xeira.
- ÁLVAREZ RICO, Manuel (1957): "Del folklore de Pola de Allande" en *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, XXX. Oviedo.
- ÁLVAREZ VALDÉS, Jesús (1992): *As costumbres foron deste xeito (Occidente de Asturias)*. Ayuntamiento de El Franco.
- ÁLVAREZ VALDÉS, Jesús (1996): *As costumbres foron deste xeito (2.ª parte) (Occidente de Asturias)*. Ayuntamiento de El Franco.
- ANTÚÑEZ VÁZQUEZ, Alejandro (1988): *Mochicas del meu Llar. Poemas, cantares y parzamiques*. Navia: edición do autor.
- ANTÚÑEZ VÁZQUEZ, Alejandro (1996): *Papadiós de Navia*. A Caridá: Xeira.
- ARIAS, PEDRO G. (1970): *Antología de poetas asturianos*. Tomo I: *Poesía en bable*. Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos.
- ASÍS, María Dolores de (1977): *Antología de poetas españoles contemporáneos*. Tomo 1º: 1900-1936. Madrid: Narcea, S. A. de Ediciones.
- BABARRO GONZÁLEZ, Xoán (1994): "Escolma da obra poética de Antolín S. Mediante" en *Britonia. Revista de Estudios da Terra Navia-Eo*, 1. Eilao (Asturias): Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca, 11-71.
- BABARRO GONZÁLEZ, Xoán (2003): *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación sociolingüística*. Vol. I e II. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- CARBALLO CALERO, Ricardo (1975): *Historia da literatura galega contemporánea*. Vigo: Editorial Galaxia.

- CARREIRA, Xoán M. (1984): "¡Ultreya! Unha ópera galega para estrenar en Madrid" en *Revista Monográfica de Cultura*. N.º 1. A Coruña: A. C. "O Facho", 13-18.
- CONDE VALLEDOR, Adela (2000): *Contos á tardi-quía*. Eilao: Mesa prá Defensa do Galego de Asturias.
- CONDE, A., C. VEIGUELA e X. FRÍAS (1998): *Carreiros. Mostra de poesía da Terra Eo-Navia en lingua galega*. Neda (A Coruña): Edicións Río Xuvia.
- COTARELO VALLEDOR, Armando (1930): "Cancioeiro da agulla enxergado con doas do pobo" en *Nós. Boletín mensual da cultura galega* (Ano XII. Ourense 15 de Nadal de 1930. Núm. 84), 241-247.
- COTARELO VALLEDOR, Armando (1981): *Teatro histórico e mariñeiro (Hóstia, Beiramar e Mourenza)*. Edición, introdución e notas de Araceli Herrero Figueroa. O Castro, Sada, A Coruña: Edicións do Castro.
- DÍAZ LÓPEZ, Jacinto (1993): *Ditos, refráis y outras cousas na fala d'A Roda*. Uviéu: Serviciu de Publicacións del Principáu d'Asturies, 69-82.
- DÍAZ LÓPEZ, Jacinto e Manuel GARCÍA GALANO (1996): *Vocabulario d'A Roda (Tapia)*. 2ª edición miyorada. Principáu d'Asturies. Conseyería de Cultura.
- DÍAZ PADILLA, Fausto (1990): "Pepe Muestras, poeta naviego" en *Lletres Asturianas - 38. Boletín Oficial de l'Academia de la Llingua Asturiana*. Principáu d'Asturies, 69-82.
- FERNÁNDEZ Y FERNÁNDEZ, Marcelino (1984): *El Franco y su concejo*. Facsímil da primeira edición. Xixón: Mases Ediciones.
- FERNÁNDEZ LÓPEZ, Adelina e Susina PÉREZ SÁNCHEZ (2000): *Cousas de Boal*. Asociación de Amas de Casa de Boal.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- FERNÁNDEZ-GUERRA Y ORBE, Aureliano (1991): *El Fuero de Avilés*. Facsímil de la edición de Madrid de 1865. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- FIDALGO VILLAVEIRÁN, Francisco (1990): "La fulgurante década literaria del Eo" en *Ribadeo. Festas da Patrona*. Comisión de Festas de Ribadeo.
- FILGUEIRA VALVERDE, Xosé et al. (1984): *A presenza de Armando Cotarelo en Galicia*. Santiago: Dirección Xeral de Cultura, Xunta de Galicia.
- FLORIANO LLORENTE, Pedro (1981): "Colección diplomática del monasterio de Villanueva de Oscos" en *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, número 102, 127-190.
- FREDO DE CARBEXE (1996): *Mourén dos fonda-les*. A Caridá: Xeira.
- FREDO DE CARBEXE (2006): *Soños de pellegrín / Sueños de peregrino*. Uviéu: Andolia.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (1990): *Onte foi cabalo de sinza*. Uviéu: Ámbitu.
- FRÍAS CONDE, Xavier (1999): *O galego exterior ás fronteiras administrativas*. Xixón: VTP Editorial.
- FRÍAS CONDE, Xavier (2000): *Azul e terra*. Madrid: ACEF.
- FRÍAS CONDE, Xavier (2001): *Canto de Nedara*. Madrid: Arte Tripharia.

- FRÍAS CONDE, Xavier (2004): *A literatura conaviega contemporánea (notas sobre literatura galega de Asturias)*. A Coruña: eDixital. <http://bvg.udc.es>.
- GARCÍA-GALANO, Manuel (1993): *Mareaxes tapiegos*. Principáu d'Asturies: Conseyería d'Educación, Cultura, Deportes y Xuventú.
- GARCÍA-GALANO, Manuel (2000): *Erguendo el telón. Sainetes*. Uviéu: Secretaría Llingüística del Navia-Eo. Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA-GALANO, Manuel *et al.* (2000): *Lletras novas. Úa década del Premio "Xeira" de Narracións Curtias*. A Caridá: Xeira.
- G[ARCÍA] GONZÁLEZ, Ramón (1920): *Amarguras d'un viaxe*. Imprenta del "Castropol".
- GARCÍA SÁNCHEZ, Manuel (1984): *Parzamiques*. Tapia de Casariego: edición do autor.
- GARCÍA GARCÍA, María del Carmen (2006): *Literatura de tradición oral en Presno (Castropol)*. Ribadeo: Gráficas Ribadeo.
- GARCÍA RIVAS, Aurora (2004): *O viaxeiro da noite*. Uviéu: Trabe.
- GARCÍA RIVAS, Aurora (2006): *Na boca de todos. Retrato poético actual del Occidente Asturiano*. Concello da Veiga.
- GARCÍA RIVAS, Aurora (2007): *Contos, ducia e media d'eles*. Uviéu: Trabe.
- GONZÁLEZ OLLÉ, F. (1977): "Testimonios del gallego-leonés en Asturias a mediados del siglo XVI" en *Verba. Anuario gallego de Filología*. Vol. 4. Universidad de Santiago de Compostela, 53-61.
- Gran Enciclopedia Asturiana* (1970): Xixón: Silverio Cañada.
- Informe lingüístico sobre a nosa terra Eo-Navia*. Navia: Asociación Abertal del Eo-Navia, Febreiro de 2007.
- LABANDERA CAMPOAMOR, J. A. (1970): "Cocinas y larceras típicas de la comarca del Eo" en *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos*, nº 71. Oviedo, 463-482.
- LAPA RODRIGUES M. (1970): *Cantigas d'escarnho e de mal dizer*. Vigo: Editorial Galaxia.
- LÓPEZ, Benjamín (1984): *Montañas de la Costa Verde*. Boal: edición dos fillos do autor.
- LÓPEZ GARCÍA, M.ª Teresa (2001): *Vocabulariu de Bual y algúa cousa más*. Fundación Nueva Asturias.
- LÓPEZ GARCÍA, M.ª Teresa (2001): *Cousas d'entointe pa pasado mañá y sentimentos*. Uviéu: Trabe.
- LÓPEZ VALLEDOR, Fanny (1999): *Literatura de tradición oral nos Coutos (Ibias)*. A Caridá: Xeira.
- MADERA COTO, Mar (1991): "Primeiros pasos del gallego-asturiano na escola" en *Trébole. Revista pedagóxica*, 6. Conseyería d'Educación, Cultura y Deportes, Principáu d'Asturies, 9-22.
- MÉNDEZ FERRÍN, Xosé L. (1984): *De Pondal a Novoneyra*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- PENSADO, José Luis (1985): *El gallego, Galicia y los gallegos a través de los tiempos (ensayos)*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- PÉREZ DE CASTRO, José Luis (1955): "Contribución al vocabulario del bable occidental" en *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, XI, 119-144.
- PÉREZ DE CASTRO, José Luis (1963): "Dialogismos en el refranero asturiano" en *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, XIX, 116-138.

- PIMENTEL, Luís (1981): *Sombra do aire na herba*. Limiar de Celestino F. de la Vega. Vigo: Editorial Galaxia.
- Relatos costumbristas. v Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos"*. Santa Eulalia de Oscos, Oviedo: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos", 2007.
- Relatos hiperbreves. II Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos"*. Santa Eulalia de Oscos, Oviedo: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos", 2004.
- Relatos hiperbreves. III Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos"*. Santa Eulalia de Oscos, Oviedo: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos", 2005.
- Relatos hiperbreves. IV Premio Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos"*. Santa Eulalia de Oscos, Oviedo: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez "Marqués de Sargadelos", 2006.
- RICO VENTOSO, Eva (2006): "Ana Vior Díaz, unha poetisa de Lantoiira" en *Entrambasaguas*, 23. Primavera-brao, 2006. Academia de la Llingua Asturiana, 38.
- RINCÓN, Amado (1977): "Feixe de vilancetes galegos apañados nos fondos da 'Hispanic Society of America' de Nova Iorque" en *Grial. Revista Galega de Cultura*. Núm. 58. Outubro, novembro, decembro 1977. Vigo: Editorial Galaxia, 455-479.
- RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ (REBOLLADA), Ana María (1991): *Úa voz nel ocidente*. Oviedo: Edición da autora.
- RODRÍGUEZ GUTIÉRREZ, Fermín (editor) (2001): *Paisaxes y paisanaes de Asturias. Organización del espacio y vida cotidiana tradicional*. Xixón: Ediciones Trea.
- RODRÍGUEZ Y RODRÍGUEZ, MANUEL (1995): *Etnografía y folclore del Bierzo Oeste-Suroeste*. Ponferrada: edición do autor.
- ROXÍOS, Quique (2001): *Debaxo de nabís, sapis*. Xixón: VTP Editorial.
- SANJURJO FERNÁNDEZ, Cándido (1988): *A Xanela do Casal*. Abres: edición do autor.
- SANJURJO FERNÁNDEZ, Cándido (1996): *Entre Fonte y el mar. Apuntes sobre el Eo y su entorno*. Servicio Central de Publicaciones del Principado de Asturias.
- SCHUBARTH, Dorothé e Antón SANTAMARINA (1983): *Cántigas populares*. Vigo: Editorial Galaxia.
- SCHUBARTH, Dorothé e Antón SANTAMARINA (1988): *Cancioneiro Popular Galego*. Volume IV. Romances novos, cantos narrativos, sucesos e coplas locais. Tomo II: Letra. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- SELA, Alejandro (1971): *Vino, amor y literatura*. Oviedo: Editorial "La Nueva España".
- SELA, Alejandro (2000): *El Tío Pepe. Colaboracións periodísticas en gallego-asturiano (1931-1948)*. Edición de Xosé Miguel Suárez Fernández. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana. Secretaría Llingüística del Navia-Eo.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Xosé Miguel (1999): "Alejandro Sela y outros escritores en gallego-asturiano nel periódico *El Aldeano* de Castripol" (1929-1933) en *Actas das primeiras sesións d'estudio del occidente (Castripol, 8 d'agosto de 1998)*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana. Secretaría Llingüística del Navia-Eo, 59-66.

- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Xosé Miguel (2006): "El teatro en galego-asturiano dende os empezos hasta a Guerra Civil (1899-1936)" en *Actas das segundas sesións d'estudio del occidente*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana. Gobiernu del Principáu d'Asturies.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Xosé Miguel (2006b): *Unde letras falan. Antoloxía da poesía en galego-asturiano (1891-2006)*. Uviéu: Trabe.
- TAVANI, Giuseppe (1980): "La poesía lírica galego-portoghese" en *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters. Les genres Lyriques*. Volume II, tomo 1, fascículo 6. C. Heidelberg: Carl Winter. Universitätsverlag.
- VARELA AENLLE, Carlos Xesús (1994): "As construcións populares nos concellos da Pontenova, Riotorto e Taramundi" en *Britonia*. Revista de Estudos da Terra Navia-Eo. Nº 1. Eilao (Asturias): Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca. 73-83.
- VARELA AENLLE, Carlos Xesús (2000): *Toponimia del Eo-Navia*. Eilao (Asturias): Mesa prá Defensa del Galego de Asturias (MDGA).
- VARELA AENLLE, Carlos Xesús et al. (2004): *A herdanza da lingua. O galego de Asturias, León, Zamora e Cáceres*. A Coruña: Real Academia Galega.
- VARGAS VIDAL, Daniel (2003): *Añoranzas y recuerdos de Tapia de Casariego (De la vida en un pueblo astur-galaico a comienzos del siglo XX)*. 2.ª edición. Oviedo: Asociación de Vecinos y Cultural Virgen del Carmen, Tapia de Casariego (en Pantorga Ediciones).
- VEIGUELA MARTINS, Crisanto (2001): *A vida sempre e sobretudo*. Madrid: Arte Tripharia.
- VIEJO FERNÁNDEZ, Xulio (1996): "La lliteratura asturiana primitiva: un averamiento al so estudiu" en *III Xunta d'Escritores Asturianos. Caminos nuevos pa la lliteratura asturiana*, edición de Concha Prieto. Principáu d'Asturies: Serviciu de Publicaciones, 189-196.
- VILLANUEVA, Carlos (1994): *Los villancicos gallegos*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- VILLAR LOZA, Conrado (1999): *Un feixe de tapiogadas. Pasillo n'un acto*. Facsímil da edición de 1922 y partituras d'Etelvino Méndez Martínez. Con estudos de Manuel García Galano y Xosé Miguel Suárez Fernández. Conseyería de Cultura, Principao d'Asturias.
- VILLARES MOUTEIRA, Félix (2007): *Un alpendre de sombra e de luar. A Escola Literaria da Diócese de Mondoñedo-Ferrol*. Cesuras, A Coruña: Biblos.

ÍNDICE

Presentación	13
1. A Idade Media	17
1.1. Fernán do Lago	18
2. Os Séculos Escuros	21
2.1. Vilancicos	24
2.2. Textos tradicionais	26
3. O Rexurdimento	43
3.1. <i>O Bestio de Preciso</i>	46
3.2. El nacemento de Boal	48
3.3. Ramón García González	54
3.4. Conrado Villar Loza “Pepe de Mingo”	59
3.5. José Fernández García “Pepe de Muestras”	65
3.6. Armando Cotarelo Valledor	70
3.7. Antolín Santos Mediante Ferraría	73
3.8. Federico Magadán Vidal	78
3.9. Álvaro Aenlle Rodríguez	84
3.10. Pedro G. Arias	86
3.11. César Montaña Álvarez de Ron	88
3.12. José Celestino Fernández García “Pepe de Pinilla”	98
3.13. José Antonio Pérez	102

4. A xeración de 1936	105
4.1. Amador Fernández Mejeiras	109
4.2. Ovidio Martínez Álvarez "Ovidio de Queipo"	116
4.3. Francisco Fidalgo Villaveirán	124
5. Os anos da Ditadura	131
5.1. Ignacio Pérez González "Ignacio de Catalina"	134
5.2. Daniel Vargas Vidal	138
5.3. Benjamín López González	142
5.4. Ana Vior Díaz	147
6. Os nosos tempos	155
6.1. Cándido Sanjurjo Fernández	160
6.2. Manuel García Sánchez "Galano"	166
6.3. Adelina Fernández López	169
6.4. Ángel Arias Fernández	172
6.5. Alejandro Antúñez Vázquez	175
6.6. Adela Conde Valledor	177
6.7. Ana M. ^a Rodríguez Fernández "Rebollada"	179
6.8. Aurora García Rivas	180
6.9. Alfredo C. Álvarez de Ponticella	183
6.10. M. ^a Teresa López García	184
6.11. Alberto Calvin Corredoira	187
6.12. César López Méndez	193
6.13. José Manuel Suárez Gayol "Babel de Cal Cadete"	200
6.14. Crisanto Veiguela Martins	208
6.15. Belén Rico Prieto	210
6.16. Quique de Roxíos	214
6.17. Francisco Xavier Frías Conde	218
6.18. Fredo de Carbexe	221
6.19. Eva Rico Ventoso	222
6.20. Victoria Veiguela Petillero	226
6.21. Eva Moreda Rodríguez	228
6.22. Poesía escolar	231
Bibliografía	239

Este libro
rematouse no mes de maio de 2010,
en Navia (Vigo)

